

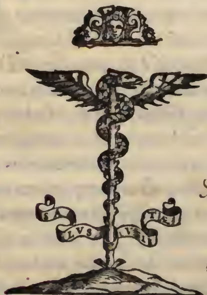

II a 161

HIERONYMVS SAPCOTVS, ANGLVS,

AD PRIMAS LEGES DIGESTORVM.

De verborum & rerum significatione.

S. Andrea della Valle.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

VENETIIS,
Apud Gratiosum Præcacinum, M. D. LXXIX.

13 13 B 13

AMPLISSIMO ET REVER.^mo PRAESVLI D. D. IO. DE GRIMANIS, PATRIARCHAE AQVILEIENSI, Principi Illustriss.

Hier. Sapcotus, Anglus P. S.

SCio, Præsul Amplissime, Princepsque Illust. non defuturum, qui me nomine arrogantiæ condemnabit, quòd hos commẽtarios meos ad primas leges Digestorum, de Verborũ & rerum significatione, nomini tuo Reuerendiss. nuncupaui. Qui profectò, si mei consilij causam, rationemq; perspexerit, scio quod facio probabit. Nam, vt innumerabiles uirtutes tuas præstantissimas prætercam, quarum singula præconia iustum uolumen à me desyderant, is est tibi ad sacra tuenda animus religiosissimus, ea ad populum erudiendum vitæ sanctimonia, illa erga omnes mirifica liberalitas, ac deniq; in rebus administrandis summa sapientia, vt ad quos fama nominis tui celeberrima peruenerit, facile om-

nes in tui admirationem pertraxerit. Ad hæc, cum eius sit solius de bonis studijs recte iudicare, qui in his apprime sit uersatus, ea in te doctrinarum uiget peritia singularis: hoc studium fouendi atque etiam promouendi eos, qui virtutis suæ specimen aliquod ediderunt, vt non solùm ad hominum studia adiuuanda natus, verùm ēt ad Musas sacratissimas in terris apud homines colendas, atque excolendas, cœlitus dimissus videaris. Quandoquidem nihil habet fortuna tua illustrius, quàm vt possis: nec mens tua diuinius, quàm ut uelis, omni studio atq; cura bonas artes iam quasi ruituras, ab interitu uindicare, atque suo nitore pristino conseruare. Quominus mirandum, si qui operam suam liberalibus disciplinis fœliciter impenderint, tibi Mecenati nostræ ætatis præcipuo atq; unico, fructus primarios offerant: cùm vetus sit, atq; etiam ab Imperiali oraculo prolatū, Principis sapientissimi partem esse ipsum sapientem, nec alterum ab altero facile separari. Qui quidem honor amplissimus, iam pridem meritis tuis debitus, omniumq; hominum ordinum consensu delatus, etsi meo tenuissimo & recenti suffragio non indigeat,

l. Quisquis. C. ad l. Iul. maiest.

digeat; tamen cum aliorum,atque etiam meo iudicio,tantũ in sacrosan. Iuris. Ciu. sapientia profecerim, quoad me mei instituti nunquàm pęnitebit,ne vnus inter tot ibi deditissimos viderer otiosus,manũ adhiberet volui:atq;,vt de Philosopho Diogene scriptum est, dolium mouere, necnon,cum tua bona uienia,eousq; permouere,donec pro veterũ instituto, qui omnia sua Deorum tutelis consecrabant,olei atq; operę faculam in arce tua Mineruæ Phidiæ accendissem,quę tãquàm officiosissimi animi erga te monumentum perpetuum eluceat: cæterisq; omnibus clarè innotescat, quòd nisi temporibus illis contagiosissimis tua Sanctitas veluti luminare illud maius,quod diei præest,affulsisset, non solùm in tanta rerum obscuritate oleum lumini, (vt Pericli dixit Anaxagoras apud Plutarchu) defecisset: verumetiam,& ipsum lumẽ vnicum patrifamilia tam præciosũm, teste Vlpiano, penitus euanuisset. Accedit etiam,quòd ad hoc tẽtandum videbar quodammodo inuitatus, cum me,postquã de optimis studijs grauissime esses philosophatus,ecquid de re ciuili scripsissem interrogasses. Quod,quasi officij quædam tacita

c. Solitæ. de ma.i.et ob. i.

l.illicitas. de off.præsidis.

admo-

admonitiò, adeo animum ad ſtudia repetenda inflammauit, vt donec aliquid pręſtitiſſem, quo ſtudiorum meorum ratio tuæ ſapientię notior eſſet, in conſpectum tuum ampliſſimum venire, pudor quidam ſubruſticus prohibebat. Nũc uerò, hanc puſillam occaſionem conſecutus, facere non potui, quominus Serenitati tuæ afferam. Rem fateor perexiguam, tantoq; Præſide indignam, quandoquidem ab ampliſſimo iuris ciuilis campo, ad uerborum tractatum ueni re, nihil in iure ferè poſterius. Verùm animum quàm plurimum mihi confirmauit, quòd eius ſis imitator religioſiſſimus, qui non ex magnitudine rei, ſed ex affectu donantis, aſſem muliebrem amplexus eſt. Sed & animum adiecit, id quod de Perſarum Regibus opulentiſſimis dicitur, dogmatum Chriſtianorum imperitis, qui, etſi à ſubditis ſuis ditioribus aurum, argentum, farinam, atque vinum doni cauſa acceperint, tamen minutiſſima quęq; ab inferioribus placido animo admiſerint. At ipſe (Reuerẽdiſſime Antiſtes) cum aliud quod darem non haberẽ, pro auro chartas, pro farina uerba profero; eaq; tam cõciſa, vt cuiuis facile appareat,

22. q. 4. c. Vdi.

non,

nõ,me ex bibliotheca Regis Ptholomæi instructis, desũpsisse, sed ex tenui cẽsu nostro, & quasi parua librorũ copia, ne dicã, magna inopia, ad iustũ prę scriptũ Iustinianei edicti elaborasse: atque spicas sparsim tanquam post messores Boos in vnum coegisse. Etsi satis multa me præstitisse uidebor, si tuæ sapientiæ probabuntur, ad cuius iudicium grauissimum hoc tẽpore mihi elaborandum sumpsi. Accipe ergò, Reuerẽdissime Præsul, hæc nostra quasi futuri ædificij quædam fundamenta, solita tua benignitate, atque animi alacritate, vt si quando otium ad hàc rem idoneum fuero consecutus, ad iustã superficiem præstandam animus accedat. Et, si quid fortè rude, aut parum limatum nunc à me conscriptum occurat, eò quòd verè vltimam manũ a me festinante alijsq; rebus impedito, non accesserit, id omne futura diligentia, & emendare, atq; etiã (si potero) augere polliceor. Interim vale, Colendissime, Genus electum, atq; Regale sacerdotium, nobisque fœlix quàm diutissime viuas. VI. Idus Nouembris 1578. Venetijs.

De confir. ff §. oẽs igitur

2. Ruth.

c. Multi. 2. q. 1. l. cum pater. § Donatio. de leg. 2.

Celsitudini tuæ deuotiss.

Hier. Sapcotus.

LECTORI.

POstquàm hæc pauca tibi, lector benigne, communicare duxerim, dici profectò non potest, quantum me malè habet, quòd alienis assiduè occupatus, meis corrigendis superesse non potui. Verùm, cum ita sors mea tulerit, errata saltem maiora, vt infra patet, emendaui: nam minora, fateor, vel prætermisi, vel certè omnino neclexi: quòd, ut nostri aiunt, nec ipse Prætor, de minimis rationē habeat. Sin autē fortè hæc offendant, quæso clementer, perpende: uel, quod est facilius, a tergo in mãticam reÿcito. Vale, atque eodem in nostris, atque tuis legendis iudicio vtère.

Correcta.

pag.8.li 21.ibi,alienū.legauit. ea.l.25.ibi,copula enim,q; pa.16 li.10. donatam; Hoc verbo, pag.17.li.pe.Ennius, pag.20.li.6.tenuē . pag.22.li. pe.siuè gratiā. 24.lin. 22.uidetur 26.li pe.cunctis 27.li.15.prouoluunt. 10.35.τὸν. 28.li.14 affectat. 30 li.28.prætereo 32.li.20, fuit 22. ἀνὴρ ὁ φεύγων καὶ πάλιν ea.li.23.καὶ παλιν 34.li.24.quæstuiosissima.35.li,4.per cussa, li.26.quæ . li.27.qui. 36.li.12.cuiusq̃. li.21.pecuniam. 24.libe ratur. 37.li.9.sine 43.li.8.sequuntur 44.li.20. consummati. 45; li. 28. Sciendum 46.li.1.consummatū.li.2.τὸ 47.li.17. annos 53.li. 19. pertimescere. ea. li.22.salutē. 73. li.28.concludit. 78.li.vl.longam 79.li. 27.frustra 86.li.28.iudicialis. 89 Κακίον ibid.ἀδικεῖσθαι. 93. li.4 pu rum. 94.lib.11.καλῆ 98.li.51.si iudiciali 103.li.30. Iurisconsulti 107 li.25.eum 111.li.1.secundis nuptiis 114.ἐπιβᾶν, ibid. γαμοῖτο ibid. ἀκμῆς 122.li.15.cuius. pag.137.appostill.post literam d.literæ suo loco non sunt.

HIERONYMVS SAPCOTVS ANGLVS AD PRIMAS LEGES ff. de verb. & rer. significa.

CONTINVATIO

AN tituli ad titulum facienda sit continuatio, quotidiè *a* quæritur. Accursius *b* verò, prout res patitur continuationem fieri oportere existimat: eò quòd Hermogenianus Iurisconsultus scripsit, se edicti perpetui ordinem insequutum, proximos atque coniunctos titulos, *prout res patitur*, applicare: atque cum eo transeunt Raphael *c* Cuma. Si cul. *d* Bald. *e* Aretinus *f* atque alii. Quorũ et sententia nobis placet. Si quidem Iustinianus Imperator fatetur *g* & ipse, se totum ius Ciuile ordinasse ad imitationẽ perpetui edicti, prout commodius fieri poterat. Quę verba, *prout commodius fieri poterat:* idem significant, quod verba *prout res patitur.*

Et quanquàm alii plerique *h* omnes contrarias partes tueantur: tamen eorum rationes hic refellere animus non est. Proinde continuatio quid sit, & qualiter fieri debeat, operæpretium erit videre.

a DD. Rub. ff. de legat. 1. ff. si certum pet. l. 1. b l. 2. ff. de statu hom.

c Rub. de nou. oper. nunciat. d c. Testimonium, de testibus. e l. Gallus, in princ. de lib. & posthu. f proœ. Instit. g l. 1. § cuq; hæc materia, C. de ueteri iure e nucl.

h Iason Rubr. Insti. de actio.

Est autem Continuatio *a* rerum connectio, qua ex pluribus, vnum quid efficitur. Idque Philosophus videtur innuere *b* qui continua appellat, quorum vltima vnum sunt atque idem: vt lineæ partes continuę sunt, quoniam uno atque eodem termino coniunguntur: nimirum puncto. Sic præteritum & futurum continua sunt, quòd ad instans tempus copulentur. Continuatioq; possessionis *c* ea dicitur, quæ licet plures personę ordinatè successerint, tamen unum atque idem constituunt dominium. Quæ quidem nostro idiomate Anglico, *Sessina* appellatur, à sedendo: vel si libet, à sedis positione, vt Labeo *d* inquit. Sumpto nimirum vocabulo a Gallis, qui etiamnum vulgò possessionem continuare, Sesire vocant, vt Cynus, *e* Budæus atque Alciatus perhibent.

Fit ergo, vt mihi videtur, continuatio ad præcedentia hoc modo non incongrua. Superioribus libris Digestorum, de causis iuris dictum est generaliter: Verùm, quòd plerunque verba iuris cognoscere, quibus id quod dictum scriptumve est, *f* percipiatur, maximè interfit (videtur enim quisq; locutus quatenus verbis *g* expresserit) non immeritò post tractatum iuris vniuersalem, de verbis ad ius Ciuile pertinentibus, compilatores Digestorum subiecerunt. De quibus tum demum differemus, legum capita insequentes, si de significatione ipsius tituli, vt Vlpianus *h* ait, pauca pręposuerimus.

a Moder. Rub. ff. de reg. iur. c. cum literis, de temporibus ordinand.

b lib. 5. Physic. c. 3. lib. 6. c. 1.

c l. in suis, ubi glo. de liber. & posthum. l. 3. ff. de vsucapio.

d l. 1. de acq. possess.

e l. ea lege. C. de condict. ob causam.

f l. 1. §. si is q ui. ff. de exercit. actio.

g l. Labeo. ff. de suppell. leg. §. ad Audientiam. de Decimis. Matth. 28 Mar. 16. Luc. 24. Act. 1.

h l. 1. ff. si cer. petat.

Continuatio

DE VERBORVM, ET RERVM signification e.

HABET autem hæc inscriptio, duplicem causam, siuè inspectionem. Primò, de verbis agitur, quę *a* mentis atque animi notiones sunt, ut ait Aristoteles. Deinde, de rebus, *b* quæ animo nostro conceptę verbis significantur. Vnde quisque dicitur id loqui, quod animo prius cogitauerit, secundum quod prudens vel imprudens *c* diiudicatur. Hinc scitè Socrates, vt alia multa, cùm hominem adolescentem diu tacètem animaduertisset, dic, inquit, adolescens aliquid, vt te uideam; id est *d* cognoscam, eò quòd voce atq; sermone homo dignoscitur, ut Plato ait, quemadmodum figlinum sono; secundun quod scriptum est, loquela tua te manifestum facit. Nudo sermone atque verbotenus, quoties quid profertur, dictũ *e* Vlpianus appellat, quod Poeta significat, dum ait; Non me diligito verbis, cum mens alibi sit: & interpres Sophoclis in Antigone, Non diligo hanc, verbotenus quæ diligat. Id enim sine medulla atque ratione esse D. Hyero. *f* appellat: & nos alibi admonebimus; verbumq; vulgò appellamus. Quapropter eleganter Gregorius Pontifex. *g* Rogo, inquit, non verbum de uerbo, sed sensum de sensu transferre: Quia dùm proprietas uerbi attenditur, sensus amittitur.

a d.l. Labeo.l. Hi qui. §. ult. ff. de tut. & curatore.

b Glo. hic, & c. is autem. 22. q. 2.

c l. Ob quæ. §. 1. ff. de edil. edict. c 1. 17. q. 2 gl. restituit. dist. 93. c. legimus. l. Quidã. ff. de cond. institut.

d Bar. l. item apud labeo. §. si quis sic de iniurijs. Ecclesi. 4. d.

e l. sciendum. §. Dictum, de edil. edict.

f 1. q. 1. c. Marchion.

g c. Propterea de uerb. sig. l. si cur. C. de lib. causa.

Non tamen diffiteor, *verbum*, in iure nostro quandoque pro integra oratione sumi. Modestinus. *a* Si alter pubes, alter impubes sit; Hoc communi *verbo*, eosque inuicem substituo, sibi fuerint substituti. Item Paulus. *b* Amplius non peti, *verbum* Labeo ita accipiebat, si iudicio petitum esset. Quapropter, si *verbum* in Senatu, uel iudicio habere lex permiserit, defendi potest, omnia uideri permissa, per quę id de quo agitur possit demonstrari, & ita Baldus *c* sentit. *Verbum contumeliosum* si lex puniat, oratio qua conuitium ingeritur, intelligenda *d* erit licet per subauditionem vocis necessariam oratio sit perficienda. Et ita Bartholus scripsit, *e* necnon de facto consultus respondit. Quibus etiam accedit, quòd vbi lex *f* eum qui in iure rogatur, præcipit *ad verbum* respondere; videtur voluisse; vt ad articulum quod pertinet, sermo aptetur. Alioquin traditum est, *g* qui extra articulum respondit, nihil agere. Tum maximè, quòd ubi de periculo alterius agitur, sermone uagari *h* permissum non est. Nec verba græca, *πρὸς ἔπος*, quibus Vlpianus *i* utitur, nostri, *ad verbum* interpretantur, repugnant. Cum aliàs hæc dictio *Epos*, heroicum carmen, in quo Deorum atque hominum gesta narrantur, significare ex Horatio doctiores retulerunt, dum ait,

Facta canit pede ter percusso, forte Epos acer.

Sed quid si lex concepta sit, per uerbum, *loqui*, veluti si cum hoste *loqui* prohibeat, cũ Cardinali *k* in conclaue, clericum *l* etiam cum fœmina; An in legem committat, qui per nuncium, amicum, uel

a l. Iam hoc iure. §. si alter. ff. de vulg. & pupill. sub.

b l. Amplius, ff. rem ratam.

c l. cum antiquitatis. C. de vsufru.

d Bar. d. l. item apud Labeo. §. ait Prætor. §. conuitium.

e Consi. 103. in nouis.

f l. de ætate. §. Qui interrogatus. ff. de interrog. actio.

g Bar. l. si quis libertatem; de pe. hæred. Bal. l. 3. C. de trãsactio.

h l. itẽ exigit, ff. de dolo.

i d. l. De ætate. §. Quod aũt.

k c. ubi periculum § nulli. de electio in 6.

l c. Clericus. distin. 81.

vel alium modum uoluntatem suam declarauerit? Quod hercle nemo dixerit *a* si modo uerbis propriis standũ sit: Aliud enim est mandatum, *b* aliud mandans. Epistola *c* fit absenti, sed sine voce: loquela *d* cum voce, sed præsenti: Nuncius autem absentis causam uoce declarat. Nutus uerò tantum significat: sed incertum adhuc spectantem *e* dimittit. Per ceram, inquit Plautinus seruus, *f* & linum, literasq́; interpretes salutem mittit: Et salutem abs te expetit. Qualitas rei tamen, si causam extensioni præbeat: maximè ubi militat fauor *g* Reipub. aliud dicendum erit, quia & per literas atque interpositam personam loquimur: Excepto, quòd si dolus aberit, quia quis fide optima, atque causa fretus legitima scripserit uel nuncium miserit, cum enim legis pęna non teneri, cum Socyno *h* respondemus: Iulii Pauli *i* sententia suffragati, qui ait, hostium numero eos esse habendos, qui *malo consilio* proditoris patriam reliquerint. & alibi: Nihil fecit in fraudẽ *k* mulieris: non enim aduersus illam excogitauit.

Quatenus *dicere* & *loqui* in Trinitate iuxta incorporalium naturarum formam, non secundum consuetudinem humanã *l* accipimus, Didimus libro de Spiritu sancto contra errores Græcorum docet. Quia Diuina Maiestas in cordibus inserit credentium, qui eam audire, ut ait, indigni habiti non sunt.

Rerum, Hãc particulam ab eo adiectam qui titulo commendationem affectauit, Iacobus Cuiacius, *m* Iurisconsultus acutissimus

a Bal.l. & dd. l.1. de legibus. l.1. de uerb. ob.
b Alex. l.1. nume. 21. 22. 23. ff. de uerb. obl.
c l.1. C. de cõs. uel cõmit. stip. ubi glo. 1.
d l. Restituta. ad S.C Treb.
e Bart. l.1. §. 1. de uerb. ob.
f in pseudol. act.1. Scæna 1.
g l. si quis in graui. §. utrum. cum §§. seqq. ff. ad senat. Consf. Syllania.
h l.1. de verb. oblig.
i l. Postliminium. §. transfuge. ff. de capt. & postlimi. l. Non omne. ff. de statu lib. l. Qui iniuria. § 1. ff. de furt. l. verum est. eo.
k l. filius emãcipatus. § maritus. ad l. Corn. de fals.
l c. ult. de consec. dist. 5.
m Paratitl.

tissimus existimat: vir (vt ait Hieronymus Magius) eruditissimus *a* supraque ueri fidem doctus: quiq; ad leges & bonas litteras illustrandas quodam Prouidentię dono, nostræ ętati datus videtur. Is, inquam, Cuiacius, tàm ex libris Florentinis, quàm Basilicis, necnon ex tenore Cõstitutionis, quæ lata est de confirmatione *b* Digestorum, *rerum* vocabulum expungendũ affirmat, & meritò: nàm præterq̃, q̃ hęc dictio etiam in Pontificiis libris deest, accedit, quòd res in mente retenta sine uerbis *c* nihil operatur, sicuti nec verba *d* sine rebus; adeo ut Iurisconsultus, qui alterum scripsit, utrumq; significasse uideatur. Verbis inesse potestatem, vimque admirabilem ad res ipsas inducẽdas fides sacrosancta docuit, qua traditum est *e* hominum atque rerum creationem uerbo factam. Propriisq; ac originariis, quàm translatitiis energiæ & gratiæ spiritũ inesse abundantiorem, Diuus Thomas (vt ego accepi) aduersus gentiles scribens, author est. Sed hæc hactenus, circa uerba ipsius Rubricæ.

Quòd si quis à nobis iam desideret, Quid sit *f* Rubrica: Quando ex ea argumentum *g* sumi possit efficax, & an is qui librum scribere uel describere promiserit, de ipsa Rubrica sensisse uideatur, in quo Bartholus *h* consuetudinem spectandam existimat; is uelim cogitet, nos ex professo id in Commentariis nostris affectare, vt cum breuitate utilitas, & cum uarietate delectatio ipsa sit coniuncta: potiusq; hæc ab aliis, qui de ea re copiosissimè scripserunt expectanda, quàm à nobis, quòd omnia hic excutere, & in unum quasi locum congerere minime.

a Hiero. Magius, lib. 2. Miscellaneorum. c. 15.

b §. Septimus

c l. cum plures. §. locator. ff. locati.

d Infra. §. uerbum ex legib. l. 6. & argu. l. Non omni. §. si certum petat. Roland. à Valla consil. 81. vol. 4. nu. 20. 21.

e Genes. c. 1. c. Quid sit sanguinis, de consecr. dist. 2. c. de trabe. c. inter. 1. q. 1. 35. c. 1. c. 1. Christi. 1. ad Cor. Epistol.

f Frãc. Hotom. commentar. de uerb. iuris.

g dd. Rub. si cert. pet. Ias. de actio. Rub. nu. 3 Instit:

h Bar. l. pen. C. de iure fisci.

nime laboramus; Ad ipsas leges nunc ordinatim igitur accedamus.

VLPIANVS LIB. PRIMO AD EDICTVM.

LEX I.

VErbum hoc, *si quis*, tam masculos, quàm fœminas complectitur.

IDQVE ex ui sermonis, Bartholus *a* atq; nouissimè Alciatus *b* existimāt, Acursius ex interpretatione; ac ut Io. Brechæius Aduocatus in foro Turonensi apud Gallos prestantissimus, καταχρηστικῶς. Ego uerò priorem sententiam probo: atque cum dictio, *Quis*, se habeat ad hominem, ut notum est, utriusque sexus uocabulum *c* commune, non dubito in referente, relatum propriè *d* pleneque contineri; Quapropter, nihil officit, quod ex Accursio afferunt, quem ego hic non tam de termino *si quis*, quàm generaliter retulisse uideo; nimirum non nisi per modum extensionis fœminam masculino uocabulo significari, etsi de eo plerique *e* dubitant. Hancq; assertionem suam potissimum Dynus, cæterique omnes insequuti hic potissimum inuestigant: ut facilè secundum Commētatorem additamenta intelligenda *f* pronunciarem. Quę utique interpretatio, doctorum disceptationem alioquin a legis uerbis exorbitantem sustinet,

a Bar. l. si quis C. unde ui.
b Hic.
c l. Hominis. infra.
d l. Asse. de hæredib. institu. Aretinus. lege scire debemus. ff. de uerb. ob.
e Paul. Castr. l. Quicunq; C. de ser. fugi.
f Bar: l. Non solum. de liber. legat. Cephal. consi. 546. nu. 86. uolum. 4.

stinet, quorum *a* industriam reprehendere religio est:

Quod attinet ad Brechæi dictum, etsi doctissimi uiri me magnopere moueat authoritas: tamen ꝙ dicti sui *b* rationem nullam afferat, de eo nunc non laboro.

Planè, Vlpianus *c* de muliere loquutus, ita scriptum reliquit, vt quidam legunt. *Si quis*, inquit, post huiuscemodi exitum mariti, nuptum se collocauerit, infamia notabitur. Quæ lectio Græcorum habet imitationem, qui ὁ καὶ ἡ τὶς habent. A quibus ad Latinos, Iulius Paulus *d* etiam argumentum traducit. Et Plautus passim, *Quis hæc mulier*: aliiq; Latini authores grauissimi, quos ad unum recensere necesse non est.

Non concedā hoc loco admonere, quod ab aliis prætermissum admiror, relatiuam dictionē in iure
1 uarios usus atque effectus obtinere. Interdum 1
2 enim sermonis rationē extendit, 2 quādoq; restrin
3 git: nonnunquàm 3 declarat. Quorum singula exē pla hic subiicere non erit alienum. Legauit 1 ergo
1 testator uxori suæ aurum, argentum, vestem, ornamenta, *Quæque eius causa sunt parata*. Si *e* quid præter ea quæ dicta sunt, eius causa sint parata, legato
2 continetur. Copula enim *Quæ*, relatiuo adiuncta, naturam eius protendit. Qua 2 quidem detracta, legatum minui *f* refertur: in eo, inquam, ad quod se habet. Verbi gratia; *g* Si ita scriptum sit, aurum, argentum, gemmas, margaritas, *Quæ*, in eo auro sunt lego. Quo casu, lapilli ad quos relatio fit, soli uidentur relicti. Propterea non fieri quominus

a l. in reb. ff. de consiis. Princip.

b l. Qui interrogatus, de pet. hæred. l. 1. §. si quis dicatur, ibi si nulla probatio, de quæstio. l. 1. §. 1. gloss. dicatur. si quadrupes paup.

c liberorum. ff. de iis qui not. infa.

d l. Illa uerba §. ult. infra.

e l. Etiam n. ff. de lega. 3.

f d. l. etiam.

g l. si quis ita. ff. de auro lega. to. Rolan. à Valle. consi. 97. n. 23. vol. 4.

omne

omne aurum argentumque debeatur. Cui consequens est, *a* cùm se relinquere testator ait, omnibus libertis libertabusque suis, *Quæ uiuus præstabat*, non personarum numerus, sed relicti modus demonstratur. Itaque licet tribus cibaria præstare solitus sit, hæres tamen omnibus erit obnoxius: quia *b* sermo generalis neminem excludit, ut vulgò dicimus. Atque hæc eadem intelligenda sunt, si ratione temporis fiat controuersia, quia relatio ad rem causamve habita, ultra eam *c* nihil operatur. Vnde qui mancipiis legauerit, *Quæ uiuus ipse præstabat*, si non mutandi ministerii causa, sed operarũ necessitate ductus, statutis anni temporibus traducere in prouinciam consueuit, quo tempore alienis sumptibus alebantur, profectò *d* id præstari debet, quod dari solebat. Dari consueuisse dicimus, quod uoluntatis non incertum exitum habet, prout Papiniano *e* quoque uisum est.

3 Declarat 3 relatiua vox, siuè demonstrat (loquor enim concisiùs, quòd alioquin omnis relatio demonstrat) quando rem factam *f* ostendit. Si cuti, Stichum, *Qui meus est lego*. Quia *g* is demonstratur, qui tùm in potestate domini est. At si dixerit, *Qui meus erit*, propius est, ut conditionem hic sermo inferat. Quapropter proditum *h* est, si quis olei pondo decem uendiderit, *Quod ex illo fundo natum erit*: Sola quæ nascuntur legato cedere. Neque sequentis *i* anni vbertas primi sterilitatem rependet. Cum tamen secus erit, si *Quod natum est*, scripserit: quia tum diuersum obtinet. Quia ei simillimus est *k* qui Quinquaginta lega-

a l. 4 filio. §. Titia de adimend. legat.

b l. Iulianus. l. Testatorem. de leg. 3.

c d. l. si quis.

d §. Testator. d... a filio.

e l. Scio. §. Medico. de ann. lega.

3

f l. Nominatim. ff. de cõd. & demonst.

g Stichus qui meus. de legat. 1. l. nuper. de leg. 3.

h l. si debitor. ff. de contrah. empt. l. cum certus, de iure legato.

i l. Boues. §. Hoc sermone. in fin.

k l. Tucius. de adim. ẽd. legat. l. Quidam testã. ff. de legat. 1.

uetit *Ex redditu prædiorum*. vel, *Ex debitore meo Titio*. Quo casu si Titius integræ summæ debitor nō sit, quia fortè minus debeat, tamen quòd falsa *a* demonstratio nihil noceat, id quod superest ab hærede præstabitur. Si quis stipulatus fuerit, *Quà die petiero*, soluere promittis? Adhùc idem *b* dicemus. Quia non petitio, sed petitionis effectus in diem reiicitur, secundum quod ferunt, *c* eum qui ante diem agit, malè agere.

Interdum quoque scripturæ ratione aut potius structuræ, cui referens dictio danda sit, non temerè quæsitum est. Nam si quis uxori *d* uestem, mundum muliebrem, ornamenta omnia, aurum, argentum, *Quod eius causa paratum est* legauerit: eò quòd generaliter ea interpretatio probatur, quæ *e* Latini sermonis uitio caret; videtur relatio ad certa, non ad omnia se habere. Propterea Trebatius existimat non nisi ad aurum & argentum congruè referri. Proculus autem *f* contrà: cuius sententiam Iauolenus probat. Relationemq; probè ad omnia fieri, figura Grammaticali excellentiss. D. Andreas Alciatus *g* contendit, nec Bartholus *h* dissentit. Sicuti etiam in hac specie uerborum, *i* qua testator, *Omnem penum præter uinum Quod Romæ est*, legauit. Solam penum quæ Romæ est deberi respondit: si quidem genus *k* secundum speciem intelligitur. Etsi Accursius, *Omne penum*, in neutro legit; tamen Bartholus, non *Omne*, sed omnem penum habet: cuius quidem lectio est receptior. Relatio igitur ad id omne quod præcedit, referenda est.

a §. Huic proxima. de legat.

b l. si decem. ff. de uerb. ob.

c leg. 1. § ult. Quando dies ced. vsusfruct: l. Quod purè. ff. Quàdo dies legati ced.

d l. Hæres: § uxori. de legat. 3.

e l. Plautius. ff. de auro legato. c. per tuas. de rescriptis.

f d. §. vxori.

g lib. 4. de uerbor. sign.

h d. l. Plautius l. si ex pluribus ff. de solutio. & Bar. l. Seia. §. Caio. de fund. instr.

i l. Nam quòd ff. de pen. leg.

k l. vlt. §. vlt. de uino legato. l. Quæsitum. §. 2. ff. de legat. 3. glo. declaramus. c. 1. de uerbo. sign. extrauag. Ioan. 22.

Certè,

Certè in dubio relationem accipimus de vera, non de imaginaria. Finge ſcripſiſſe in teſtamento, *a* *Titius ex parte dimidia, Seius ex parte dimidia hæres eſto. Ex qua parte Seium inſtituo, Ex ea Caius hæres eſto.* Iulianus ait, Titium ſemiſſem habiturum, Seium & Caiū in altero ſemiſſe uideri vocatos; ita *b* tamen ut Caius aliter hæres non erit, quàm ſi prius hæreditatem Seius agnouerit. Fit utiq; *c* tùm demum relatio ad id quod intellectu percipitur, quoties ad uerum facta relatione diſpoſitio fiat eluſoria: alioquin ſecùs. Et extat apud Ciceronem pro A. Cecinna dicentem ſingulare documentum. Lex, inquit, ita ſcripta eſt, *Si via ſit immunita, Quà velit agere iumentum, fas eſto. Si uia ſit in Brutijs immunita, iumentum per M. Scauri Tuſculanum, quantum ad uerborum formulam intelligi poteſt.* Sed profectò hæc legis mens non eſt: quę de qua re agitur, ſemper eſt *d* intelligenda. Eſt enim ualde abſurdum atque inciuile, ad ea quę ſunt remotá ſermonem referre. Nam et ſi de re præſenti atque certa ſermo cōcipiatur: tamen non immoderatè pro cuiuſque luxuria, ſed cum moderamine ciuili *e* intelligi debet. Quod etiam habet rationem.

a l. Iulianus. de hæred. inſtitu. Bart. l. ſi is qui. ff. de uſucapi.

b L. 2. §. ult. ff. de hæred. inſt. l. ult. de bo. poſſeſſ. ſecun. tab.

c Glo. pecunia l. Hæredes. §. ſi. ſamil. erciſc.

d l. Prædijs. ff. de legat. 3. l. vil læ. §. ult. de fundo inſtr. legat.

e l. ſi cui ſimpliciter. de ſeruit. l. ſi uia. de ſeruit. ruſtic. præd.

Extat & alia huiuſce relatiuæ dictionis non inelegans acceptio. Cauebat teſtator hoc modo. *f Si qua filia mihi nata erit, hæres centum dato:* pluribus natis, an ſæpius centum debeantur, quæſitum eſt. Quod hercle Vlpiano uidetur, ſi aliàs contraria teſtatoris uoluntas euidens non ſit. Nam & Bartholus ſcripſit, & *g* verum eſt, relatiuū uim ſuam atq; poteſtatem cuiq; tribuere. Quapropter, ſi *h* annua,

f l. Qui filiabus. de lega. 1.

g Conſi. 57. n. 6.

h l. ſi neceſſarias. §. ſi annua. de pignorat. act.

 bima,

bima, trima die soluere stipulatus pignus acceperim: vt nisi *Quaq; die*, pecunia sit soluta, uendere liceret. Placet antequam omnium pensionum dies venerit, non posse me pignus uendere, ut Pomponius ait. Quia eis verbis, omnes pensiones demonstrantur. Nec uerum est *a Sua quaq; die*, non solutam pecuniam, antequã omnes dies uenerint. Sed omnibus pensionibus præteritis, etiam si una portio soluta non sit, pignus potest uęnire. sed si ita scriptum sit, *Si qua pecunia sua die soluta non sit*, statim ei competit pacti conuentio. Quia relatio, ut supradiximus, uim naturamque suam in singulis obtinet: Atq; hæc hactenus. Cætera plurima ab aliis *b* congesta, quæ ad causam relatiuæ dictionis pertinent, breuitatis causa prætereo: quòd his adiicere non tam est ingenii, quàm laboris, cum passim se cuique offerant.

a. l. Hoc articulo. ff. de heredibus institued.

b Bar. Paulus Castrẽs. l. si ita fuerit. de reb. dub. Iason & alij. l. Cunctis. C. de sum. Trinit. & l. Omnes populi: Cotta. verb. Quia. lib. Memoral.

Paulus

PAVLVS LIBRO PRIMO AD EDICTVM.

L. ix. II.

VRbis appellatio, muris: Romæ autem continentibus ædificijs finitur, quod latius patet.

QVIBVS auspiciis urbem *a* veteres cõdiderunt, omnes hodie norunt. Si quidem more ritúq; Gabino cincti; id est, toga circa humeros reiecta, iunctis bobus tauro & vacca introrsum, æreo uomere stiuam incuruam tenentes, ambitum Vrbis constituebant. Atque ubi portę designabantur, minime sulcabant, sed aratro suspenso, spatia interiecta portarum formæ concedebant, unde à portando portæ nomen consequutum est. Hanc aratri curuaturã Varus *b* Vrbum appellat. Vnde vruare vel orbare, id est, circinnare. Atque aratrũ, quod fuit Vrbis initium, hoc ipsum veteribus, Vrbis etiam extitit exitium. Nam hostili manu aratro in Vrbem inducto, tanquam capitis diminutione Ciuitas statim esse desiit: sicut *c* de Carthagine factum authores scriptitant. Seneca; *d* Deinde cædibus in exitia gentium serpere, & iniicere tectis ignem: aratrum uetustis Vrbibus inducere. Horatius. Carminum libro 1. Imprimeretque muris Hostile aratrum exercitus insolens. Et Propheta *e* Mi-

a Varro li. 4. de lingua latin. Macrob. li. 5. c. 15. Saturnal.

b l. Pupillus. § .ul. infra.

c l. si usufructus. ff. Quib. mod. vsusfr. amit.

d de clemẽtia. lib. 1.

e c. 3. & c. indices. 1. q. 1.

Michæas, Vrbis euerſionem denuncians, ait; Propter hoc cauſa ueſtri Syon quaſi ager arabitur, & Hyeruſalem quaſi aceruus lapidum erit, & mons templi in excelſo ſyluarum. Id eſt, nullius rei: ſicut de ſylua Tranquillus refert *a* narrans Conſulibus minimis deſignatas ſyluas & colles, quibus materia nauibus idonea culta eſſet. Virgilius, Si canimus ſyluas ſyluæ ſint Conſule dignæ.

Petrus Crinitus, *b* vir alioquin multę lectionis, iuxta ac grauiſsimus, hanc Iuriſconſulti diſtinctionem qua Romam ab Vrbe ſeparat, tanquam inelegãtem damnat. Quæ tamen, ut apud Alphenum *c* uidemus, loquendi conſuetudine probatur, quia quotidie dicimus: Romam nos ire, etiam ſi extra urbem habitaremus. Hoc hercle negari non poteſt, apud gentes exteras inualuiſſe, quædam numina intra vrbem coli: quædam non niſi extra mœnia. Aegyptiis *d* Saturni & Seraphis templa, extra vrbis ambitum fuerunt. Romanis autem Vulcani & Aeſculapii, *e* eò quod eſſent hæc numina Vrbis ſaluti ominoſa: uel ꝙ (vt frequentius dicitur) foris potius quàm in Vrbe ſanitas tueretur, in pomærio Ciuitatis erigebantur. Cuius etiam hodie in Inſula Tyberina extra Vrbem, vt aiunt, antiquitatis extant quædam ueſtigia. Atque hoc ideo, ne morbo, aut incendii periculo, Ciuitas eſſet obnoxia; ægrotantium frequentia, flãmæve *f* nocentis impetu nimirum quandoque renaſcente. Itaque lege 12. tab. cautum fuit his uerbis, *In vrbe ne ſepelito, nevè urito.* Quod Hadrianus Imperator *g* pœnali quoque reſcripto pceperat, moxq; Antoninus *h* Pius: nouiſſimeq;

a in Iulio Cæſare. & gl. l. liquet. C. de ſumma Trinit.

b lib. 4. c. 9. de honeſta diſciplina.

c l. ut Alphenus. infra.

d Cicero lib. 2. de legibus.

e Plutarchus, Romanis quæſtio.

f l. ult. ne quis in loco ſacro. l. uideamus. §. ſed hoc. ff. locati. l. 3. ff. de offic. Præfec. uigil. l. ſi cui. C. de priuatis ædific.

g l. 3. de ſepulchro uiol.

h Iulius Capitol.

sim eque Diocletianus *a* & Maximianus constitutione lata innouarunt, ne huiuscemodi municipiorum iura polluantur. Atque ne viuis officiatur, in agro sterili cadauera mortuorum sepeliri Diuinus Plato iam diu præceperat. De Martis Fano erigendo *b* extra vrbem idem à veteribus statutũ legimus, ne inter ciues fieret contentio. Necnon de Veneris Erycinæ templo traditum scriptores perhibẽt, ne *c* obtuitu impudico ingenui mores læderentur. Accedit quoque, ꝗ in sortitionibus Magistratuum, eorum qui tùm in Vrbe agebant, ratio sola habita est.

Quod autem potissimum ad rem præsentem pertinet, argumento istius responso admonemur: Testator, si *Quæ in vrbe sunt* alicui se legare dixerit; ea *d* duntaxat q̃ intra mœnia sunt legato cedere. At si quis sententia Iudicis, *Vrbe*, iussus sit excedere, non solùm à mœnibus, uerumetiam à patria arceri debet; Ne is *e* cui minoribus sit interdictum, maioribus fruatur. Idem, si alioqui quod gestum est, reddatur inutile atque derisorium. Quapropter, *f* si Pontifex Ciuitatem, aut Castrum excommunicationis pęna percusserit; placuit interpretatione latiori, sententiæ uerba adiuuare. In beneficiis atque liberalitatis causa, quæ ut aiunt, *g* mensuram nullam recipit, præter ipsam immensitatem, nomen quoque Vrbis plenius *h* accipitur. Propterea, cuius fidei, *Vrbem*, Princeps se scripserit commisisse; usque ad centesimum lapidem, Vrbem intelligimus. Non tamen ex vi vocis, sed iurisdictionis intuitu: vtpote cuicunque locus vniuersus desi-

a l. mortuorũ, C. de religios.

b Gellius noctium Attic. lib. 15 c. 27.

c Vitru. lib. 1. c. ult. l. cum supra. C. de re mil lit. l. dies. C. de ferijs. glo. 1. & glo. obscænis.

d l. nã quòd. § si ita. ff. de pẽ. legat.

e l. relegatorũ. §. constitutũ. ff. de interdic. & releg. l. ult. de seru. expor.

f c. si ciuitas. de sent. excom. 6. c. 1. de posiu lat. gl. terram.

g Gl. 2. c. ego. distin. 63.

h l. 1. de offic. præfec. vrb. c. pe. de offi. vicar.

designatur, *a* loci ipsius iura omnia in consequentiam uidentur concessa. *b* Nec unquàm eorum sententiam sequutus sum *c* qui Vrbis nomẽ in se iurisdictionem continere defendunt, Constitutionis Constantini *d* authoritate freti. Quæ si rectè ponderetur, non magnopere ad hanc rem pertinet, prout ex subiectis uerbis eius plenius apparebit. Si quando, inquit, adnotationes nostræ contineãt possessionem siue domum, quam donauerimus, *Integro statu donatam* Hoc: verbo, ea uis continebitur, quam antea scribebamus: cum adiacentibus & mancipiis, & pecoribus, & fructibus, & omni iure suo, ut ea quæ ad instructum possessionis vel domus pertineant, tradenda sint. Ex cuius Constitutionis uerbis, *Integro statu*, omne ius significari constat, quod concessionis largitionem afficit. Sed hoc ideo, quia verbis conceptis expressum est: quibus planè deficientibus, aliud esse res ipsa testatur.

Quòd si *Vrbem Romanam*, scripserit: vel ex diuerso, *Romanam Vrbem*: Alciatus hic Accursii, *d* atq; aliorum sententia explosa, qui uerborum seriem atque ordinem *e* curiosius insectantur, existimat, adiectiuum, substantiuum cui applicatur, demonstrare. Cui suffragatur Pontificis decretum, quo is qui *Placentinæ Ecclesiæ* fidem suam sacramenti religione obstrinxerat, uidetur tantundem dixisse, ac si *Ecclesiæ Placentinæ* obsequia præstare iurasset. Quod ut Innocentius *f* ait, Cathedralem Ecclesiam intelligimus, in qua is sedit, cui iuratur.

Quid si mecum egeris, pactoque conuento inter

a Bal. in l. data. C. qui accusa. Bar. l. 1. de iurisd. om. iud.

b Arg. l. 3 modicis, de cõtr. emptio. c. ex literis, de inrepa. Innoc. ibidem. c. pen. de offic. vicarii.

c Bar. hic cum notatis.

d l. si quando. C. de bonis uacant.

e l. si communis seruus ita, de stipula. seruor.

f c. cum clerici. de uerb. sig.

nos actum sit, vt non nisi in *foro Perusino, vel Placentino*, te mihi liceat conuenire? Baldus *a* putat, eum qui corã Antistite Ciuitatis religiosissimo ex peritur, contra pactum nõ venire. Quia notioni *b* eius plurima hodiè quæ in Ciuitate aguntur, sunt subiecta. Ciuitatis verbo Portum contineri Bartholus, *c* Felynusque *d* verbis probant latioribus, quàm quòd hic referri debeant.

Roma, Qui autem in continentibus tutor datus est, Romæ *e* datus intelligitur, & qui ex vico natus est, Romanus *f* appellatur. Imò, extra continentia, si quis in sacro comitatu degerit, adhuc *g* propter supremam Principis Maiestatem Romæ esse intelligitur. Vnde obtinet, eum qui Romæ deportatur etiam eo loci, ubi Cæsar degit, esse remouendum. Non sic tamen *Romanum magistratum* appellamus: qui licet Prouinciis pręsit, Magistratus tamen Romanus *h* non est. Id enim nominis, iis solis competit, qui magistratu *i* in Vrbe funguntur. Alioquin Potestates eos Iurisconsultus *k* vocat, qui in prouincia potestate *l* aliqua præditi sunt. Atque secundum *m* Goueanum, dissentiente licet Accursio, iuris extraordinarii causam vimque obtinẽt. Adeo vt Magistratus Romanus non sit, quod quoq; Pomponius *n* sentit, quamquam in urbe id iuris quis exerceat.

Murotenus, Quia mœnia, vrbis *o* esse censentur. Quæ, vt Iulius Solinus *p* Polyhistor author est, quadrata erant. Vnde Emius.

Et quis tum curat Romæ regnare quadratæ?

C Quan-

a Authentica Habita. C. ne filius pro pat. Bar. l. ex ea. de postul. uide eu idem. l. item illa. §. 1. ff. de constit. pec.
b c. cleros. dist. 22. §. ordo. Iaso. l. 1. de offi. eius cui mand.
c l. Cæsar. ff. de publicanis.
d c. Rodulphus. de rescri.
e l. pe. de excusat. tutor.
f l. qui ex uico. ad municip.
g Bal. l. 1. ff. de rerum diuisio. idem l. 1. de iustitia & iure. l. 2. § miles. de iis qui not. infa. l. milite. §. missionum. de re mil. Didacus Cor. c. 4. practi. q. nu. 10.
h Dec. Ias. ff. de iurisd. omn. iud.
i l. uoluit. ff. de interrog. ac.
k l. fideiussor. ff. de pig.
l l. eum qui. ff. de iurisd. omn. iud. l. 1. ff. ad l. Iul. maiest.
m d. l. eum. & in proœ. lib. 2. de iuris. om. iu.
n l. 2. §. capta. ff. de orig. iu.
o l. patronus. de leg. 3. l. pe. ff. de flumi.
p c. 2.

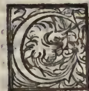
Quandoquidem quadratum corpus perfectum: & structuram quadratam, vndique absolutam sine sectione peritiores intelligunt. Lycurgus, nomen Ciuitatis mereri non existimat, quæ mœnibus sit immunita. Agesilaus optimè uallatam putauit, quę viros aleret fortes atque bellicosos. Plautus in Persa sub persona virginis *a* Ciuitatē bene moratam, munitissimā his verbis graphicè depingit.

a uide prouer. 25.d.

Sa. *Quid id quod vidisti, vt munitū muro tibi visū ē oppidū?*
Per. *Si incolæ benè sunt morati, pulchrè munitum arbitror.*
Perfidia & peculatus ex vrbe, & auaritia b *si exulant.*
Quarta, Inuidia: Quinta, Ambitio, Sexta, Obtrectatio:
Septimū, periuriū c Io. *Euge*. Pers. *Octaua, Indiligētia.*
Nona, iniuria: Decuma, quod pessimum agressu scælus.
Hæc nisi vnde aberūt, centuplex murus seruādis parū est.

b l. si quemquam. C. de episcop. & cler. ui de Bald. l. 1. C. de metropol. Bery.
c c. ad apostolicæ. §. et ut ad præsens. de sentens. excom. 6. ubi gl. l. si duo. §. ult. de iure iur. Gell. lib. 7. c. 18 noct. Atticarum. Rolā. a Valle consil. 98. uolu. 4.

Cuiusque diei maior pars horarum est septem primarum diei, non supremarum.

ONSTAT pro gentium varietate, variam diei habitam rationem, Romani, *d* diem a media nocte in sequentis noctis partem mediam protendebant, quòd solis ortus operis esset initium, omne id tempus quod præcedit, necessario operis apparatui daretur. Athenienses *e* ab occasu in occasum solis, vt Varro ait. Babilonii, a solis ortu in sequentem exortum. Vmbri à meridie in meridiem. Ecclesia *f* autem Romana ferias

d l. more. ff. de ferijs
e Gellius lib. 3. c. 2. Macro. Satur. lib. 1. c. 3.
f c. 1. & 2. de ferijs, c. ult. de sen. excō. §. adijcimus. ubi glo. in 6.

ferias ab occasu in occasum deducit. Lege 12. Tabul. ortus atque occasus solis *a* ratio duntaxat habebatur. Siquidem non nisi post bellum Punicum Accenso Consule pronunciante meridies adiiciebatur.

Partes diei *b* principales duas hic esse constitutas admonemur, secundum quod Pythagoras *c* scripsit, in consideratione habendum, uel id temporis, quo quid acturi sumus: uel quod iam lapsum est, atque transactum. atq; utilitatis causa septem horas diei primas, quàm nouissimas potiores esse receptum est, eò quòd ad quoduis munus obeundum ingenia nostra hora matutina sunt uegetiora. Vnde Iob. Vbi tu eras, cum me laudarent astra matutina: & Dauid Cant. 7. Manè surgamus ad uineas, & in Psalmo, In matutinis meditabor in te. M. Tullius Cicero ad Marium. Neq;, inquit, dubito, quin tu, ex illo cubiculo tuo, ex quo Stabianum perforasti, & patefecisti Seianum, per eos dies matutina tempora lectiunculis consumpseris: cùm illi interea, qui te isthic reliquerunt, spectarent mimos semisomni. Reliquas uerò partes diei, tu consumebas his delectationibus, quas tibi ipsi ad arbitriũ comparatimes. Inde aiunt, *d* iuniores habitos perspicatiores atque docilíores, quàm prouectiores, quod primis diei partibus *e* comparantur. Præterquam, quod leg. 12. tab. *f* causæ cognitionem ante meridie iudici demandabant, in qua potissimũ *g* uersatum officium eius: ibi siquidem solertiam requirit ponderata *h* sententia: post meridiem, litem præsenti [illegible] addicito. Aristotelesque pome-

a Plin. lib. 7.
b c. ult. dist. 92.
c Glo. cle. 1. de celebr. missæ.
c Epistola famil. 7.
d Bar l. Gallus. §. 1. num. 10. de liber. & posthu.
e l. Præcipium ff. de ædil. edic.
f Gell. lib. 17. c. 2.
g l. Nec cum. C. de appellat. c. Iudicantem. 30 q. 5. c. Deus. 1. q. 1.
h l. 2. de sent. ex breui. 35. q. 9. c. Apostolica. Eccles. c. 8 [illegible]

ridiana deambulatione ἐξωτέρικα, & simpliciora edocebat: Ἀκροαματικὰ verò *a* quę secretionem exigunt disciplinam, non nisi matutinis temporibus disceptauit. Et generaliter *b* decreta Pontificia saturis negant, quæ ieiunis sunt concessa: quia abstinentia sensum tenue gignit: ac, ut sapiens ait, uitam adiicit quam crapula adimit.

Quod ferunt, *c* Dominũ nostrum operariis mercedem parem erogasse, *d* qui imparem diei partem laboribus impedissent: nihil impedit. Tùm, quòd cum prophanis sacræ res nihil habeant commercii, secundum legem Domini pretiosum à vili separari debet. tùm etiam, *e* quòd hoc quod in alium ex cuiusquam liberalitate peruenerit, ad exẽplum non traducitur. Alioqui, operas qui promittit non dimidiatas, sed integras *f* præstare debet, quod officium diurnum Paulus definiuit. *g* Et L. Columella. *h* Cætera, inquit, legumina, occupant operas sexaginta, id est, menses duos.

Diei nomen, quandoque pro tempore accipitur generaliter. In ea, inquit *i* die, qua interfecero omne primogenitum Aegypti, sanctificabo mihi omne primogenitum Israel. Sic Iurisconsulti, *Annua, k bima, trima die*: pro anno, biennio, triennio, Quòd in fœminino sexu sit prolatum, ubiq; ita accipi generaliter, doctissimi retulerunt. Licet id nostros ante se latuisse Laurentius Valla *l* fatetur, perinde, ac a se inuentum, uel potius obseruatum gloriatur. An uerum id sit nescio; quandoquidem necessarium non est, *m* a nemine hactenus dictum scriptumve, quòd is à nemine dictum scriptumve

a Parab. c. 14 21.
b c. sacramentis. de cõsecrat. dist. 1. ubi gl. c. ut ieiuni. de conse. distin. 5 Eccl. c. 16. 37.
c Glo. §. i. In sti. de i. sti. et l. Iustitia. ubi gl. ff. de iu. sti. & iure. Hierem. 15.
d Math. 20. & 10.
e §. Quod Principi. Inst. de iure na. gē.
f l. 2. ff. de ann. legat.
g l. 1. l. cũ patronus. de op. libert.
h li. 2. c. 13. de re rustica.
i c. Nec is. 15. q. 1.
k l. si necessarias. §. si annuus. de pig. act. Bude. & Castrensis. l. penales. § annua. ad l. Falcid.
l li. 4. elegãt. c. 48. Ezech. c. 4. 6.
m §. Conditiones. de uer. ob. in arg.

ptumve acceperit. Tritum enim est apud iuris interpretes, non probare hoc esse, quod ab hoc contingit abesse, ut apud Accursium *a* legitur.

a l. Non hoc. C. vnde legit.

Supremarum, Supremas intellige, quæ diei partem secũdam occupant: atque post *b* eas nullas habent. Magistratibus lege Plectoria, ut est apud Censorinum, fas non est, post solis occasum inter ciues ius dicere, quòd tunc temporis in foro magistratum uidere *c* probrosum esset. *Supremam mulctam* veteres eam appellabant, qua nulla maior esset. Ea erat boum 30. ouium uero duorum. Nam nisi ouem in masculino sexu Magistratus, qui mulctam dicebat, protulisset, vt Varro apud Gellium *d* testatur, nõ iure dicta uidebatur. Et Callistratus libro sexto de cognitionibus. *e* Oues, inquit, pro numero ab actorum, aut furem, aut abigeum faciunt: ouis uerbo in masculino prolato.

b arg. l. 1. ff. de bon. possess. secund. tab.

c l. 2. §. capta. ff. de orig. iur. Ioan. 3. 21.

d li. 11. c. 1. Noct. Attic.

e l. Oues. ff. de abigeis.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

VLPIANVS LIB. SECVNDO AD EDICTVM.

L. 2. T I I.

IN itinere faciendo viginti millia passuum in dies singulos peragenda: sic sunt accipienda, vt si post hanc dinumerationem minus quàm viginti millia supersint, integrum diem occupent. veluti 21. millia passuum sunt, biduum eis attribuetur. Quæ dinumeratio ita demum colligenda erit, si de die non conueniat.

IN itinere, Hanc itineris præfinitionem proficiscentibus legitimam & idoneam prudentes *a* statuerunt: atq; eum qui diurnis millibus viginti minus perfecisset, tanquàm affectatæ pigritiæ reum faciunt. Excepto, quòd si fluminis inundatio immoderata excreuerit: uel cœli iniuria, casusve repentinus obtigerit, cui consiliis humanis prouideri *b* non poterit; Iudex, *c* aut is, cuius de ea re notio erit, remissionem siue gratiam dare tenetur, ex clausula generali, *Si qua mihi iusta causa videbitur*. Modò

a l.1.2.si quis cautionib.2.q.6.c. propter.

b l.2.§. Grani. ff. de admi. rer.ad Ciuitat. pert.

d l.1.ex quib. caus. maiores :

dò in hanc *a* se necessitatem reus non conieceꝛrit. quia fortè cùm maturè profectus, iter potuerat expedire, cunctando viæ se tardius commiserit: eo enim casu (ut scriptum est) negligentiæ suæ expensum ferre debet; quòd uigilantibus, *b* atque diligentibus, non stultis atque supinis leges succurrunt. Nec herclè distinguitur, humilis an honestioris sit loci qui adesse debet; senex an iuuenis; quòd, vt apparet, simpliciter *c* lex loquitur. Quamuis, quod ad expensas attinet, lautius incedit, *d* uesciturque *e* nobilis, quàm humilis persona. Vnde rusticus e rure testis euocatus, equi sumptus quos *f* quidem ei litigans præstare debet, frustra putabit. Pedibus namque id genus hominū solet *g* proficisci. At contrà: diues fortunisq; potens, si hoc dignitatis ordo locivè consuetudo desideret, *h* non nisi equo insidens Ciuitatē obe rat. Exque dignitate Vrbis Romæ Imperator Alexander Seuerus existimauit, ut Senatores carrucis decorarentur argenteis. Licet M. Antonius, Philosophus nūncupatus, ut Capitolinus refert, equos aut vehicula duci per Ciuitatē prohibebat. Pontificumque decreta, *i* seu Constitutiones, Episcopis atque Prelatis, dum suas prouincias uisitant, equos & comitatum necessarium concedunt; quorum procurationes optimo iure petunt. Non quidem, quò mollius, aut delicatius incedant, pompa *k* enim omnis gloriaq; caduca in iis prohibetur: sed quo maturius atque expeditius munus suum perficiant. Damnantur eisdem Cōstitutionibus prælati, *l* qui pauperum sacerdotum tugu[r]ia

petentes

a l. si fideiussor. ff. Qui satisd. cog. §. si necessaria.
b l. Regul. §. si quis. de iur. & fact. ignor.
c l. si vero. §. de uiro. ff. soluto matri.
d Matth. 11. c. omnis. 21. q. 4. in fi.
e cap. Non cognouit. distin. 41. Glo. l. seruis. de leg. 3. & Iudices. C. de Episcop. aud.
f l. Quoniam. C. de testib. c. Statutū. § pen. de rescript. 6.
g l. idemq; §. id. ff. Mandati g. o. oportere.
h Gl. l. Honor. ff. de uacat. mu. Gell. li. 3. c. 18 noct. Atticar.
i c. Cum Apostolus. de cēsib.
k c. omnis. 21. q. 4. in fin. c. His igitur. 23 distin. c. Ecclesiæ Principes. ubi Card. 35. d. st.
l c. cauendum c. inter. c. relatū c. vlt. 11. q. 3. Matt. 23. Mich. 3. Roma. 15. Ezech. 23. 35.

petentes, breui hora longi temporis uictum *a* consumunt.

De senectute, aut valetudine impeditis, tabulis Decemuiralibus ita scriptum est. *b* Si *morbus auitasvè vitium erit, si volent, arceram sternito*. In ea ægri, aut aliàs infirmi, stragulis uestibusq; munita, in ius deferebantur, ne *c* ualetudinem seniumvè causarentur. Sic *d* æuitatem interpretantur. Ar cęq; formam habuisse, unde arcera dicta est, Pędia nus atque post eum Aulus Gellius cęteriquè tradiderunt. Albericus à Rosate, quantum ex uerbis consequor Io. Brechæi, putat hoc responsum in cõ tractibus locum non habere. Accursii planè (ut ui detur) in eo assecla. Qui ductus Venulei *e* Iuriscon sulti verbis, huiusce rei primus author extitit. Ait autem Venuleius, si Ephesi dari stipulatus sit, iudex, i. bonus vir, pro ætate & ratione sexus & valetudinis, quanto tempore diligens paterfamilias conficere possit quod se facturum promiserit æstimabit. D. Alciatus *f* generaliter ubi milliaria certa constituta non sunt, locum fore Venulei verbis vi deetur innuere: maximè si nauigationibus iter sit conficiendum, quę *g* non omne tempus commodum sit nauiganti. Qui profectò ingenii propè diuini, in primis uisus est Venulei sententiæ quàm proximè accedere, dum, ut ille *h* ait, plus dixit quàm scripsit: Nam, quod de Epheso legislator loquutus sit, non de Capua; quid quæso præter nauigationis incommodum habet præcipuum? Quæ quidẽ ciuitas, Ionico mari Dianæ templo nobilissima, ab Italia est disiuncta. Cuius dignitatis, vt obiter di-

a c. vls. di. 36. d. c. cũ apostolus. de censil.

b Gell. li. 20. c. 1. Alexã. ab Alex lib Geni al. dierum. 2. c. 30.

c l. sciendum. ad Treb. l. Qui dam. de re iud.

d Petr. Crinitus de honesta disciplina. lib. 8. c. 13.

e l. Continuus §. Cum ita. de verbor. oblig.

f Hic.

g Andr. de ijs qui ingred. ad app l. §. 1. ver si. sed plurimi; Budæus. l. utroque. ff. de rei uind.

h l. Cum anus. ff. de Cond. & demõst. l. Quo ties. ff. de hæred. inst. §. 1.

dicã, prȩter alios. Plautus *a* his verbis meminit. Minime spectator, screator sum. Item minimus mucidus. Post Ephesi sum natus, non in Apulia, aut Vmbria. Et ex Vlpiano, ipse animaduerti, Proconsuli ipsam ciuitatem non nisi per mare ingredi licere. Quædam, inquit, *b* Prouincia etiam hoc habent, ut per mare in eam Prouinciam Proconsul veniat: vt Asia scilicet. Vsque adeo, vt Imperator noster Antoninus Augustus ad desideria Asianorũ rescripsit, Proconsuli necessitatem impositam per mare Asiam applicare, καὶ τὴν μητροπόλεων Ἔφεσον, id est, & ipsam Metropolim Ephesum. Qui mos etiamnum hodie in clarissima Prefectura Patauina religiosissimè seruatur. Vbi Prætor Amplissimus naue Vrbẽ inuectus, gloriosa militũ manu curruũq; strepitu exceptus, terram conscendit; ineuntis imperii auspicia à Prædecessore suo accepturus. Quæ autem de Epheso, eadem *c* de Carthagine aliisque locis maritimis intelligenda sunt: ut semper tempus detur, quo commode quis eò peruenire poterit. Quorum tamen dimensio, non tam ex passuum numero, quàm dierum atque mensium ratione, secundum posteriorum Diualium constitutiones, *d* iustam accipit definitionem.

Quòd si quis dubitet, brumalibus temporibus, sicut æstiuis diebus, an sententia huiusce legis procedat. Respondi, quòd lex, ut supra dixi, generaliter concepta sit, idem *e* obtinere. Etsi post uernale æquinoctium, quod tempus *f* æstati tribuitur, dies & sunt productiores, & iter *g* inundationibus minus est obnoxium. Ita tamen, ut si causa subsit,

a Plau. in Milite.

b l. Obseruare. ff. de off. Procons.

c §. loca. Inst. de verb. obli. l. Seruus si hæred. ff. de statu liber. l. 2. §. Qui ita. de eo quod cert. loc.

d Auth. Quas in prouinc. C. vbi de cri. agi. l. 1. C. de dilatio. ubi Bar. 3. q. 3. c. induciæ.

e l. 1 §. generaliter. de aleator.

f l. 1. §. æstatem. de aqua quotidiana.

g l. vlt. ff. de riuis. vbi glo.

Prætor *a* ex æquitate ſubueniat. Suetonius Tranquillus ſcriptum reliquit, Iulium Cæſarem meritoria rheda, milliaria centena ſingulis diebus percurriſſe. Solebant enim antiqui plurimum curru proficiſci, ut ex Cicerone præ aliis *b* pasſim uidere eſt: nec non *c* ex Iuriſconſultis. Baptiſta quoq; Egnatius probatæ fidei author refert, τὸν γραμματόφορον, ſeu Angariam, ut Arcadius *d* vocat, Roma Venetias horis 32. aduolaſſe. Quot millaria inter ſe diſtant, omnes norunt. At paſſus militaris, vt Vegetius ait, horis æſtiuis quinque, milliaria tantum perficit viginti. Qui ſi fuerit concitatior, quem pleniorem uocat, totidē horis milliaria. 25. expedit. Quicquid, inquit, addideris, curſus eſt, cuius ſpatium non definitur. Sane Iudęis ultra milleſimum lapidem, ſabbato proficiſci religioſum eſt: ut ex actis Apoſtolorum *e* deprehendimus. Sacerdotum gradus atque inceſſus graues eſſe oportere Pontifex ſtatuit. *f* quòd grauitate itineris mentis maturitas oſtendi debet: incompoſitio corporis inæqualitatem indicat mentis. Cauendum autem eſt, ut inquit Cicero lib. 1. de officiis, ne aut tarditatibus vtamur in ingreſſu mollioribus, ut ſimiles pomparum ferculis eſſe uideamur: aut in feſtinationibus ſuſcipiamus nimias celeritates.

Paſſuum. Facta dinumeratione *g* ab ipſis continentibus ędificiis. Vias olim omnes Italicas aurea columna inciſas fecerunt, quæ *h* erecta ad ędem Saturni in foro Romano eunctis conſpicua, Milliarium appellabatur. Galba Imperator, Plutarcho authore, primus milliaria

a d. l. 1. Ex quibus cauſis maior. l. Si cui.

b Pro Milone & ſecun. Philipp. & in Epiſtol. ad Trebatium. lib. 7. & pro Roſci.

c l. Vxori. ij. de auro legato. l. Item quæritur. ff. locati.

d l. vlt. de muneribus. l. ab his. de uacat. mu.

e Actu. ij. c. 1.

f 41. Diſtin. c. vlt. B. Baſil. ſermo. de ieiunio. Eſa. c. 3. d.

g l. Mille. infra.

h Plin. lib. 3. c. 5. Sueto. in Otho. Tacitus. lib. 15.

liaria notis diſtinxit: poſitis nimirum ad uiam lapidibus iuſto interuallo, quibus è curru uiator commodius diſcenderet, uel conſcenderet.

Habent quoque Heluetii locis oportunis, atque triuiis dactylogum: aut, ut dicam, Mercuriū quendam collocatum, quo deuius, atque errabundus facile in uiam reuocatur. Quod, quàm ſit pium, atque humanum, ut alios taceam, Athenienſium fidem appello, qui eos perpetuis execrationibus deteſtabantur, qui erranti uiam comiter demonſtrare neglexerunt. At hodiè non modo non docent, uerum ſunt, qui omnis humanitatis expertes profiſciſcentem è recta in deuiam traducunt. Signa atq; monumenta omnia amouent. Nauigantes falſo lumine oſtenſo in perniciem nocturnam prouolūt. Quorum immanitatem Pręſes prouinciæ pro ſua conſtantia, ut ait legislator, *a* coercebit. Alexandria Aegypti turrim aiunt *b* ędificatam, qua fax eminus ardens nocte lucebat, qua in mari nauigātes admoniti pericula euitabant, quòd ut ait Poeta, Amat nox atra nauclero parare metum. Pharum inſulam qua iſta erat appellabant: non Phanum *ἀπὸ τὸν φαρεῖν*. Quanquam ſuggerit, quòd lucernam Aegyptii primi inuenerunt, ut apud Euſebiū, *c* legimus. Cui Vlpianus quodammodo uidetur ſuffragari, dum ait, *d* in Aegypto arundines & papyrum comburi. Papyrus lychnum ſignificat, quæ oleo in lampade addito quotidiè accenditur, & uulgus *e* hic Lumbardiæ Pauer, uel pauitro, quaſi papyro, mutata liquida in mediam appellat.

Viam inquit Alciatus eſſe affectandam, qua vul-

Eſaie. c. 62. d.

a l. Nec piſcatores. ff. de incendio. Auth. Nauigia. C. de furtis.

b Strabo lib. 17. Geographiæ.

c Euſeb. lib. 10 de præparat. Euangelica.

d l. ligni. § lignorum. e leg. 3.

e Glo. Papyrus. ea. l. ligni.

gò iter fit: *a* & rectè. *b* Ex Vlpiani responso tamen quem refert *c* non satis rectè. Quia edictum, quod interpretatur eo loci Vlpianus, de loco Vrbico, vel quasi, non de itinerario promulgatur: in quo cauetur, ne quid interdiu noctuvè in euntē, vel effundatur, uel proiiciatur, *d* aut aliàs periculum ei ominetur. Intellige itaque uiam publicam, quam ἐπιδημίαν, *e* uel communem, aliàs Regiam appellant, siuè *f* extra vrbem sit, siuè per fundū alienū eatur, iis casibus quib. *g* permissum est. Qui autem cùm posfit per compendium uenire, circuitu usus est, *h* sibi non aduersario dilatio imputabitur. Circuitu verò non utitur, qui uiam tutiorem atque frequentiorem, licet breuior non sit, effectat. *i* Si gratiam viæ possit deprecari, is qui aliàs per eam ire prohibetur, adhuc idem erit; quia ea paratior intelligitur, per quam incedere potuit: atque ita alii *k* sentiunt.

Minus, Comparatiuè accipitur. Sic Imperator, Minus, *l* inquit, iusto precio solutum, ut rescissioni uenditionis contractæ locus sit, intelligimus; si nec dimidiam partem iusti precii emptor præstiterit. Aliquando negatiuè accipitur. *m* Veluti, Minus soluit, qui nihil soluit. Minus uiginti millibus superesse intelligitur, etiam quicquid uigesimum excesserit, quia in idem hoc casu, *plus* & *minus* uerba reincidūt. Vnde, ad duo extrema, idem verbum apposite interdū referri, absurdum non est. Nam qui Titio legat, *Quoad uiuat* *n* videtur idem dixisse, acsi scripsisset, *Quoad moriatur*, licet vita & mors aliud, atque aliud sit: Euripides,

a Alciat. hic.
b l. 2. C. de cursu publico. lib. 12. Numeri. c. 21.
c l. 1. §. 1. de his, qui deiecerunt.
d l. Hoc edictū eo.
e l. 2. §. uiarū ff. ne quid in via publica.
f Num. 21. c.
g l. Si locus. §. ult. ff. Quēad. ser. amittat.
h l. Tēpus. ff. de uacat. mu. l. si cui. ex quib. causis § itē din l. 2. §. ult. ad municipal. l. veteres. ff. de itinere actuque.
i Bar. l. Continuus. §. cū ita. de ver. ob. Aretin. §. his igitur. Instit. de iustit. & iure
k Rota decis. 315.
l l. 2. C. de rescind. uendit.
m l. minus. infra.
n l. Eum qui ita. §. Qui ita. ff. de verb. ob. l. 3. §. hæc uerba. ff. de negot. gest.

Non est idem, mi Gnate, viuere ac mori.
Si quidem hoc nihil: spes sunt in illo scilicet.
Atque si quibus græca placeant, hæc sunt.
Οὐ ταυτ', ὦ παῖ, τῷ βλέπειν τὸ κατθανεῖν
Τὸ μὲν γὰρ οὐδὲν τῷ δ' ἔνεισιν ἐλπίδες.

Tempora, inquit Aulus Gellius *a* duo cum inter se opposita sunt, atque ita adhærentia, ut alterius finis cum initio alterius misceatur: non refert, utrũ per extremitatẽ prioris, an per initium sequẽtis, locus ipse confinis demonstretur.

a lib. 7. c. 21.

Demum, Alioquin verbis legis *b* standum erit. Accipitur quoq; hæc dictio taxatiuè, ut dicam Martianus, *c* Codicillos is demum facere potest, qui testamenta facere potest, i. testamenti habet factionem. Cicero. Ea demum magna voluptas est, Crispe Salusti, æqualem ac parem verbis uitam agere.

b l. 1. si quis cautio.

c l. Diuus. §. codicillos. ff. de codicillis.

Conueniat, Quia subinde apud partes de die iudicio sistendi actum est. Vnde lex 12 tabularum, Si status dies sit cum hoste, venito. Propterea dicere solemus, *d* formam negotio dare voluntates contrahentium. Idem si Princeps *e* diem præfinierit. Vel aliàs causa personarum aliam definitionem itineris requirat. Puta, quia *f* militaris sit profectio, quæ statutas suas habet mansiones, quibus publicè milites cum signis recipiantur. Tacebantur, inquit Lampridius in Alexandro, secreta bellorum: itinerum dies publicè proponebantur, ita vt edictum penderet duos menses, in quo scriptum esset, Illa die, illa hora, ab vrbe sum exiturus: & si alii volue-

d l. 1. § si conueniat. ff. depositi.

e Imol. §. cũ ita. l. cõtinuus. de verb. oblig.

f l. Tribuni. C. de re milit. l. modios. C. de ponderibus.

voluerint, in prima mansione mansurus. An autem hoc verbum *Conueniat*, cum sit impersonale, tam Iudicis quàm partium requirat consensum, dubitationem recipit. Mouet, quod verbum indefinitum omnes *a* complectitur. In quo ita sic distinguitur, vt si publicam causam *b* transanctio nō attingat, sufficere priuatorum consensum, quòd in hac, vtrum sponte sua partes a lite recesserint, an Prætor *c* ipse controuersiam adimat, parū interest.

Sed quid si lex indistincte exceptionem adimat, an ea quæ officio iudicis porrigitur, contineatur? & quidem magis *d* est vt non contineatur: in quam quoque sententiam Bartholus *e* inclinat.

Conuentionis verbum generale est, ad omnia pertinens, vt inquit *f* Vlpianus, de quibus negotii cōtrahendi, transigendiq; causa homines consentiunt, qui inter se aliquid agunt. Cætera quæ de hoc verbo, passim interpretes *g* referunt, præterea: quòd his libenter ambitiosis commentationibus concedo, quæ alienis repetendis plerunque cum maiori fastu, quàm vtilitate studiosi, circumferuntur; ne plura dicam.

Eius qui apud hostes decessit, dici hæreditas non potest, quia seruus decessit.

Aereditas cum sit nomen iuris, *h* meritò in seruilem hominem nōn cadit. Quod verò attinet ad ius ciuile serui vtique pro nullis *i* habentur, Ὀυκ ἔςι δούλων πόλις, Plutarchus ait, in

a l. si plurib. de legat. 2.

b l. Eleganter. ff. de cōdictio. indeb. §. si quis post. Bar. l. 1. de seruis. l. ius publicum. de pact. Bar. l. sciē dū. nu. 26. de verb. oblig.

c l. 1. §. pōs. ff. de no. op. nun. l. Aequissimū. aliàs l. si cuius §. sed si. ff. de vsufr.

d Argu. l. ita nobis. C. ad l. Iuliā de adul. Bar. l. 1. §. & parui. ff. Quod vi aut clam.

e Bar. consilio 100. Roman. consi. 350.

f l. 1. de pactis

g Bar. Alexā. Ias. Decius. l. lecta. si cer. pe.

h l. Hæreditatis. infra. l. Nihil. et. l. Hæreditas. de pet. hæredit.

i l. Quod attinet. de reg. iur.

in collectaneis. Propterea nec successorem bonorumvè *a* possessorem habere. Donec lege lata, Cornelio Tribuno interrogante, hæc iuris ciuilis asperitas emendata fuit. Quis enim patietur, eum qui pro Repub. fortiter pugnauerit, si vita cecidisset gloria *b* perpetua decorari: eum qui seruitutem subierit, infortunii genus longe miserrimum, iniuria quadã *c* affici, ꝙ vita non ex voluntate sed ex euentu fruitur? Atque ob id testamentum iure ciuili in Ciuitate factum ruptum *d* irritumq́; reddi? Quapropter eadem lege benignè cautum est, vt voluntas eius qui apud hostes decesserit, per inde in omnibus, atque per omnia valeret, acsi captiuitatis vltimo momento vita decessisset. Proinde institutiones, *e* substitutionesq́ue valere: libertates, legata, *f* fideicõmissaq́; peti: sicut econtrà, agnatione *g* posthumi, tabulas testamenti rumpi, atq; et quærelę inofficiosi, falcidiæque *h* diminutioni esse obnoxias: legesq́ue tam veteres, quàm recentiores *i* circa succesionis causam, omnem vim atque potestatem obtinere. Quòd generaliter probatum sit, lege correcta, *k* cætera quoque omnia statim innouari, quę ex ea dependent. Quod pluribus disserere otiosum est.

Apud hostes, Nec sufficit hostico loco esse, *l* nisi pręsidiis hostium egerit, & quòd vi captus, ibi quoque *m* teneatur. Nam qui se duci permiserit, (quod vtique præsumitur, nisi aliud *n* appareat) legis Corneliæ beneficio non gaudebit. Turpissimum enim est, eum qui armis inter hostes, vndiquè sit munitus

a l. Postlimi. infra.

b §. 1. de excusatio. tutor.

c §. 1. Quib. ma. non licet.

d l. lege Cornelia. ff. de testamentis.

e l. lege Cornelia. de uulg. & pub. sub.

f l. Bona. ff. de captiuis et postlim.

g § ult. ea. l. Qui uxorẽ. de iniusto rupt. testamento.

h l. 1. ad. l. Fal.

i l. 1. §. ult. vn de legit.

k c. Translato. de constitut. Bart. l. 1. Cum plures. ff. si fam. furt. Ale. l. 1. nu. 2. ff. de reb. credit.

l l. Postliminij iur. ff de capt. & postlim.

m l. istẽ succurrit. ff ex quib. caus. ma.

n l. 3. §. is qui l. 5. ff. de re milis.

tus, seruitutē potius subire, *a* quàm mortem etiam naturalem oppetere. Nec alia de causa Lacedemones, Poetā Archilochū finibus patriæ exegerūt, q̄ q̄ militibus suaserit, scutū potius abiiciēdū, quàm, si res urgeret, animosè occumbere. Lexq; militaris hæc est, ut Aristoteles *b* inter alias recenset, τὸ μὴ λιπεῖν, τὴν τάξιν, μηδὲ φυγεῖν, μηδὲ ῥίπτειν τὰ ὅπλα: ordinē* non deserere, fugam non capescere, nec arma proiicere militem debere. Vnde Poeta: Fidite ne pedibus, ferro rumpenda per hostes, Est uia, qua globus ille uirum densissimus urget. & alibi;

Vna salus uictis, unam sperare salutem.

Apud *c* Germanos adeo fuit probrosum scutum proiicere, uel amittere, *d* ut qui hoc fecisset, sacris interdiceretur. Iure autem ciuili capitale, *e* Ecclesiasticis *f* Constitutionibus ignominiosum. Demosthenes tamen probro affectus, quòd à Philippo Rege Macedone in acie profligatus, fugam capesceret, quod quidem apud Aristophanem in Ranis, Cleonimo quoque, dictum fuit infamiæ maculam his uerbis diluere uoluit, quòd uir fugiens bello redintegrato pugnaret. Ἀνὴρ, inquit, φεύγων καὶ πάλιν μαχήσεται. A uerbo φεύγον (ut obiter dicam) Reum in Constitutionibus Imperialibus *g* passim partem fugientem appellari obseruauit Budęus, *h* sed ab eius opinione Antonius Augustinus *i* doctissimus dissentit.

Decessit, Verbum alioquin generale, siuè naturaliter, *k* siue quis ciuiliter esse desierit. Quanquàm *l* in persona serui, qui (ut Marciani, uel Vlpiani uerbo *m* utar) ἀπό-

λις

a l. Postliminio. ff. de captiuis & postli. glo. l. penul. ex quib. cau. maior. l. 2. § miles. glo. sacramento. ff. de ijs qui not. infa.
b l. 5. Ethicorū c. 2.
* l. pen. ff. ex quib. caus. ma.
c Alex. Genia. dierum, li. 4. c. 17.
d Vide § Miles. d. l. 3
e Omne §. qui in acie ff. de re milit.
f 6. q. 1. c. infames.
g l. cum ante. C. de recep. arb. l. properandū. C. de Iudicijs.
h l. 2. de custod. reorum.
i lib. 2. emēd. c. 1.
k l. intercidit. de cond. & dem. l. si quis. its. de ad. leg. §. 1.
l l. Stipulatio ista. §. Hæc quoque. ff. de verb. oblig.
m l. Siqui quidam. ff. de pœnis. l. 1. ff. de legat. 3.

ης est, non nisi de morte naturali intelligi possit. Atque ita intelligimus, si Pontifex beneficia clericorum *discentium*, vel *decentium* alicui duxerit conferenda, quia non continentur ea quæ sacri coniugii uoto, *a* sunt facta irrita. sicut, nec ea *b* quæ posterioris dignitatis acceptione exinaniuntur: q; nec decedit, nec cedit. *c* hoc enim factum hominis, illud *d* mortem denotat. Sed quid si substitutio facta sit per hęc uerba *si filij decedant:* nec filii omnino nascantur, an substitutioni locus sit? Quod quidem benignè dicemus, *e* & ita Decius *f* ex facto consultus extensioni locum fore respondit.

Hæreditas, Dum autem quis adhuc in ciuitate sit, hæreditas eius dici non potest. Quia superstes *g* est. Postquam in hostium manus peruenerit, multo minus, quòd iura omnia ciuitatis *h* protinus amiserit. Quæ, an de iis intelligenda sunt, qui Monobiarchę se tradiderunt, quòd *i* mortuis assimilantur, quæri potest. Quod utique Bart. Bald. Imola, Angelus, atque *k* etiam Alexander *l* probant.

a c. Quãuis. de praeten. in 6. n 1 gl. Alb. de coniug. cler. c. 1. c. sanè. 2. eo.
b c. de multa. de praebendis.
c c. 2. de renũciat. o. c. susceptum. de rescr. in 6.
d d. l. Intercidit.
e l. 3. de adimend. leg.
f Decius cons. 227. Alciat. cõs. 452. n. 81.
g l. 1. de hered. uendit.
h Instit. de iure personar.
i Auth. ingressi. de sacros. ecclesi.
k l. 1. de testamentis.
l consil. 13. uol. 3.

E PAV-

PAVLVS LIBRO SECVNDO AD EDICTVM

Lex IIII.

PEcuniæ appellatione rem significari, Proculus ait.

VIDERETVR hoc responsum non procedere, quòd res à pecunia *a* nō paucis speciebus iuris distinguitur. Neque profectò, qui pecuniam habet numeratam, continuò *b* quicquid ea comparari potest, habere dicitur. Nec econtrà, qui centum in bonis habet, pecuniam *c* quæ ex his refici potest, habere intelligitur. Aliud merx, aliud enim pretium est: quod *d* non tam ex substantia, *e* quam ex quantitate usum atque dominium prębet. Quamuis subtili quis inspectione dixerit, ꝙ ęs signatum; *f* rem sine qua esse nō potest, *g* in se continet. Atqui profectò, huiusce legis rationem doctisimi longè aliam arbitrātur: qui *h* quòd omnem suam substantiam veteres in pecudum fructu constituerunt, à pecude pecuniæ nomen tractum autumant. Columella. *i* In rusticatione, vel antiquissima est ratio pascendi: eadēq; quæstiosissima, propter quod nomina pecuniæ & peculii tracta uidentur a pecore. Quoniam id solùm veteres possederunt: & adhuc apud quasdam gentes unum hoc usurpatur diuitiarū genus. Hinc bobus tribus, ouibus binis antiquitus mulctam maximam indictam: quod quoque supra *k* commemo-

a l. Extat. ff. Quod met. cā. l. si se. ff. de re indicat.
b l. Propemodum. infra.
c l. si seruus de posisus. de noxa lib. act. l. si ita. ff. de fideiuss.
d l. 1. ff. de cōtrahen. empt.
e l si. cui. §. 1. ff. de solutio. c. Quanto. de iureiur. vbi uide dd.
f l. Quæsitū §. illud fortasse de leg. 3.
g l. in rem. §. sed & id quod. ff. de rei vindicat.
h c. Totum. 1. q. 3.
i li. 6. de re rust.
k l. 2. in fin.

memorauimus. Bos enim centussibus, ouis decussibus æstimata est. Pecuniam Romæ signari cœptam post Pyrrhi Regis aduentum, Plinius author est; Quæ forma publica percussa, quodam quasi æquilibrio rem, atque mercem pendens, in pecudis locum successit. Tribunisq; *a* curam cudendæ monetæ datam leg. 12. tab. his uerbis docemur. Tribuni sunto. Domi pecuniam publicam custodiunto. Vincula sontium seruanto. Capitalia uindicanto. Aes, argentum, aurumvè publicè signanto. Quos tamen Triumuiros monetales Pomponius appellat.

His igitur cognitis, cum Proculo merito dicimus, appellatione pecuniæ rem significari, siuè ipsius nominis rationem consideremus: siuè ipsam materiam pecuniæ, cui forma publica addita est. Secundum quod Prætoris *c* edictum intelligimus, quo cauetur, ne quid pecuniæ, calumniæ causa capiatur. Quia omnem rem, sordemvè complecti uerius est. Constitutionesque sacræ suffragantur, quæ *d* cum fidei sacræ inquisitorem, pecuniā accipere uetant, non solùm pecuniam numeratam, sed etiam *e* omne quodcunque lucrum, quo animi rectum iudicium subuerti posset accipere prohibetur. Hodiè autem pecuniæ uerbum *f* strictè sumitur, pro ea tantum qui in numerato consistit: quàm si non numerauerit; quæ decem dare promiserit, ab obligationis nexu *g* non liberetur. Eo quod rem *h* pro pecunia, aliamvè pro alia re inuito creditore, soluere permissum *i* non est.

a Ale. Genial. dierū. li. 5. c. 2.

b l. 2. de orig. iuris. §. Deinde.

c l. 1. §. 1. l. 2. 3. ff. de calumniator.

d Cle. nolentes. §. 1. de hæret. gl. 2. c. 1. pastoralis. de donatio. *e* c. sinus nonnul. li. 1. q. 1.

f l. 2. 3. ult. de condict. ob caus.

g Bar. l. Accepta. C. de usur. *h* d. l. si ita. ff. de fideiuss. *i* §. 1. Quibus mod. tollit. obli.

Rem significari, Id est substantiam. *a* Alciatus. Io. Brechæius, Iureconsultus præstantissimus, rem pecuniæ, tanquàm genus speciei inesse existimat. Qui licet ætate anteuertit, tamen sententia mecum conuenit: quòd hoc ipsum apud me deliberassem; priusquã eius Commentarios viderim: dum iam pridem, paratum *b* eo modo empto significari: agnatisq; *c* cognatos contineri, id est significari: sicut econtra significari *d* pro contineri, apud Iurisconsultos obseruauerim. Postea tamen ne uiderer, uel minimo cuiusqua uiri doctiss. gloriæ derogare: (integram enim laudem sibi reseruari uolui) secunda utique atque etiam talis animo mihi subibat cogitatio: Nomen pecuniæ, nimirum duplicem relationem in iure nostro obtinere. Siquidem aut, ut quãtitas consideratur, quę numero versatur: & tùm res tanquam materia ex qua conficitur, designatur. Aut uerò pecuniam, non ut quantitatem, sed ut speciē, certumq; corpus respicimus: puta, *e* cùm signatam pecuniũ in sacculo, quis apud me deposuerit. Quo casu, verum erit, proprie rem significari, *f* quòd æstimationem, pretiumve dandò tùm debitor minime liberator.

Res namque huiuscemodi non in genere, sed in specie functionem suam recipit. Inde est, *g* si centum quis Titio legauerit, *quæ in arca sunt*, nisi ex uoluntate testatoris aliud appareat, id quod in arca est legato cedit. Et ita Bart. stipulationem exaudit, quæ his uerbis concipitur, *h Hanc summam centum aureorum* promittis? Quia id potissimum

a l. Cogi. ad S. Consf. Treb.
b l. si quid. §. 7. de leg. 3.
c l. inter agnatos. ff. unde agnati.
d Glo. continери. l. Prædijs. § Titia. de legat. 3. glo. ult. l. verbum oportebit. infra.
e Aristot. lib. 1. Polit. c. 6. Castr. l. Lucius 1. l. si sacculũ. depositi.
f l. cum seruus ff. de cond. & dem.
g l. Planè. §. sed si non. de legat. l. Quisquis. de legat. 3. l. sed mihi. §. ult. cũ l. seq. ff. commodati.
h l. si ita stipulatus fuero. de verb. oblig.

valebit quod actum est: adeo ut si non centum, sed pauciores nummi inueniantur, quàm qui in stipulatione deducuntur, ii tamen debentur. Quod si quis interpretationem hanc nostram ueram in se esse arbitrabitur, ad Proculi tamen sententiam non magnopere pertinere, is (si placuerit) in mentem reuocet, Proculum eundem alibi dicentem, *a* nimirum: rusticos se senes audiuisse dicentes, pecuniã siue peculio fragilem esse. Peculium appellantes, quod præsidii causa seponitur: & *b* vulgò thesaurus appellatur. Quę, *c* propter uarios fortuitos casus, qui ei quotidie imminẽt fragilis appellatur. Præterquam quòd ex quotidiano vsu, unde vsualis dicitur, intertrimentum recipit, vt Iurisconsulti vocabulo *d* utar.

Sed videamus, si non simpliciter pecuniam, sed *mutuam adiecerit?* Et quidem respondi, quanquã species, *e* atque corpora mutui quoque nomen quodammodo accipiant: tamen hoc casu non tàm corpus, *f* quàm quantitas uidetur expressa. Ita quoque Senatusconsulti *g* verba accipiuntur: licet ad fraudem depellendam latius *h* interpretamur.

Quid item, si Daricos uel Alexãdrinos aureos soluere promiserit, an Philippicos dando liberetur? quod magis est, si creditori debitor *i* omne detrimentum refundat, tantundem scilicet, re atque æstimatione præstando. Idque Iurisconsultus *k* innuit: usúsque etiam *l* probat. qua de re tamen, interpretes Iuris *m* propè infinita disseruerunt. Multò magis, si eadem pecunia æstimationem aliã extrinsecam acceperit, eandem soluendo debitorem

rem

a l. si chorus. ff. de legat. 3.
b l. A tutore. ff. de rei vindi.
c l. pupillo. ff. quod falso tutore. l. Qui ita. ff. ad S. C. Trebellia. l. Quod debetur. ff. de pecul.
d l. ult. §. ubi. de pign. act. l. ult. ff. depositi.
e l. Lucius. depositi. l. tit. eo. ubi glo. l. item legato. § 1. de leg. 3. l. Quæsitum. § si quis eo. tit. ff. de fundo instr. leg. vi de Cephal. d. cõs. 603. uol. 4. fol. 2. ff. de reb. cred. c. cõsuluit. de usuris.
g l. 1. l. Quia quòd. ff. ad S. C. Maced.
h l. item si filiusfam. §. Mutui datione. ad S. C. Macedo.
i Bar. l. Paulus. ff. de solutio. num. 3.
k l. si sub una. ff. de uerb. obl.
l Didacus. c. 7. §. vnicus. de ueteri collatio. numis.
m dd. l. 2. §. 1 si cert. pet. Bal. l. libera. C. de fenn. & interlo

rem liberari, quidam tradiderunt: licet in aliam sententiam Aretino inuito *a* frequentius itũ est.

Quid si sterlingos dixerit, cuius *b* passim apud interpretes sermo fit? Mihi vtique videtur perinde ac si vsualem *c* loci, vel Regionis pecuniam nominasset: probam, *d* ac, vt Aemilii Papiniani cautio *e* lecta in auditorio suggerit, boni & iusti põderis monetam. Quod quidem Britannicum esse nomen Polydorus Virgilius *f* Chronographus autumat: deductũ ab aue sturno, quàm Græci Ψάρον, Angli nostri, *sterlyng* vocant, nummo insignita: sicuti legimus, Mitilenos Saphonem ære suo insculpsisse: Chios Homerum: Asios puerum *g* Delphino insidentem: Dardanos Gallorum pugnam: Aspendios, luctatores: Rheginos, leporẽ: Saturnum, nauem; *h* Argiuos, murem: aliasque gentes alia figurasse animalia.

Quòd si alicui videbitur, sterlingi vocabulum corruptum atque vicarium, pro stellingo substitutum, Indeque tribunal Stellionatus criminis, cuius supremi Iudicii monetarii, sicut cęteri facinorosi etiam hodie in Anglia censentur: vt hercle possit esse vtrunque, ita meum non est de rę incerta, atque ambigua certi quid *i* statuere.

Si quis nummos *k* se alicui legare dixerit, idem erit, ac si pecuniam retulisset. Suetonius Tranquillus cuius Suidas meminit: nummos ait a Numa Pompilio appellatos. Verum Aristoteles lib. 5. Ethicorum. cap. 4. a Græco νόμῳ nomen deductũ existimat, quòd lege non natura originem habeat. atque eum, Budæus, *l* Didacus, cæterique sequuntur.

Planè

am. idẽ l. Quicumque. C. de ser. fug. Roma. cons. 416. Boerius. decis. 327

a Aret. l. cum quid.

b c. Constitutis. de procur. c. 3. de arbit. *c* c. Olim. de iniuriis. c. olim de censib. c. 2. in fi. de maledicis.

d l. elegãter. §. Qui reprobos. de cond. indeb.

e l. Lecta. ff. si cer. pet.

f lib. 16.

g Vide Gell. c. vlt. in fi. lib. 16.

h Macrob. c. 7. li. 1. Saturnali.

i Arg. l. Continuus. §. cũ ita. ff. de uerb. obl.

k l. 2. C. de falsa monet. Frãc. Hot. verb. Nũmo addicere. cũ seq. de cõm. uerb.

l l. ius ciui. ff. de iust. & iu.

Planè ſi certum auri vel argenti pondus alicui legatum ſit, ſi ſpecies deſignata non ſit: non materia, *a* ſed pretium præſentis tẽporis pręſtari debet.

a l. cum certum. ff. de auro, lega. l. Plane, 1 § ſed ſi pondus. de legat. 1.

Idem,

L X V.

Rei appellatio latior eſt, quàm pecuniæ: quia, & quæ extra computationem patrimonij noſtri ſunt, continet: cùm pecuniæ ſignificatio ad ea referatur, quæ in patrimonio ſunt.

CVR hæc tàm diuersè? Cum ſuperiori lege pleriſque authoritatibus iuris demonſtrauimus, Pecuniæ *b* nomen rei que verbũ, æquo paſſu ambulare. An hoc ideo, quòd ſtricta nominis *c* ratione, id ſolum pecuniæ nomine ſignificetur, quod in numerato conſiſtit; Pleniori autem interpretatione, *d* ea quę numero, pondere, vel menſura conſiſtunt, contineri. Cætera vniuerſa, non niſi latisſima *e* interpretatione complecti? Iuriſconſultus verò, quod ad legis uerba attinet, nobis hic oſtendit, pecuniæ appellatione ſignificari ea quæ in patrimonio noſtro ſunt. Nec *f* aliter quàm ſi rem *g* dixerit, ad ea referri quæ ſunt extra patrimonium conſtituta. Cuius quidem acceptio

b l. Sæpe. infra. l. Nã quod ad S.C. Trebel lia.
c §. item pretium. de emp. & vend. l. pe. de æſt. § ult. Si quadrup. Inſt. glo.
d l. Talis. de legat. 1.
e l. 2. C. de conſtit. pecunia.
f l. 1. de uſuf. legat.
g Inſ. it. de reb. corp. & incor.

ptio (vt inquit) latior eſt, i. vt ego interpretor, plenior atque auguſtior, quòd non de Euclidis, aut Ctesii menſura agimus, prout alii alibi *a* exiſtimauerunt, qui in eo propterea ſunt ridiculi.

a Vide Bar. l. 1. ff. de iuriſd. om. iud.

Accurſius caſum legis effingit, in his quæ ritè per Pontifices, *b* Deo opt. ſunt ſacrata: nec non de homine libero intelligit, *c* qui in nullius eſt commercio. Atque poſt varias opinionum fluctuationes in ea ſententia tandem acquieſcit. Alciatus contrà: atque de eo legem interpretatur, qui circa filiorum ſuorum, atque liberorum *d* ſalutem anxiè diligens; vel, vt ait, de conſanguineo ſentiés, ſcripſerit, ſe res ſuas cui viſum eſt, commendare: Vel aliàs, rem ſuam agi, quando id quòd in cognitione verſatur, cauſam habet capitalem periculivè plenam. Quod poſtremum, licet quibuſdam authoritatibus *e* iuris ſuſtineri poſſit: tamen an Pauli Iuriſconſulti nobilisſimo ingenio conueniat, ſubſiſto. Certe, quod de filio, vel conſanguineo retulit, verum eſt, ne latum vnguem ab Accurſio diſſentire: quinimmo, quàm maxime conſentire. Nam quòd de homine generaliter Accurſius tradidit, hic uerò de filio atque conſanguineo. Quod in idem recidit. Quanquam obſcurum non eſt, filiorum, atque ſeruorum *f* cauſam antiquis parem habitam. Proinde filium in poteſtate tanquam mancipium patri diſtrahere, *g* vindicare, *h* noxœque *i* dedere permiſſum. & quod ego maximum deputo, tanquam in ſeruilem hominem *k* ſæuire, adeo quòd morte mulctare fas erat, prout ex oratione Ciceronis luculenta, habita pro domo

b §. Sacræ. de rer. in diuiſ.
c l. ſi in emptione. §. omniũ. ff. de cõtr. emp.
d l. iſti. ff. Quod met. cau.
e l. edicto. de bon. poſſeſſ.
f Aret. §. ſi creda. de oblig. quæ ex delic. n. 3.
g l. 2. C. de patro. qui fil. diſtr.
h l. 1. de rei vind.
i Inſtitut. de nox. act.
k l. in ſuis. de lib. & poſthu. l. ult. C. de patre, qui filios diſt.

ſua

sua apparet. Quapropter de quo vti de re sua patri disponere concessum est, is vbique omnino extra patrimonium censendus non est. Existimare ipse, quod quoque aliis visum est, Rei uerbum hic latissimè esse intelligendum: sed alia ab aliorum ductus ratione. Nã, *a* qui stipulatur, Rem pupilli saluam fore: non solùm de iuribus, atq; nominibus, uerum etiam Pupilli personam defensam iri cauere uidetur. Quòd tutoris præcipuum munus sit, non tam patrimonium, quàm pupilli *b* personam tueri. Itẽ qui rem ratã dominũ habiturum cauerit, Iudicialem cognitionẽ complectitur. Secundũ quod lege 12. tab. cauetur, *Iudex qui ob rem dicendam pecuniã accipere fuerit conuictus, capite punitor*. Cambises Rex *c* vt sordibus iudicum seueritate supplicii, occurreret, pellẽ Iudici improbo detractã, sellæ præfigi mandauerat: in cuius locum postea iudicẽ filium eius suffecit. Imò, constitutionibus ecclesiasticis, simoniacæ hęresis reus tenetur, qui uel saltem precibus pro indigno *d* beneficium impetrauit: etsi de patrimonio *e* suo nihil omnino errogauerit.

Quod aiunt, Rei appellatione mancipia contineri, id ipse negare non debeo. Atqui, ex Modestini responso *f* nõ satis constare contenderem, quod utpote primum atque ad hoc probandum, unicũ omnes *g* afferunt. Quia hæc uerba, *fundum lego, cum omnibus rebus quæ in eodem sunt*, quibus nitantur, *Rei* uocabulo homines complecti, non tam vi uocis *Rei*, quàm quòd sunt generalia, imò vniuersalia, quod est eminentius, contineri ipse existimã rem: *h* Vnde si scripsisset, *Quicquid in eodem fundo*

F habeo

a l. Qui iussus ff. de adm. tuto.

b §. certe. Insti.. Qui test. tut. da. pos. l. 1. l. certarum. cũ ll. sequ. de test. tutel. l. cum plures. §. cũ tutor. ff. de adm. tuto.

c Valer. Max. li. 5. c. 2. Herod. li. 5.

d c. Ordinatione. 1. q. 1. 8. c. 1. cap. Moyses. Gl. c. tuam. de ætat. & qualit.

e c. Quibusdã. 1. q. 1. Glo.

f l. Omnia. §. cum ita. de legat. 2.

g Bart. Bald. Cast.

h c. ex literis. de iure patro. Bar. l. generali §. vxori. de usufruct. legat. Decius consi. 339 col. fi.

habeo, licet *Rei* nomen adiectũ non sit, tamen mancipia omnia, uel ea, quæ in diem ibi sunt, legato comprehendi *a* uerius est. Signum uniuersale, de quo alii *b* retulerunt, ea complectitur, quæ aliàs *Rei* appellatione uenire non solent. Cùm alioquin res, & homo tanquam *c* species oppositæ inter se maximè differunt. Tùm maximè, quia hoc verbũ ad hominem liberum extendi *d* non debet, licet Andreas Siculus *e* contra respondit: & Alciatus consentit. Continet hoc uerbum, et factum, unde statutum si disponat, de *omnibus rebus* soluendã esse certam æstimationem portorii nomine, cõtractus *f* quia facti sint, *g* continentur.

Sanè, non omittam, quòd, qui ob causam dat, præteritum tempus significare: quia licet falsa sit, ut inquit *h* Pomponius conditione non repetit: secus si *ob rem*: quòd ideo datur, ut aliquid sequatur, quo non sequente repetitio competit. In actione reali, *i* res accipitur quatenus certũ quid designat, quod specialiter in petitione cõplecti debet. Est quoque *k* rerum atque bonorum causa separata, quò ad ius usufructus constituendum: nã ex bonis æs alienum deducitur, secus si certarum rerum ususfructus legatus erit, teste Venulcio Iureconsulto, lib. decimo Actionum. Si lex dupli pœnam irroget delinquentibus: in dubio, non tam de specie *l* quàm de quantitate geminanda actũ Interpretes uoluerunt. Et rectè; quòd in speciebus constituendis iustum æquilibrium, quod τὸ ἴσαζον Vlpianus *m* appellat, uix inueniri possit. Atque ob eam causam, Phauorinus argutè in uerba legis 12.

tab·

a l. Quæsitũ. §. prædia. de legat. 3. l. Lucius. §. quodã. eo. l. Gaius. §. 1. de lega. 2. l. 1. §. quod alii. ff. quod ui, aut clam. dd. l. Emptor. §. Lucius. gi. vex. de pact.

b Rolã. à Valle. consi. 2. cõs. 99. vol. 4.

c §. ul. Inst. de iure natu. gen. & ciuil.

d Ripa. l. 1. n. 105. si cer. pe.

e Cõs. 25. no. 2

f l. cõsi. §. ult. ff. de curator. furios.

g dd. Insti. de obligatio.

h l. Damus ãt. de condi. indeb.

i l. si in rẽ. de rei vind. Bar. l. in Actione. ff. de furt.

k l. ul. de usuf. legat.

l Bar. l. Lucius §. impuberem. ff. de leg. 2.

m l. cum enim. ff. de stipu. ser.

tab. apud Gellium *a* conquiritur, qua cautũ erat,

Si membrum rupit meum, e pacto talio esto.

Quia, inquit, præter ulciscendi acerbitatem, nec procedere executio iusta talionis potest, quandoque imprudentia delinquitur: talio autem non nisi consilio. Ad hæc, si consultò membrum ruperit, *b* nequaquam se lædi patietur, aut altius, aut latius: & quæ sequitur.

Patrimonio, Id est, substantia *c* uel hereditate. Et generaliter quæcunque bona significat. Iuuenalis Satyra 12:

Non propter vitam faciunt patrimonia quidam,
Sed uitio cæci, propter patrimonia uiuunt.

Proprie ad paternam uel auitam hæreditatem refertur. Dos *d* autem Patrimonium mulieris censetur. Peculium filiifa. uel *e* serui. Sic bona Ecclesiæ Patrimonium Christi, *f* quia Pauperum usibus destinantur, *g* modo dispensator præsit legitimus: qui cum solicitudine, reuerentia, & timore Dei dispenset, non in suos usus conuertat. Quia *h* scriptum est, Habentes uictum & uestitum, his contenti simus.

a li. 20. c. 1

b Glo. l. præses. C. de seruitut.

c l. Cogi. ff. ad S. C. Trebel.

d l. 1. solu. matri. l. 3. §. sed utrum. ff. de minorib.

e l. si ex duobus. ff. de pecu Instit. de actio §. Actiones.

f c. Cum eo. de electio. 6.

g c. Quoniam 26. q. 1.

h c. Episcopus Eccle. Aclicarum. 12. q. 1.

Opere locato, uel conducto: his verbis ait Labeo id opus quod Græci ἀποτέλεσμα vocant, significari: id est, ex opere facto corpus aliquod perfectum.

OPVS intellige, quod instar facti *a* operis sit. Proinde domũ facere qui promittit, ita *b* præstare debet, ut in ea sine magno incommodo morari liceat. id est, superficiẽ iustam solo adiicere debet, quæ *c* coniuncta domũ constituunt. Picturas, statuas, marmorea, loricationes seu incrustationes, quia sine his ædes perficiuntur, ornatus ædiũ causa potius parantur, vt Iureconsultus *d* ait. Si quis opus alicui faciendum conduxerit, certo pretio singulis mensuris constituto, eius quod factum est, tanquam operis perfecti *e* peti poterat æstimatio: quòd sub uno nomine generali plura opera significantur. Qui Reip. opus pollicetur sine causa, quod facere incœperit, *f* perficere astringitur: idq; fauoris intuitu uulgò obtinet. Cœpisse hoc casu dicitur, qui fundamenta iecerit, *g* uel locum purgauerit. Sed & si quemcunque apparatũ fecerit, cœpisse uidetur.

Sed cur non nisi perfecti & consumati libri *h* debentur, si libros testator legauerit: Argento facto *i* relicto; id quod cœptum est cælari, & quod purum non est, legato cedit. An eò fit, quod *k* mentem loquentis in eo consideramus: perinde ac si nullius vsus essent libri nondum perfecti? Quod utiq; uisum est, sicut in lege *l* lata, testamento, *m* necnõ rationibus reddendis, *n* quę nisi completa nihil proficere conspicuum est.

Locato Vel conducto. Emptionem, atque uendionem sicut locatiõe & conductiõe, promiscuè ueteres *o* capiebant,

Cellus

a l. si is qui. ff. ad l. Fal.
b l. ex conducto. ff. locati.
c l. Eum qui. ff. de vsucapio.
d l. statuæ. l. Impensa. infra eo.
e l. Qui insulã. §. Qui ædem. ff. locati. arg. l. cum plures. ff. de euictio.
f l. 1. de pollicit.
g d. l. 1 § cœpisse.
h l. librorum. ff. de leg. 3.
i l. Est. alias. l. cum aurum. § infecti. de auro legat.
k Bar. l. interstipulantẽ. §. sacrã. nu. 10. de uerb. obl.
l l. Iuciuile. de legibus.
m l. si is, qui testamentum. de testamentis.
n l. cum seruus. ff. de cond. & dem. Bar. l. 1. § ficio. Barto. Rub. de no. oper. nunc. l. 1. § ult. de edẽdo.
o l. Veteres. de act. empt. Gla. l. si dominus. C. de usuf.

Celsus. *a* Si quis uitulos pascendos, uel sarciendum polliendumvè quid conduxerit, culpam eum præstare debere: quippe ut artifex conduxit. Emptio & locatio, licet *b* eisdem iuris regulis consistant: quòd sicut emptio & uenditio contrahitur, simulatq; de pretio cõuenerit: sic & locatio & conductio contrahi intelligitur, si de mercede conuenerit; tamen, secundum quod quoque Sabino *c* uidetur, non ineleganter ita a se separantur. Quia, ubi corpus ipsum non datur ab eo, cui quid factum opportuit, locatio non est. Aliter si quid dederim ubi quid ędifices: nam tum emptionem non locationem factam, idem refert. Opere *d* autem locato donec probetur, periculum est conductoris, si moram locator nullam fecerit. At publici operis redẽptor, (sic enim appellatur, *e* qui suo periculo opus faciendum conduxerit) in annos 15. *f* operis firmitatem, atque bonitatem præstare debet. Vitruuius lib. 10. Architecturæ author est, legem latam apud Ephesos, ut Architectus, qui publicum opus faciendum conduxerit, sumptus certos operi decerneret. Quo facto, bona eius, donec opus esset perfectum, Magistratui hypothecæ nomine obligarentur. Atq; si dictis, expensarum ratio responderet, tum decretis honorib. acciperetur. Sin autẽ quartã solã superasset, ex publico adhuc redimeret. Quartã si excessisset, id quod excreuerit, ex bonis eius refunderet. Siendum est, si specialiter ad nouũ opus construẽdum pecunia relicta non sit, ex ea uetera potius ædificia reficienda, prout apud Iulium Paulum *g* extat relatum.

a l. si quis domum. §. ult. locati.

b l. 2. ff. locati

c l. Sabinus. ff. de contrah. emptio.

d l. Opus. ff. locati.

e l. 1. Quibus mod. pig. l. redemptor. ff. de rei vindicatio.

f l. Omnes. ff. de oper. public.

g l. Decuriones. ff. de admi. rer. ad Ciuit. pert.

Ἀποτέλεσμα, Id est opus perfectum, & consumatum, ita vt *a* in usu esse posit. τὸν ἔργον actum, seu, ut aiunt, quid informe. Draco & Solon, *b* qui populo Atheniensi leges tulerunt, ad munus amatorium referunt, quod Homerus, ἔργον φιλοτήσιον. Cuius quidem effectus, ut addam, non nisi coniecturis *c* probatur. Responsa Caldaica ἀποτελέσματα nuncupari, & multi retulerunt, & Alciatus hic commemorat. Quorum instituta tanquã Deo Optimo contraria, Moyses passim *d* populo interdixit: quòd ut Dominus noster ac Saluator *e* ait: Nostrum non est nosse tempora, uel momenta, quæ pater posuit in potestate, & Isaias: Priora quæ fuerunt, nunciate mihi, & quæ futura sint indicate, & sciemus, quia dii estis uos. Hinc etiam Diuus Paulus ad Galatas scribens, *f* his uerbis. Dies, inquit, obseruatis, & menses, & tempora, & anos: timeo vos, ne forte sine causa laborauerim. De quibus Azo atq; Hugo *g* somniasse in quadam cõstitutione interpretanda perhibentur, qui proptèrea ab aliis notantur. Constitutionesq; Imperiales, *h* nécnon postea Pontificum decreta, *i* artem nefariam diris execrationibus prosequuntur. Et meritò, quando Albumassar huius artis primipilaris, eousque delirauit, ut quicquid à Deo peteret, luna Ioui in capite Draconis coniuncta, sibi quasi concessum dabat. Cum tamen omnes norũt, Zoroastrem *k* Pompeiumq; iis studiis ad superstitionis infamiam mancipatos, fortis tamen suæ miserę ignaros, turpiter uita cecidisse, in quos optimè Pacuuii quadrat elogium, his verbis.

a l. Aedificia. § ult. infra.

b l. Quod ait. ff. ad l. Iul. de adulter.

c c. Cum literis. de psumpt. c. Nec aliqua. 27. q. 1. Glo. cõ iubitus, cum seqq.

d Leuit. 19. f. Deut. 18. b.

e Actu. 1. b. Esa. 41. Gen. 1.

f cap. 4.

g l. Cretionũ. C. de repud. hæred.

h l. Mathematicos. C. de Episcop. audient. l. Nullus. C. de malefi. & ibi Salyc.

i 26. q. 5. 6. 7 per tot. 23. q. 4. c. eccũ.

k Iustin. li. 1. histo.

Hi ſunt, qui auium cantum intelligunt,
Magisq́, ex alieno iecore ſapiunt quam ſuo.

Et Accius poeta apud *a* Gellium, ſimili modo, ut ſequentibus apparet, inſectatur huiuſce diſciplinæ profeſſores.

Nihil, inquit, *Credo augurib. qui aures uerbis diuitãt*
Alienas, ſuas ut auro locupletent domos.

Curioſitatem eorum, qui futuræ ſuę uitę rationem ab his exigunt, Flaccus *b* Poeta quoque damnat, his uerbis.

Tu ne quæſieris ſcire nefas, c *quem mihi, quem tibi*
Finem dij dederint, Leucone; nec Babilonios
Tentaris numeros, d *ut melius quicquid erit pati,*
Seu plures hyemes, ſeu tribuit Iuppiter ultimam.

& quæ ſequuntur.

Libros omnes generaliter improbatę lectionis, Antiſtes *e* Ciuitatis religioſiſſimus more maiorum iubebit concremari. Nam & Petilius Prætor urbanus, *f* ſicut Senatus cenſuit, in conſpectu populi libros nefandos comburi fecit. Etſi Caſſius Seuerus ſe quoque uiuum rogo tradendum feſtiuè iocatus eſt, ꝙ Labieni libros memorię ĩtegros commendaſſet, quos ob nimiam dicendi libertatem infames, Senatus ad petitionem aduerſariorum flammæ damnauerat. Hoc herclè uerum eſt, non ſolùm diſcentes, atque docentes, ſed etiam rem illicitã auſcultantes, legitimis pœnis *g* ſubdi.

Qui leues hominum mẽtes ſuperſtitione aliqua deterritant, pro modo delicti, pęna *h* tenẽtur extra ordinaria: uel potius ex reſcripto Imperatoris Diui Marci, in inſulam relegantur.

a lib. 14.c.1.

b lib.1.Carm. Ode 11.

c c.1.26.q.3.
d c. non obſeruetis. 26.q.7.

d d.l. Mathematicos. de Epiſco aud. Actuũ Apoſt.c.19.l. Cætera. ſa.erc.

e Valer.Max. lib.1.

f l. Quicunq; C. de hæretic. §. Nulli. gloſſ. ſeq. l. Item apud Labeonem. § ſi quis. ff. de iniurijs.

g l Si quis aliquid.ff.de pœnis.

h Oldr. conſi. 79. Abb.c.2. de ſortileg.

Sed

Sed,an inter artes improbatas, Alchimia(quam uocant) habenda sit? Mouet, quòd aurum hoc conflentitium uero præstare *a* sunt qui etiam cũ prædicatione contendunt. Ego tamen, ut ille ait, tanquam cauum conuexo, ecclesiasticis institutis adhærere malo. Nam præterquàm quòd Beatus Thomas, Doctor & Philosophus eminẽtissimus, aurum hoc nihili esse ducit: Atque Diocletianus Imperator libros huiusce vanitatis Vulcano præceperat consecrandos, extat Io. 22. de hac re decretum *b* veritatis & pietatis plenum. Quod quidem, ut illi acceptum feram, per quem profecerim, Iurisconsultus elegantissimus, Richardus Vitus Anglus, quem honoris causa nomino, tùm propter ueterem amicitiam mihi coniunctissimus, tùm propter singulare diuinumq; propè ingenium omnibus bonis literis excultum, semper mihi honorificus: is, in quam, dum unà studiorum causa Patauii celeberrimi Gymnasii iam olim cõmorati sumus, inter alia multa quæ priuato congressu literario se offerebat, mihi retulit. Sed uerba Decreti operæpretium est subiicere. *Spondent*, inquit, *c* Pontifex, *quas non exhibent diuitias, pauperes Alchimistæ: pariter, qui se sapientes existimant, in foueam incidunt, quam fecerunt*. Et paulò post: *Cùm ueritas quæsita non suppetat, diem cernunt, facultates exhauriunt, &c.* Quæ ad uerbum inserere longum esset. Ex qua Constitutione deprehenditur, infamiæ nota laborare, & aliàs pœnas pati, qui eam artem exercent. Siquidem, ut ibi sequitur: *Quod non inueniunt, studiosè quærunt; iuris præcepta naturalia contemnunt; artis me*

a Oldrad. cõs. 7. Albe. c. 2. de forui. leg.

b Extrau. g. com. de crimi. falsi. c. 1.

c d. c. 1.

tas excedunt, legumq́; interdicta uiolant. Vetus est, quod quoque ex triuiis arripitur, Non temerè credendum *a* iis, qui aureos montes promittunt, Nam, ut D. Hiero. ait, in Ruffinum, Cum montes aureos pollicitus fueris, ne Scortęum quidem nummum de thesauris tuis profers; secundum quod scriptum est, dicunt, & non faciunt. Non tamen adeò in uerba, ut aiunt, iuraui magistri, ut non libenter me à sentētia patiar dimoueri, si mihi quisquam eorum, non (inquam) mōtem aureum purū: sed profectò si modicum: imo uel millium auri artificiosi boni ostendant: Veritatiq́ue tum (ut Ser. Scęuola ait) *b* locum fore, audacter profitebor. Alioquin, si nihil afferant, nullumve artis testem inducant legitimum, eo quòd promissis quilibet diues esse possit, ignoscant velim, si cum nostris potius sapere elegerim, quàm cum suis aberrare.

a Glo. & Bar. l. Omnes. § ult. ff. de re milit.

b l. Imperatores. ff. de probatio. l. Illicitas. § ueritas rerū. de offi. præsid. c. consuetudo. distinct. 8.

21 Alchimiam, uel (si mauis) Archimiam, quasi *ἀργύρυ χημεῖαν* dictam perhibent. Sed hæc obiter.

VLPIANVS LIBRO TERTIO AD EDICTVM.

L x VI.

NOminis & rei appellatio, ad omnẽ contractum, & obligationem pertinet.

NOMEN pro cautione, debito, *a* aliisque modis capi, tum maxime Latini sermonis doctissimi retulerunt. Inde nomen bonum atq; malum passim dici, cum debitor soluẽdo sit, uel alias soluendo esse desiit. Lucius Columella. *b* Optima nomina, non appellando fiunt mala, fœnerator Alphius ait. Et Paulus: *c* Abesse intelligitur pecunia fideiussori, si debitor ab eo relegatus sit creditori, licet is soluendo non fuerit: quia bonum nomen facit creditor, qui admittit debitorem delegatum. Senatusque Cons. Macedonianum, *d* eum qui filiofamilias sine consensu patris crediderit, bonum nomen habere negat. Causam autem Senatusconsulto dedisse, Cælium Plotium fœneratorem Alexander ab Alexandro *e* auctor est: eò quòd T. Veturium nexum & addictũ ob reliquum fœnoris non soluti stuprare uoluit, & uerbere affecit. Quanquam nec id Vlpiano aduersatur, *f* qui generaliter Macedoni causam attribuit, qui filiofam. nominibus incertis pecuniã credidit.

a l. si nomẽ. ff. de hæred. uendit. l. si plus. de euictio.

b lib. 1. c. 7. de re rustic.

c l. inter cãs. §. Abesse. ff. mãdati. l. 3. de fideiussor.

d l. 1. ff. ad S. C. Macedonia.

e lib. Genial. dierum 1. c. 7.

f d. l. 1.

didit. Accurſius, nomina incertainterpretatur cautiones incertas; Propterea meritò reprehenditur à Budæo, quem ſequitur Hotomanus *a* Iuriſperitorum Scientiſsimus. Is enim nomina uocat capita ſeu titulos, quos uulgò nos articulos appellamus. *Incertum*, *b* alioquin dicimus ubi quid, quale, quantumvè ſit in obligatione ignoratur. Quam uocē plenius Bartholus *c* perſequitur. *Nomen* apud Vlpianum aliàs uidetur ambiguè dici, dum ait: *d* Si tutor rem pupilli palam emerit, dedit *nomen* non mala fide ſed ſimpliciter, ut ſolent honeſtiores non pati nomina ſua inſtrumentis inſcribi, ualet emptio. Quia an hic ſermo de nomine proprio intelligatur, conſpicuum non eſt. Nam etſi qui nomen dat creditori *e* quoddammodo ſeruus eius intelligitur: quòd nihil calamitoſius, aut indignius uidetur, quàm toties erubeſcere, toties frontem perfricari, fugitare, *e* mentiri, diſsimulare, nunc ſupplicem agere, nunc flagitare, palam appellari, digito uitari: & ut uno uerbo dicam, nunquam ſui iuris eſſe; Atque econtra, nihil debere omnium rerum fœliciſsimum, ut ait Græcum epigramma;

a Inſtit. de liter. obligatio.

b l. Vbi autem ff. de uerb. obl.

c l. Sed etſi putem. ff. de condictio. indebiti.

d l. Pupillus. ff. de autho. tut.

e l. fideicōmiſſa. §. exegerit. ac leg. 3. gl. accipere. & glo. l. 3. C. de Nouatio. l. qui teſtā. de teſtamentis. § 1.

f l. Fulcinius. ff. Quib. cauſ. in poſſeſ. eatur.

Ευδαίμον πρῶτον μὲν ὁ μηδὲν ὀφείλων,
&c. quæ Latine ut ſubiiciam, ita ſe habent.

Fœlix primum quidem, qui nihil cuiquam debet,
Mox qui uxoris expers: tertio, qui ſine liberis eſt.
Quod ſi furens quis duxerit uxorem, gratiam habet ſi humarit
Statim nuptam, poſtquam dotem accepit uberem.

His tamen non obſtantibus, uidetur ad per-

 ſonam

sonam ipsam referri, eò quòd ueteres per seruos suos potius, quàm seipsos contrahere *a* solebant; maximè honestioris loci: vel aliàs si fœmina sit, *b* quę propter sexus uerecundiam cœtibus hominũ non uersatur; aut religioni forte quis sit obstrictus; quòd *c* sępius in foro, quàm in choro uideri ordo religionis uetat, ut Diuus Hyero. in Epist. ad Heliodorum, scripta innuit.

Atque ideo ex sua persona mercaturam agere *d* veteribus parum honorificum habitũ sit. Sordidasq; artes qui exercebant ad consilia publica *e* non admittebantur: nedum ad munera *f* ecclesiastica. Atqui si id officii aliis demandaretur, atq; per alios agerent, *g* tùm non adeo uideretur probrosum, quòd pleraque per alios facere nobis licet, quæ ipsi facere non debemus. Tutor itaque, si quid à pupillo emat, quòd in eandem personam *h* emptoris atque uenditoris authoritas cõcurrere non debet, melius atq; rectius fecerit, si hanc rem per interpositam personam expedierit. Præterquam ꝙ officii pietas, *i* quæ utrunque de iure suo remittere uerecundè suadet, contentionis, necnon suspitionis *k* minus habebit, si ea causa per tertiam personam explicetur.

Qui autem relictum in testamento iubet, *ne de nomine suo exeat*, uidetur *l* de familia sua cogitare alienum enim uerbi sensum, pleniorem scilicet inducere, *m* minime hoc casu nobis erit consentaneum. Plautus in Persa.

Nomen atq; omen quãtiuis est pretii. Horatius.

Nomina sunt ipso penè timenda sono.

a l. Optimam. C. de cõ. stipul.
b c. 2. de Iudaeijs. 6. l. 1. §. sexum. de postuland.
c Ne clerici, uel monach. 16. q. 1. c. si cupis esse quod diceris. ca. Placuit communi. Vide Ambrosium li. 3. de virginib. in medio.
d l. 2 C. de comerc. lib. 12.
e Arist. li. 3. polit.
f Eccl. 38.
g Com. c. 1. de uit. & ho. cler.
h Instit. de auth. tut. §. vlt. l. licet. ff. de pen.
i l. 1. §. Quae onerandae. Quarum rer. act. arg. l. 2. de donat. inter uirũ. & uxor. l. Non solum. de ritu nupt. §. de uno.
k l. ut in conductiõib. ff. p soc.
l l. pe. o. de leg. 3. l. pater filiũ. § filiam. de legat. 3.
m Glo. l. ais p̃tor. de priuil. credit.

De

De nominis quoq; pulchritudine, multa Decius, Ripa, necnon, alii *a* diffusius tradiderunt, sed hæc tanquam otiosa & homini studioso minimè necessaria, libenter transeo,

Rei, Dicuntur autem *Rei* generaliter, omnes quorum de re disceptatur, ut Cicero *b* ait: atque consequenter appellatione rei, actor *c* continetur. Vsu tamen inualuit, ut Reus intelligatur, quem aliàs pulsatum in iure uocamus, interdum *d* fugientem, quòd litem subinde effugiens, *e* id negat, quod actor *f* petitione sua contendit. Alcibiades omnino litem auersans, quod quoque *g* in iure laudatur, aduersario cedere quam contendere maluit. Quapropter è Scicilia uocatus Athenas, ut se à querelis accusatorũ defenderet, venire recusauit. Qui cùm sibi uitio ab æmulis daretur, eo quòd patriç iudicium Ciuis reformidasset: respondit, imo se & matris magnopere pertinere, ne pro albo lapillo, niger suffectus, uitam sibi in discrimen adduceret. proinde quouis modo vel etiam fuga *h* propter iudicii aleam ancipitem salute quærendam sapiẽtis existimauit. Quanquam in ambiguo *i* nocens intelligitur, qui litem effugit: qui tamen si absens litem perdiderit, non tam ratione causç, quàm contumaciæ *k* damnatus uidetur, propterea nisi manifestis probationibus conuictus fuerit, executionem sententiæ reuersus impediet, prout plerisque uisum est.

Omnem, Ciuilem, Prçtoriam, uel ét naturalem; quòd uerbum generale *l* omnia continet. Cui tamen natura debetur,

a c.1.de iudicijs. Timot.2.c.2.d. ibi, siue disciplina quæstiones.
b lib.2.de Oratore.
c l.1.de duob. reis constituẽ.
d l.Properandum.§.etsi quidem.C.de Iudicijs.
e Glo.uerb. calumnia.l.in sũma. ff. de condict. indeb.
f l.solemnus. de iudicijs.l. inter stipulan em.§. si Stichum. de uerb.oblig.
g l.Item.§.1. ff.de alienat.iudic.mut.
h l. 1. de his qui mort. sibi cõsciuer. l.Qui cum.§. si libertus.ff.de bo. libert.
i c. Nullus dubitat. de psũ.
k Bar.l.si ideo. ff. de euictio.
l l. Iulianus. ff. de legat. 3. Gl.in Princip. de oblig.Inst.

a l. creditores. infra. l. Debitor.

b c. si Romanorum. 19. dist. 50. Si cui omnes. ff. de leg. 1.

c l. si is qui du centa. §. Verb. de reb. dub.

d Bar. l. Hoc articulo. de hared. instit.

e li. 12. parergon. c. 1.

f l. in executione § in solidum ff. de uerb. obl.

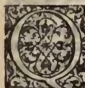
g d. l. 1. de legat. 1.

h l. Hæredes. § peto. ad S.C. Trebell.

i d. §. peto.

debetur, propriè *a* creditor non est. Dictio; *Omnis b* nota est uniuersalis, quæ si in uno deficiat, officium suum perdit. Quapropter, verum est quod Iulianus *c* refert: Si liberorum, partim puberes, partim impuberes decessissent. Qui dixerit, *Omnes puberes decessisse*, perinde falsum erit, acsi omnes impuberes mortuos retulisset: Proditumq; *d* est, dictionem hanc, si numero plurium proferatur, collectiuè sumi. Vnde, qui dixerit, *Seruos omnes lapidem amouisse*, hoc infert, non quòd singuli singulum, sed omnes unum lapidem sustulerunt. Econtrà, si sermo de numero singulari concipiatur, ueluti, *omnis homo fert lapidem*, tùm accipitur distributiuè. Alciatus tamen *e* pro subiecta re, promiscuè capi, exemplis quibusdam propositis *f* nititur probare. Sed eius uerba hic recensere animus non est. Sanè, si lex Ciuitatis statuerit, suffragium Præfecti *aliorum omnium*, suffragiis exæquari, procliuius est, ut exæquatio *g* fiat reciproca, uerbumque generale, collectiuè intelligatur. Scripsit Pontifex, *h omnes, uel septem amplissimi ordinis sententiam ferre posse*: His uerbis, uidetur omnibus authoritas demandata, ita ut, si omnes, uel nolint, vel adesse non possint; tum septenario numero locum fore, iuris est non ambigui. Qua de re Bartholus *i* latius distinguit.

Verbum, ex legibus, sic capiendum est, tam ex legum sententia, quàm ex verbis.

QVOD aiunt mentem legis *a* id efficere, quod uerba & mens; cùm *b* scire leges non sit uerba earum, sed uim ac potestatem tenere: id eò pertinet, quia si mens legis omittatur, quæ *c* tãquã anima pars eius est potissima, nihil constituitur. Hinc beatus Hieronymus, *d* Nõ in uerbis scripturarum esse euangelium, sed in sensu: non in superficie, sed in medulla: non in sermonũ folliis, sed in radice rationis. Et Iulius *e* Paulus noster, Non figura literarum, *f* sed oratione, quam literæ exprimunt, obligamur. Hæc tamen ita intelligenda sunt, ut sine uerbis nulla lex effingi possit, non magis quàm si quis *g* obligationem literarum, *h* contractum, uel *i* testamentum solemne, quæ ut perficiantur scripturam necessariò requirunt, sine uerbis, aut tabulis mente sua, quis conceperit. Fereq; dicitur, id dictum scriptumvè uideri, quod *k* uerba significant. Nam qui aliud dicit, quàm uult, neque id dicit quòd uox significat, quia id non uult; neque id quod uult, quia id non loquitur, ut apud eundem Paulum *l* relatum est. Imò generaliter uerum est, donec ratio manifesta appareat, uerbis *m* edicti quàm religiosissimè insistendum.

Quapro-

a d l. Non dubium. C. de legib.
b l. scire. ff. de legibus.
c l. ult. ff. de bonis dam. l. Titia. § Lucius. l. Sẽpronius Attalus. de usuf. legat. l. cum uirum. C. de fidei com.
d c. Marchio. 1. q. 1.
e l. Non figura. ff. de actio. & oblig.
f l. 1. in princ. ff. de his quæ ĩ test. de.
g Inst. de ob. liter. § Item scriptum.
h Inst. de emptio. & uend.
i Inst. de testam. ordinãd.
k l. Labeo. ff. de sup. legat. Roland. à Valle, consi. 6. uol. 4. nu. 4.
l l. 3. de reb. dub.
m l. 1. de exercit. act. l. Non aliter. de legat. 3. l. si aliis. ff. de usufr. legat.

a d.l. scire.

b l. Non enim. ff. ad S.C. Trebell. Bar. l. Qui autē. de const. pecu.

c l. Res. ff. de pig.

d l. inuitum. ff. de seruitut.

e l. ult. de edil. aedict. l. lex Cornelia § Domū. de iniurijs.

f dd. l. 1. Quorum bonorum.

g Bar. l. Non dubium. C. de legib.

h l. Sed etsi possessori. § 1. ff. de iureiur.

i Bar l. Paterfa. num. 7. ff. de hared. institu.

Quapropter, quod scire *a* leges, non esse uerba earum, sed mentem, vim ac potestatem apprehendere, supra dixi, nihil nocet: quia respondi, dictionem (ut uocant) taxatiuam in ea orationis figura necessariò subaudiendam. Nam certè hoc uerū est, quòd legis uerba tantum perdiscere, legis ipsius cognitio nō est; vnde Iurisconsultus in hoc sermone *b* Non enim solutio est hæreditatis restitutio, sed & successio. subaudire uoluit uerbum limitatorium. *tantum*: sicut etiam Martianus, *c* Sed & non soluendę omnis pecuniæ causa, uerum etiā de parte eius. & *d* alibi: Inuitum autem in seruitutibus accipere debemus, non eum qui contradicit, sed eum qui non consentit. cum aliis pasśim *e* sexcentis, quibus subauditio taxatiua fit, quæ cum ex Accursio, Bart. cęterisq́; *f* percipere licet, referre est ociosum.

Si quis nihilominus obiecerit, ipsam legis rationem ab ipsis uerbis, quàmmaximè nonnunquam dissentire: atque inde, *g* manum medicam ex intellectu legis non contineri, quæ uerbis expresśis cauerit, ut qui sanguinem alicui excusserit certa pęna teneatur: Dico, per uerba tamen ipsa, & propter uerba adhuc legis ipsius sensum deprehendi. Nec id exemplo caret, quia eo ipso ꝙ quis rem suā esse dixerit, palam est, *h* inferri, rem eam alterius non esse: licet ex figura uerborum id manifestum non apparet. Sicuti etiam, si lex uel uoluntas defuncti iubeat, aliquem hæreditate ex certa causa priuari; nonne consequenter uidetur *i* eam alteri detulisse, licet certus nemo ad succesśionem uocetur.

cetur. Vt meritò, ex præmissis constat, legem eam dici, quæ sola in mēte hominis, nō in uerbis tantū nudis uersatur; neq; id alia de causa euenire, quàm quod mens eius dictis præponderet. Siculusque Poeta Epicharmus, *a* cuius meminit Aristoteles incerto authore, id uisus est his uerbis ostendere dicens:

a Arist. Proble. c. 33. Sectio. 11. Plutarch. li. de fortuna Alex. 11.

Mens videt, mens audit, alia sed sunt cæca.

Quapropter tam legis sensum, quàm uerba ad orationem constituendam, quæ utrunque comple ctitur, etiam coniunctiuè requiri *b* ex contextu nostro defendi potest: licet in hunc diem pleriq; omnes contrarium colligunt.

b d. l. Non figura. de actio. & ob. Bal. l. legem. c. locati.

Ex legibus, Verbum anceps directò & indirectò accipitur. Hinc, cùm dicimus, mutuum dicitur, quod ex meo tuum fit, etiam si quid tibi numeretur meo iussu, licet meum non sit, mutui *c* contractus celebratur. Syllaba, *Ex*, regulariter, *d* proximam atq; adiunctam causam significat; dictio autem *propter* causam remotam. Quanquam contrarietatis uitandæ *e* causa, uel ne quid absurdum inducatur: uel cum aliter perspicua sit uoluntas, ab ea interpretatione recedimus. Quapropter, *f* *Ex testamento* debitum dicitur, quod prius ex causa legati in testamento relictum fuit; licet postea innouatio nis iure debeatur. Legeque dicitur hæreditas *g* obuenire, quę nobis *ex* testamento defertur. lege enim 12. tab. testamenta confirmantur. Pertinet ad hanc rem quod Baldus *h* quærit: An ex meo corpore natus intelligitur, qui ex filia nascitur?

c l. 2. de reb. cred. l. singularia. ec.

d l. eo tēpore. ff. de pec. §. ult. l. 1 §. ex incē dio. ff. de incēd. ruina.

e l. 1. C. si seruus exp.

f § Hæres. l. Cum filius. de legat. 2. l. si ita scripsisset. de cond. & dem.

g l. lege. infra.

h l. 1. C. de cō di. insert.

H Quod

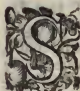
Quod quidem uidetur, nisi qualitas rei aliam desideret interpretationem. Nam qui filias instituit in partibus: filios autem simpliciter: demum inuicem eos substituit, si sine liberis decedant, natus *ex* filia substitutos non uidetur excludere; quia cùm fœminis, in institutionis causa, masculinum genus prætulerit, uix *a* est, ut non uideatur in substitutione præposuisse. Meritoque uoluntas *b* testatoris in primis spectanda est. Accipitur hæc particella *ex*, pro, *&*, *inter*, *intra*. *Ex bonis c* dicitur, quod nobis debetur. cum verò quid possidemus, propius est, ut *in bonis* esse dicamus.

a l. Publius. ff. de cond. & demon §. 1. l. Iulianus. ad l. Trebell. ubi Bart'n.
b l. in conditionibus. de cond. & dem. l. fidei commissa. §. si é si quis. de leg. 3
c §. ult. Inst. de ui bo. rapt.

PAVLVS LIBRO SECVNDO AD EDICTVM.

LEX. VII.

SPonsio appellatur, non solùm quæ per sponsi interrogationem fit, sed omnis stipulatio, promissioque.

SPONSIONEM de integra stipulationis forma & solemnitate, hic intelligi, præter receptam sententiam, Alciatus contendit: eò quòd Vlpianus lib. primo ad Aedictum Curuliū ait: *d Dictum* uerbotenus, accipi: *promissum*, autem, ad nudam promissionem uel pollicitationē, seu sponsum referri: atq; secundum Accursium *e*

d l. Sciendum. §. dictum. de ædil. edict.
e verb. sponsū. d. §. dictum.

Sponſum ſtipulationem interpretatur. Mihi tamen contraria ſententia, quæ quidem interpretibus noſtris probatur, ex eodem uerborum contextu ſũpta uidetur, modò prioribus ſequentia uerba adiecerimus, cum alioquin uulgò dicitur, rem ualde *a* inciuilem eſſe, niſi tota lege perſpecta, de parte aliqua eius iudicare. Vt ergò rem paucis expediam, ego animaduerto prioribus uerbis incontinenti, nullo interſtitio, nulloque uerborum curriculo interpoſito, ſubdi, *b Secundum quod incipit is qui de huiuſcemodi cauſa ſtipulanti ſpopondit, etiam de ſtipulatu poſſe conueniri.* Perinde, ac ſi diceret, niſi prius facta ſit ſponſio, ſeu interrogatio, cui ſtipulatio adiecta fuit, non uideri ſtipulationis contractum celebratum, nec ſtipulationis nomen hoc negotium demerere. Sed tum propriè, cum ſtipulanti quis ſpoponderit. Adeò ut, non tam communi ſententiæ hæc uerba refragantur, ut ille alioqui legum, uerborumque acerrimus iudex arbitratur, quàm ſuffragantur, ſi æqua lance trutinentur. Et quanquam uerum ſit, ſponſalia dici, ex eo quòd *c* ueteres per ſtipulationem & ſponſionem ea contrahere conſueuerunt, quod utique tam *d* ex Seruio Sulpitio, quàm Vlpiano, Plautoque *e* & aliis apparet, ita ut de illa Pomponii ſolemni ſtipulatione actum uideatur; tamen, ut Vlpianus *f* innuit, nudus conſenſus hodiè ſufficit ad ſponſalia conſtituẽda. Et Florentinus *g* Iuriſconſultus ſponſalia definiens, ait: quòd ſunt mentio & repromiſſio futurarum nuptiarum: Quæ uerba *mentio (pro μνηστεία) & repromiſſio*, ut ſunt latiora; ita ad ſtipulationem

a l. inciuile ff. de legib.

b d. §. dictũ.

c l. 2. de ſponſal.

d Gell. li. 4. c 4.

e in Aulular.

f l. ſufficit. ff de ſponſalib.

g l. 1. de ſpõſal.

restringi non possunt: quia posit repromissio fieri absque interrogatione, cum partes inuicem repromittant. Et nuptiarum tractatus haberi sine stipulatione. Quod prudens rerum, atque legum indagator, per se facile arbitrabitur. Et Nonius quoque, (si quid hoc ad rem pertinet) inter speratam, dictam, pactam & sponsam, discrimen constituit, ꝙ virgo postquam petitur sperata dicitur, deinde promissa, dicta uel pacta: nec a spõsa pactam disiungit.

Certè obscurum non est, in iure passim *a* sponsionem accipi, ubi quid pignoris causa apud arbitrum, iudicemvè deponitur, ea lege dicta, ut nisi secundum eum pronunciatum fuerit, qui contendit depositum amittatur. Cuius apud Valerium Maximum *b* extat his uerbis, solemnis formula. Q. Valerius (inquit) sponsione Luctatium prouocauit, non se petiturum triumphum, nisi suo ductu Punica classis esset oppressa: nec dubitauit Luctatius restipulari. Itaque iudex inter eos conuenit Attilius Calatinus, apud quem Valerius egit, in hunc modum &c. Et Plinius lib. 7. Asclepiadem inducit Fortunæ spondentem, ne medicus haberetur, si unquàm inualidus esset.

Quod hercle ad Constitutionem Principalem *c* attinet, qua spondens astringitur prȩstare suffragatori id quod uerbis promiserat, atque ideo uideri sponsionem in se uigorem stipulationis continere, ut Alciatus perhibet: id eò fit, quia lex *d* contractui uires atque effectum suum benignè porrigit, & (ut verbis vtar interpretum) ui caloreque Constitutionis ꝑcedit, quæ fingit stipulationẽ uere

a l. 3. de alea. l. si gratuitam. § si. de præsc. uerbis.

b c. 3. li. 2. Vide Exod. c. 8. c.

c l. 1. C. de suf frag.

d l. Si quis. C. de donatio. l. licitatio. de publican.

rè interceſſiſſe,quæ aliàs nuda, atque ſimplex promisſio fuit. Et rectè, ne alioquin operam, atque induſtriam ſuffragatoris mendax præcator, atque ingratus eludat,qui quod uerbis officioſè, *a* ſponteque promiſerit,id re præſtare inofficioſe abnuerit. Quod quidem ſummam habet æquitatem. Sæpeque etiam in aliis cauſis iuris euenit, ubi ſimilis cauſa maiorq; ſubſit, ut ſolemnis uerborum obligatio, quæ *b* reuera celebrata non eſt, contracta uideatur: quod quidem hic uerbis numeroſis perſequi operæpretium non eſt. Accedit quoque quòd verbum, *Placitum*, generale conſtitutionis ipſius tenore conſcriptum; omnem *c* conuentionem, uel etiam à ſeruo initam *d* complectitur, ita ut ad ſtipulationis cauſam, tàm ſolemnem reduci oportere, ut opinor, nemo adiiciet.

Verbum autem *Reſpondere*, quatenus, & ipſum intelligitur,ſubiicere non erit alienum. Finge, hæredem à teſtatore rogatum, ut creditoribus ipſe *Reſponderet*, an ęs alienum redimere his uerbis teſtamenti uideatur grauatus, quæri poteſt. Quod utique *e* uiſum eſt: cum effectu enim uerba, *f* vt quotidiè dicimus, capienda ſunt. Qui autem in iure, ſe paratum dixerit *Reſpondere*, liti adeſſe duntaxat promiſiſſe intelligitur. Cicerò in Verrem Act 4. Citatus accuſator M. Pacilius,quo caſu non reſpondit, non affuit: id eſt, defecit cum pronũciatum ſit. Reſpondet liti,qui *g* toto iudicio ſiſtit,nec niſi venia impetrata ante negotii definitionem ſe aliò confert. In aliis autem cauſis quæ fidem bonam magnopere non requirunt, qui ſtipulanti for

tè

a c. 3. de pactis.

b l. Cum oſtē dimus. §. ult. de fideiuſſ. ins. l. Qui patiatur. ff. mandati. l. cum quid. de reb. cred.

c l. 1. de pactis. l. 1. de cond. in ſti. §. Quod Principi. de iure natur. gent.

d l. Vix. ff. de Iudiciis.

e Bar. l. Hæreditatem. de donatie. l. Quæſitum ff. de acq. hæred.

f l. His verbis. §. Alumno. de leg. 3.

g c. 1. de Iudiciis. l. 2. Quib. ex cauſ. in poſſeſſ.

tè promiſerit, circa id quod agitur, *reſpondere* ſe paratum: uix eſt ut hoc uerbo, neceſſitate ſoluendi reus teneatur: quod etiam pręter nos Baldus *a* exiſtimat.

Promiſsioque, Alciatus hoc uerbũ arbitratur adiectũ ad maiorem declarationem. Nam, cum ſtipulatio in textu præcedens, in ſe omnem interrogationẽ, promiſſionemque contineat: quod ſatis demonſtratur, ex integro declarare, *b* atque exprimere, otioſum eſſe duxit. Ipſe animaduerto (quod quidem ab eo notatũ eſt) *ſtipulationis verbum* quandoque pro ſimplici interrogatione *c* accipi, ut ſæpiſſimè in iure uidere eſt: ita ut, cùm myſterio additum uerbum promiſſionis, quod omnem dubitationem tollat, res ipſa docet. Etſi proditum eſt, *d* verbum *Promiſſionis*, ſi in ſcriptis ſimpliciter proponatur, quo caſu tum *e* omnia cum debita iuris ſolemnitate uidentur celebrata, ſtipulationis cauſam integram continere: maximè ſi aliàs quod agitur, nihil operatur; alioqui ſecus. Sed etſi ab homine imperito ſtipulationis uerbum proferatur, idem erit, ut Bartho. aliique ſcripſerunt *f*. Si teſtis imperitus affirmet, *Titium promiſiſſe*, atquę incontinenti ſubiecerit, *per ſtipulationis modum*, non tamen propterea ſtipulationem contractam probari, Paulus Caſtrenſis *g* docuit.

a l. 1. de in ius vocand.

b l. 1. §. ſi quis uxori. de dote præleg.

c Glo. ſtipulationum. §. in hac de. ver. obl. Gl. ſtipulatius. §. præterea. quib. modis toll. ob. l. in bonæ fidei. de eo quod certo loco. l. ſi debitor, de contra hen. emp. l. Magnam. C. de cõ. ſtipul. Priſcianus. lib. 5.

d dd. Rub. de verb. ob. l. 1. C. de cõtr. uel cõ. ſtipu. Bar. l. 1. C. de vſur. Romanus. l. lecta. ſi cert. pet. dd. l. ſciendum. de verb. ob.

e Cacialup. tractatu de pactis. q. 4.

f d. l. 1. de uſuris. Romanus. l. lecta.

g §. Quod ferè. ff. de pactis

Idem

IDEM LIBRO QVARTO AD EDICTVM.

L x VIII.

VErbum, oportebit, tam præsens quàm futurum tempus significat.

TRIA tempora potissimum in omnibus rebus constituendis obseruari, nemo est, qui nesciat. Vel enim præsens tempus, quo res ipsa subsistit, inspicitur: vel præteritum, à quo res suam originem sumpsit: uel certè futurum, quo ipsius fit dissolutio. Ad cuius uerò imitationem iuris interpres Accursius, *a* hominis statum considerans, tribus uirtutibus principalibus dotari prodidit. Memoria nimirum præteritorum, scientia extantium, necnon eorum quæ sunt futura, prouidentia, quam quidem Stoici mentem mundi tanquam Deum appellarunt, ut Cicero 2. de natura Deorum docens author est. Vnde Fab. Quintilianus eodem intuitu, uisus est dicere: Nihil præstantius homini dedit Prouidentia, perinde ac si numinis loco habenda esset. Chrysippus quoque, librum, ni fallor, de prouidentia composuit, qui uulgò inscribitur περὶ προνίας.

Apoc. 4

a Glo. Prouidentia. proœ. Instit.

Præsens tempus, quod quidem tacere nolui, Leonina effigie Aegyptii exprimebant, quòd sicut inter animalia bruta Leo obtinet omnium principatum,

tum; ita tempus præsens aliis quàmmaximè præstat: eò quòd propriè id quod euanuit, atque labitur, sicut etiam quod nondum est, nec esse uerè intelligitur. Vnde canit Poeta.

Quid mihi cum fuit, aut erit, est valet vnum,

& iterum. *a*

Omne futurũ despicitur, suadetq; sui præsentia fructũ:

Ad præsẽs oua, cras pullis sũt meliora, & Ecclesiastes. *Melior canis viuus, Leone mortuo.*

Tempus autem Præteritum, capite Lupino uoracissimo significabant, quandoquidem rerum gestarum memoria fragilis *b* atque caduca facile dilabitur. Effigies uerò canis blandientis, futuri euentum præ se ferebat, de quo licet incerta nobis spes promittitur. Hinc, spes alit artes, nec nisi meliora sperans officio quis rarò suo libẽs permanet.

Spes bona dat vires, animam quoque spes bona firmat.

Viuere spe vidi, qui moriturus erat.

Temporis usum hic nobis promiscuum esse ostẽdit Iurisconsultus, dum ait, uerbum *Oportebit*, tàm præsens, quàm futurum continere. Vnde Pontifex, *d* vbi rescripto uacaturam dignitatem alicui conferendam duxerit, ea collata uidetur, quæ tùm vacabat, licet id ignouerit. Maximè si personæ qualitas hoc inducat; quòd *e* is cui confertur eminentioris disciplinæ dote sit præditus, uel forte iure *f* necessitudinis sibi obstrictus. Cui tamen non temerè Ecclesiæ munia *g* nisi præcatus conferre solet. Similiter, si lex uerbis utatur prægnantioribus: veluti cum aliquem ad successionem eius uocauerit, qui intestatus moritur. *Moritur* verbum pinguius

a Glo. l. cũ hi. ff. de transact. Parabol. c. 3.

b f. c. 9. b

c l. peregrè. ff. de acquir. poss.

d Glo. postmodum. c. Si postquam. de præbend. 6.

e c. De multa. de præben.

f Arg. l. cum alienam. C. de legat. Glo. ul. l. Quintus. de auro leg. Corn. consi. 103. li. 4. nu. 5. Decius consi. 69. nu. 5. Arg. l. Plenũ. § Equitij. de usu. & hab.

g c. Eleat. de pœn. distin. 1. glo. vlt.

pinguius accipimus; scilicet, παρατατικῶς, ut *a* inquit Vlpianus: quia quandocunque moriturus sit, successio defertur. Licèt de legis mente, & eius uiribus circa hanc causam, sequentibus, cætera breuibus adiiciemus.

a l. 1. ff. vnde legit.

Præsens, Scilicet extans: Nam, secundum peritiorum sententiam, *b* qui de literis latinis præclarè meruerunt, Instans tempus non satis Latinè de tempore præsenti dicimus. Quanquam ita Fab. *c* Quintilianus, Tacitusque loquuntur. Et Vlpianus: *d* Metus, inquit, est instã tis, uel futuri periculi causa mentis trepidatio: qui bus futurum ab instanti distinguens, uidetur aliud nobis innuere:

b Ignatius, Martianus Capella.

c lib. 5. c. 10. Institutio.

d l. 1. Quod met. cã.

In dubio, sermo simpliciter prolatus, de præsenti *e* intelligitur: cuius dies, & cessit *f* & venit. Traditum est, si lex in præsenti sermone scripta sit, cuius quidem proprium *g* est futuris negotiis formam tribuere, ad futurũ duntaxat referri. At, si ita scriptum fuerit, *Qui proscriptus est*, centum solutis, in Ciuitatem recipiatur, uel (ut uerbis Bartholi insistam) in Ciuitatem restitui debet; ne facilitas ueniæ seu indulgentiæ, delinquendi ansam occasionemve præbeat, de iam proscripto legem intelligendam Bartholus *h* sentit. Ipse ex ui uerborum procedere legem non difficulter defenderem, quòd uerbum hoc, *Proscriptus est*; *Bannitus est*, (hoc enim uerbo utitur *i* Federicus Imperator,) tã præsens quàm præteritum continet. sicuti cum dicimus *k* *Titius solutus est ab obligatione*: *Troia capta est*: quia hic sermo de præsenti tempore intelligitur.

e l. Eum qui. §. ult. de uerb. oblig.

f l. Cedere. infra.

g l. leges. C. de legib.

h l. Cũ lex. ff. de legib. l. conuenire. de pact. dotal.

i Auth. Item nulla C. de episc. & cle.

k l. Verbũ erit infra.

tur. Nec impedit, quod uerbum, *Debet*, si quis uerbis Bartholi relatis innitatur, hominisq; statũ præsentem denotat: quia licet id uerum sit, tamen negari non potest, quin restitutionis, non proscriptionis tempus afficiat.

Quod si ita lex concipiatur, *a Qui facit quo minus sepeliatur*: pp religionis *b* uotum quæ mortuos uetat domib. suis exturbari, exceptis iis casib. quibus *c* iure permissum est: qui sepultum extumulat, pœnæ legis placuit esse obnoxium. Et regulariter, ubi Prætor uel testator uerbo utitur, quod significationem recipit uberiorem, futurum tempus complectitur. Inde uerba Edicti: *Si aqua pluuia noceat*, interpretatur Labeo, *d Si nocere poterat*, Et alibi, *Committunt se Prætori*, id est, se committere possunt. Pari modo, si testator scripserit, *Titio lego quantum capere põt*, eò q̃ verbum *potest*, *e* ad omne tempus se extẽdit quo capax efficietur is cui relictum est: hic sermo, ad quodcunque tempus, etiam de futuro, ut ait Iurisconsultus, se habebit. Atque hoc idem obtinet, si legatum aliàs inefficax redderetur, quod relinquitur: *f* puta, quia in testamento suo testator legauit, *quod Titius debet*. etsi a Titio exigi non possit: si tamen ab eo solutum possit retineri, *debet*, interpretabimur, pro eo quod nomine debiti soluetur. Sicut econtra; interdum ad id, quod fuit sermo *g* retrotrahitur, de quo aliàs supra commemorauimus.

Extensio etiam fit, si sermo prolatus, sit indeterminatus, vel indefinitus, quia sicut *h* ad personam quamcunque, ita ad omne tempus porrigitur. Veluti

a l. Sepulchri violati. ff. de Sepulchr. uiolat.

b l. Nemo. de Sacrosf. eccles. l. Seruo alieno. ff. de legat. 2. §. fi. l. qui. Iam. de conditio. Instit.

c c. Quicunque de hæretic. 6.

d l. labeo. ff. de aqua plu. arcẽ.

e l. si ita quis. de legat. 2.

f l. cum illud. ff. Quando dies legati ced.

g l. Qui id quod. ff. de donatio. l. cum filius. §. hære. de legat. 2. l. 3. C. ad S. Maced.

h l. Si plurib. ff. de leg. 2. Authen. si quando. C. de cõstit. pe.

luti, si in emptione prædiorum actum sit, *ne luminibus officiatur*: quia futura *a* quoque lumina hic sermo continet.

Si sermo tam futuri, quàm præsentis temporis habet insignia, minus habet dubitationem. Quapropter, si dictũ fuerit in testamento, *b Si non ualet ut testamentum, valebit, vt codicilli* (sic enim concipiuntur, ut uocant, clausulæ codicillares) testamẽtum eius per agnationem posthumi semel ruptum; atque irritum, postea, vt codicilli non ualebunt; quia semel extitit testamentum ualidum, & perfectum. Secus si submisit, *si non ualet uel ualebit*: quia plenius hoc uerbo cautum omnes ferunt.

Si renunciatio facta sit de eo quod *quis habet, uel habere sperat*: an futurum tempus hæc clausula respiciat, q̃onis est. Quod quidẽ *c* quatenus id continet, quod inspectionem præsentis status habet, uerius est: siquidem ad aliam rem quæ extrinsecus obuenit, nisi adiectum fuerit, *& quod in futurum euenire possit*, non porrigitur; *d* quamuis de hoc quoque, non obscurè ambigitur.

Futurum, Sicut econtrà, *e* futurum pręsens nec non præteritum continet: licet uerè, qui petere uult, *f* non dum petiisse dicitur: nec dedisse, *g* qui dare promisit. & quanquam Bartholus ait, qui testamẽto his verbis substituit, *h si hæres prædia alienabit*, coheredem: alienandi uoluntatem ab hærede patefactam, satis esse, ut sit substitutioni locus: tamen secus est, si ita scriptum sit; *si hæres alienauerit*, qui sermo est restrictior, ita ut serò fit prohibitio alienationis, eo tempore

a l. si seruitus. ff. de serui. urb. prædiorum.

b Bart. l. 1. ff. de codicillis.

c Bart. l. post emancipationẽ. de lib. legat. l. Qui Romæ. ff. de uerb. ob. ubi idem Bar.

d Bar. l. 1. ff. de pact. l. Qui tutoribus. §. 1. 2. de transact.

e l. Plotiana. ff. de codicill. l. cũ delationis. § Sabinus. de fundo ĩstruct.

f l. Amplius. ff. rem ratam. c. Quia. de priuile. l. Titia cũ testã. de leg. 2.

g Bar. l. itẽm tamẽ. §. nũc. iud. solui. l. Prætor. § si quis. de nc. op. l. intra illã. de pact. gl. l. cõsensus. ff. de actio.

h Bar. Glo. l. filiusfa. §. Diui. de legat. 1.

pore *a* quo per alienationem factam iam dominium rei fuerit in alium translatum. Rationem differentiæ aiunt, *b* quòd cum præterito perfecto hæc terminatio, *Alienauerit*, quàm maximam habet necessitudinem: quam rem alibi suo loco plenius attingemus. *c* ut verissimè dictum sit, futurum tempus, non nisi per interpretationem de præsenti, uel præterito dici.

Nec nocet, q forte testis deposuerit, sponsum, & sponsam, his uerbis usos esse, in contrahendis nuptiis, *Habebo te in uxorem*: aut, *ducam te in uxorem*. Quia pro matrimonio, *d* cuius causâ *e* est fauorabilis, putarem esse pronunciandum: etsi Commentator *f* Pontificius de altero uidetur dubitare: Alioquin, ubi causa nulla subsit, uerbis propriis standum erit. Proinde, si lex statuerit, ne is in bonis defuncti succedat, qui uitam monasticam sit *professurus*, etsi de clericis ciues *g* statuere nō debent, tamen, quòd lex loquitur de eo qui nondum professus sit uitam religiosam, uim suam obtinere Bartholus *h* ait. At si scripta sit in hæc uerba, *Qui vitam monasticam sit ingressus*, secus erit: quia temporis causa, personarum quoque causam *i* distinguit. licet alii, ut refert Alexander, contra sentiūt: qui simpliciter negat legem hanc ualere. Quid si ita uerba concepta fuerint, *lego centum in dotem mulierum, quæ viduæ fuerint.* Crebrior est sententia, *k* ut de præteriti ratione, interpretatio sumatur, non quidem de his quæ futuræ sint uiduæ: ne, ut aiunt, in infinitum res deducatur: imo de aduersa hoīs fortuna sperare, ut ille ait, neque ciuile neque natura-

a l. Stichus seruus. de manu. testamento.
b l. si quis stipulatus fuerit. ff. de verb. obl.
c l. verum. rit. infra. ubi Alciatus.
d Hostien. c. 2 de cognat. spiritual.
e l. Quoniam Sermo. de cōd. in deb.
f c. si quis. 30 q. 5. Abb. c. ex parte. i. pen. de sponsal.
g Auth. cassa. C. de sacrosanc. eccle. c. Imperium. 96. distin.
h l. vlt. C. de pactis.
i Glo. omittit. l. Arborib. ff. de vsuf. Alex. l. Stipulatio hoc modo. de uerb. ob.
k l. Quominus. ubi Iason. ff. de flumi.

turale est: licet *a* Bartholus contrà.

Si actum sit de retentione dotis, sub conditione, *Si uxori defunctæ, filij supersint*: quòd filiorum tam posteriorum, *b* quam anteriorum conditio hodie sit adæquata: putarem, tam de natis, quàm nascituris, capiendam occasionem, ut apud maritum dos *c* omnino permaneat.

Si omnia bona tam *præsentia quàm futura scripserit*, qui postea eadē uēdiderit: tùm ꝙ pretiū *d* loco rei succedit, de quo testari possit, uēditio ualet. Aut hæc clausula profertur circa donationem bonorū, quæ testandi liberam facultatem impediat: & tùm *e* calculo frequentiori donatio non subsistit. Excepto, quòd si quis ecclesiæ donauerit, uel aliàs donationis causam iuramento roborauerit, prout quibusdam *f* uidetur, quia tùm secùs obtinet.

An uerò futurum tempus *g* se habeat ad proximum, uel remotum, ēt controuertitur, pleraque his simillima, sicuti, an negatiuè, uel affirmatiuè cō cipiatur: in causa ciuili, an in criminali: sed de hoc plenius seq. differetur. Hoc utiq; tacendū non est, quòd si à lege *h* proferatur, non statim effectum suum porrigere, sed iudiciali cognitione indigere: ueluti, cùm dicitur, iure suo cadat, excommunicationis censuræ subiicietur: atque id genus alia.

a Hoc articulo de ... l. instit. n. 2. l. ... mo. ... § quid. autem. ... 3. de con... & cum.

b § Quib. Instit. de hæred. qua ab intest. def. ... non solum. § ... de ritu nupt.

c l. si inter. de pactis dotalib.

d l. Imperator. de leg. 2. §. ult.

e Alex. l. stipula in hoc modo. ff. de uerb. obl.

f Abb. consil. 1. 2. col. 2. Angel. l. Iulianus. de Acquir. hæredit.

g Bar. l. hunc quoque de hære. l. instit. §. Sed est. n. 3. l. 2. ... leg. l. 5. eod. Bar. l. 3. de adimend. leg.

h l. Extat. ff. Quod met. cā. ubi Bart.

Verbo Actionis, non continetur exceptio.

Actio

ACTIO, cùm ſit ius *a* perſequendi in iudicio quod ſibi debetur: exceptio *b* verò actionis ipſius ſit excluſio. Item actio, *c* cùm ſit formula ſolemnis introducta à iure ciuili, exceptio, ut aiũt, *d* ex principiis naturalibus propagata: meritò, Actionis uerbo, exceptionem non aliter contineri dicimus; quam noctẽ, *e* quæ lucis ſit priuatio, appellatione ipſius diei. Quapropter, cum Prætor *f* edicto ſuo iubeat, eum qui agere uolet actiones edere, ut aduerſarius ſciat, utrum cedere, an ultra contendere debeat, non protinus ad exceptionem uerba edicti referuntur, ꝙ aliud ſit actio, aliud exceptio, quæ, ut diximus, ipſius actionis ſit excluſio. Qui autem *g* agere conſtituit, uires ſuas debet prius diligenter explorare; nec de domo aduerſarii arma *h* expetere, cum ſit hoc inciuile. Quibus id quoq; accedit, quod conſtitutionibus Diualium *i* Principum introductum eſt, ut qui rem ſuam à debitore non iure, ſed ui eã eripiat, ab actione cadat. Non propterea *k* conſequens eſſe exceptionibus legitimis, quibus ſe tueri poſſit reum cariturum, ſicut hic Ioã. Brechæius Iuriſconſultus retulit, & omnes ſentiunt. Atque ad hoc probandum talem ex Pomponio *l* ſpeciem afferunt. Vbi debitor, pœnæ cauſa liberatus ab actione creditoris, nihilominus ſi quod debuit ſoluat creditori, repetens, exceptione excluditur; cum non idem ſit actione priuari, & exceptione carere, ꝙ ut ſuperius dictũ ſit, exceptio actionis ſit excluſio nec ſe inuicem cõpatiuntur. Tamen negari

a Inſt. de Actionib. §. 1.

b l. 2. de excep.

c l. 2. de orig. iur. § Deinde.

d Abb. Rubr. de exceptio. Gl. l. Qui æquitate. ff. de doli exccept.

e l. Hæc uerba infra. cau. Si. n. de pæn. diſt. 2.

f l. 1. de edendo.

g l. Qui in alterius. de regu. iur. l. fi. C. de edendo. l. Qui accuſare. eo.

h Bar. l. Qui concubinam. §. cũm ita. de leg. 3. l. Nimis graue. C. de teſtib.

i l. Extat. Quod met. cã. l. ſi quis in tantũ. C. unde ui.

k Bar. l. 1. de exceptio.

l l. ſi. pœnæ. de condict. indeb.

nō pōt, verba Constitutionis seu decreti D. Marci, generalibus uerbis ubiq; esse concepta. Interdum enim ita se habent, *a* *Qui rem debitam sine iudice possederit, ius crediti non habebit.* Alibi, *b* *Dominium rei amittat.* Et Iustinianus lib. 4. Institutionum *c* ferè hæc eadem uerba inserta habet. Ad hæc, regulariter dicimus, secundū edicti formam, uerba *d* decreti seu Constitutionis esse exaudienda. At Prætor edicit simpliciter, *e* *Quod metus causa gestum est, ratum non habebo.* Quę uerba, *Ratum non habebo*, ita ipse cum Vlpiano perpendo, ut *f* omnem obligationem, actionem, atque exceptionem uel quamcunque retentionem comprehendāt, cui etiam Pontificum constitutiones *g* suffragari uidentur, quę iniusto detentori necessitatem restituendi imponunt.

Nec propterea magnopere nos commouet, id quod ex Pomponio, *h* qui aliter sentiunt, inducunt. Quia licet pœnæ causa actio quandoque sit sublata, tamen non per hoc debitor *i* in his quæ causam habent odiosam omnino liberatur. Nam ut ex S. C. Macedoniano apparet, quo creditor *k* actionem perdere iubetur, qui filiofa. patre inuito crediderit, ne ære grauatus alieno, necem patri machinaretur, aut aliàs, ut nomen redimat, turpi quæstui uitam addiceret: solutum tamen retinet, atque tuetur, id est, *l* & exceptionis ope conseruat, & actionis iure amissum recuperat. At secùs in his, quæ causam habent fauorabilem, *m* Quia cùm Velleiano Senatusconsulto *n* mulierum intercessionibus succursum sit, non solùm tu-

a d. l. extat. 3. creditor. C. de pignorib.
b l. si quis in tantam. C. unde ui.
c de ui bo. rap. §. ult.
d Bar. l. non solum. de lib. leg. l. Imperator. ff. de iud em ad.
e l. 1. Quod metus causa.
f l. Metum. §. Sed quod. ff. quod me. causa. Bart. sequitur. §. si uiam. nu. 4. de usucap.
g c. redintegrandæ. 3. q. 1. c. in literis. de restitutio. spolia.
h d. l. si pœna.
i l. si pater. §. ul. ff. ad S. Macedo.
k l. 1. eo.
l l. Statuas. ff. de acq. rer. domin.
m l. Qui exceptionem. de cond. indebit.
n l. 1. eo.

tæ sunt ab omni actione creditoris, sed etiam solutum repetunt, *a* ita ut, nec exceptionis telo reiiciantur. Quæ utiq; ratio in præfatis Imperatorum decisionibus uigere palam est: quòd magni intersit possesionis commodo incumbere, *b* ne probationis onere alioquin possessor grauetur, quòd *c* qui agit probare debet. Vnde iuri consentaneum est, ut raptor, uel iniustus detentator, tam actionẽ, quàm exceptionem perdat, qui omnino rei domi nio cuius possesioni non iure incumbit, carere uer bis Imperialibus iubeatur. Veterumque prudentũ dictat sententia, *d* ne lite pendente, de qua nunc agimus, quidquam innouetur. Quibus itaque ca sibus fauore legis causa innititur, hanc interpretationem adhibere admissum est. Atque hinc est, quòd Prætor *e* de dolo edicens, subiicit, *Si alia actio non sit, de dolo actionem se daturũ:* quia Vlpiano authore li. 11. ad edictũ, nomẽ *f* actionis plenissimè accipiendum est: ita ut, si uel exceptio, interdictum, uel quodcunque remedium subsit, *g* actionis noĩe significetur. Parcissimè namq; alieno *h* cum periculo agendũ erit. Quapropter, si uel replicatio, duplicatio, triplicatio, & deinceps occurrat, de dolo non agetur. Sicut, æquitate suggerente, *i* Cui damus actionem, multò magis exceptionem: Nec actori conceditur, *k* quod reo non permitti tur: ita nisi causa subsit, actionis uerbo non continetur exceptio: quæ pluribus persequi animus non est.

Sed, an officium iudicis dicemus, actionis uerbo contineri? Quod utique *l* traditum est. Nam

cum

a d.l. Qui exceptionem. *b* §. retinendæ. de interdictis. l. siue autem. §. si duobus. de publicia. *c* l. Qui accusa re. ff. de edendo. l. eum. ff. de probatio. *d* ff. ut lite pendente nil. *e* d.l. 1. ad. S. C. Velleia. *f* l. 1. §. 1. de dolo. *g* l. Actionis. de actio. l. ult. C. de hær. uen. Inst. de Replica. l. Antepen. ff. de excep. d.l. 1. §. ait Prætor l. Eleganter eo. *h* l. licet. de obseq. lib. *i* l. [illegible]. §. Quod ait. ff. de superficieb. *k* l. Nõ debet. ff. de reg. iur. *l* Bar. l. Nam posses. de inreiur. Innocẽt. cap. 2. de offic. iud. d.l. 3 causæ. in princ. ff. de minorib.

cum de inofficioso testamento, uel bo. poss. agitur, propius est, ut ad officium iudicis actio referatur.

Sed an compensationem? Bartholus *a* propriè contineri putat. Alciatus contrà. Quòd uerbum, *Petere uidetur*; relatum in contextu, fictionem *b* denotat. Propterea, *c* cui sacris sit interdictum, licet petere, uel reconuenire non possit; humanius est tamen, quemadmodum *d* excipere necnon se defendere possit, ita compensationis remedio vti. Existimarem ipse, compensationem in se causam habere promiscuam, exemplo aliorum iudiciorũ, *e* quibus agere is intelligitur, qui prius ad litem prosiliit. Qui uerò actione aduersarii lacessitus compensat, *f* is utique excipere potius, quàm agere uidetur.

Certè, quod supradiximus exceptionem esse de iure naturali: actionem autem de iure Ciuili, simpliciter non procedit: nam hoc ipso, quòd quis exceptionem agenti opponit, constat exceptionẽ præscriptis ciuilibus *g* circunscribi, ne sit *h* diuersitas iuris; sicut econtra, actio ex principiis fundatur naturalibus, scilicet, ne *i* quis cum alterius detrimento fiat locupletior; Nam non obstante, quòd *k* ab ipso iure ciuili formam acceperit, ante ius Quiritum natam esse ipsa naturalis ratio nobis suggerit: Alioquin, si nulla actione mutuum condiceretur, prout ridiculosè in eos qui ita arbitrantur, Iacob. Aret. concludit, *l* æs alienum, uel amplissimũ cõtraxisse, tùm valdè quæstuosam, atq; lucrosam rem fuisse ẽt ipse dicerem. Esset hercle interpretatio satis præpostera *m* atque aliena, quæ

a l. Amplius ff. rem ratam. *b* Alc. l. 1. §. si procur. uor. nu. 3 ff. Quod quisq; iuris. c. c. tũ inter. de exceptio. Bar. l. li ereus. ff. de ĩ ius voc. *d* dd. c. à le. Eli. de except. c. ĩtelleximus. de iudicijs. *e* l. in tribus. ff. de iudicijs. *f* l. Qui cum maior. § si libertus. de bo. lib. & d. l. libertus. *g* Arg. §. pterea. Instit. de inut. stip. Bar. l. Aurelius. §. Sticho. de liberat. legat. *h* l. Iam hoc iure. § si aliter: ff. de substitu. arg. l. eum qui. ff. de vsucap. l. Nulli. C. de iudicijs. *i* l. Nam hoc. ff. de cõdictio. indeb. *k* l. 2. de origine iur. § Deinde. *l* Bar. l. Rerũ amotarũ. ff. rerum amot. *m* Arg. l. Quidã referebãt. ff. de codicill. l. Manumissio. ff. de iu. & iu.

exceptionem ante actionem, sine qua ea esse non potest, effingeret. *a*

Non omittam, *Actionis* uerbum à lege prolatum, tàm ciuilem *b* quàm criminalem causam cõtinere. In dubio quoties actio expressa non est, *c* in factum datur.

Hęc uerba, *d* *Actionem non dabo*, uel: *Iudicium non dabo*, litis contestationem impedire, maximè in criminalibus, omnes *e* consentiunt.

Multiplicem usum huius uocis, ex Martiali iucũdissimo *f* ita accepimus, qui his uersibus, *agere* uerbum ad plura referens, operosum quẽdam sui temporis hominem salutat.

Semper agis causas, & res agis, Attale, semper.
Est, non est, quod agas, Attale, semper agis.
Si res & causæ desunt, agis Attale, mulas.
Attale, ne quod agas desit, agas animam. i. expires.

Cęlius quoque ad Ciceronem: *Hortensius cum has literas scripsit, animam agebat.*

Exceptio, Quid ex diuerso? lex uetat exceptionem testibus probare, an actionem comprehendat? Quod Baldus *g* putat; ne *h* cui quod minus est non liceat; quod plus est, liceat. An etiam defensionem quamcunque? Dominicus *i* negat. Imò nec remedium negationis defensionis uerbo tolli Baldus *k* existimat, quòd nisi negatio fiat, *l* aduersarii nomen abesse uidetur. Hoc quoque ipse probo, si dẽ exceptione *m* cautũ sit: Alioquin defensionis nomen generale, *n* negationem quoque continet. Officium iudicis uerbo exceptionis *o* non signifi-

a d.l.2. de exceptio.
b l.1.§. Quod autem. de aleat.
c Bart.l.3. de eo per quem factum. l. Quoties deficit. de pscript. verb.
d Bar.l.1. ad S. C. Velleia. Alex.l. si quis id quod. num. 20.ff. de iurisd. omn. iud.
e Alex.l.1.§. sublata. ad S. C. Trebellia.
f li.1.Epigrã. 47.
g c.1. de mutu. petitio.
h l. interdicto. ff. de interd. et relegat.
i c.1. de lit. cõtest. gl. ibi.
k l. Peremptorias. C. sentent. rescĩdi nõ pos.
l Bar. l.1.§. Accusationẽ ff. ad Turpill.
m Bald. rub. de exceptio. extra.
n Dec. l. Nõ uidetur defẽdere. ff. de regul. iur. dd. l. Stipulatio ista, de verb. oblig.
o Gl. magna. in fi. l. in fundo ff. de rei uindicat.

cari, Bar. *a* Baldus *b* atque etiam alii sentiunt. Iason negat, *c* dilatorias exceptiones quæ litẽ impediunt, litem nequaquam tollunt, propriè exceptiones appellari. At ego accepi, quod quoque *d* omnes fatentur, statutum ciuitatis, quo quidem verba *e* propriè capiuntur, si exceptiones tollat, dilatorias, & quæ rem morantur, præcipuè uideri expressas. Immo sat est, uel tẽpore *f* suum effectum obtinere, ut exceptio nomen sortiatur. Idq; Iurisconsultus innuit, *g* dum exceptionum quasdam perpetuas, aliàs autem temporales appellat. perinde ac speciei, genus suũ ꝓpriè inesset, qđ *h* nemo opinor, inficias ibit. Nec à nostra sententia Abbas *i* dissentit: & Alciatus quoq; hic consentit.

Verbũ autem *experiri* ambiguum est: quia plerunque, tàm *k* ad actionem, quàm exceptionem refertur. Si tamen à testatore prolatũ fuerit, hoc modo, *Stichus aliam seruitutem:* vel, *alienam non experiatur*, palam est, *l* libertatem seruo fideicommissariam his uerbis datam: cum seruituti nihil *m* tam sit contrarium, quàm libertatis datio.

Verba hæc, *Non audiatur, Iure suo cadat*, quatenus intelligenda sunt, superius *n* attigi: excepto, quòd si quis prioribus uerbis actionis subsidium sublatum arbitrabitur, is Bartholo *o* astipulatur.

Qui autem iudicio stare prohibetur, uel personam iudicio standi habere negatur, *p* excipere tamen posse adhuc dicemus: sicut *q* etiam appellare, de nullitate agere, restitutionemque petere: quod et ipsum *r* appellationi comparatur.

a Bar. l. 1. §. & parui. Qđ ui, aut clam.
b Bal. Ange. &. Pla. de pe. ha.
c §. C. eo.
d l. ita nobis. C. ad l. Iul. de adulter.
e l. 3. §. Hæc verba. ff. de negot. gestis. Alex. l. 1. § si is pro quo. ff. Qđ quisque iuris.
f argu. l. cum uxori. C. quando dies legati. l. Tutor. C. de nego. gest.
g l. 3. ff. de except.
h l. si quid. §. 2. ff. de leg. 3.
i Rub. de exc.
k c. 1. de iudiciis. l. 2. §. idẽ labeo. Ne quid in loco public.
l l. Rogo. de fideicom. libert. Hier. Gabriel. consi. 123.
m §. 1. de libe.
n verb. actiõis Bar. l. cũ lex. n. 9. de fideius.
o Bar. l. sequitur. §. si uiam. de usucap. & eũ. de ui publ.
p c. cum inter. cum seq. de excep. cũ ibi not.
q c. intelleximus de iudiciis.
r l. 3. § si ser

Quod si adiectum fuerit, ne iudicio adsit, uel in ciuilibus vel criminalibus: tùm contra uidetur, ut alii sentiunt, licet in priorem sententiam omnes *a* ferè transeunt.

Desumitur ex hoc responso non leue argumentum, uerbo *testati*, *b* an causa intestati contineatur: item, an rei uindicationi noceat *c* actio Publiciana proposita. Sed omnia omni in loco excutere operæpretium non est.

... ff. de acq. poss. glo. l. si cū cognita. C. de transact.

a dd. l. 1. de ijs qui sunt sui. Bar. l. Nō solū. § ul. de iniurijs.

b Castrens. l. ex sextante. de excep. rei iud. Paris. consil. 22. nu. 72. lib. 2.

c Bar. l. Minor. § si seruus ff. de euictio. gl. ibi. superest.

Angel. l. Tres fratres. ff. de pactis.

VLPIANVS LIB. QVINTO AD EDICTVM.

L x x I X.

MArcellus apud Iulianum tractans notat, uerbo rapuisse, & scissum & fractum contineri, & ui raptum.

ALII pro *Rapuisse*, periisse uerbum substituunt, quod *d* quoq; generale est. Marcellum tamen inuenio, qui notas *e* scripserat ad Iulianum, ita referentem: *f* Si conseruum suum uulnerauerit, & uiliorem fecerit, non esse dubitandum deduci de peculio quod domini interest. Nā quid interest, conseruum uulneret, an scindat aliquid, an *surripiat?* præterquam, quòd inter Iurisconsultos precipuè, ipsum Iulianum circa *Rapiendi* uerbum, assiduum animaduerto.

d l. 2. de ferijs: l. 1. § de ijs qui sunt sui.

e l. 1. de com. seruo man. C.

f l. id quod. de pecul. legat.

Rapere

Rapere verbum à furti causa Vlpianus *a* ita secernit: quòd furtum clam quandoque committitur. Qui autem rapit uim committit, atque factum *b* suum publicè ostendit; publicumque crimen admittit.

Pari modo, aliud est *Rapere*, aliud uerò *Amouere*. Est enim *Amouere* uerbum generale, sed sine ui intelligitur. Vnde Iurisconsultus, *c* Amouere accipimus eum, qui quid cęlauerit, interuertit, consumpserit. Et an furtū significet, petitionis *d* formula plerunque inspicitur. Verbum rapere, quàm sit prægnans, atque fęcundum, intelligi potest, quòd *e* in se damni significationem continet, id est, *f* omnem patrimonii diminutionem. Complectitur namque damni infecti cautio, *g* si quid uel ruat, uel scindatur, fodiatur, uel ædificetur. Furtúque nomine generali continetur; quòd sit illicita *h* rei alienæ usurpatio. Nec uerò rapinam Dominus noster permisit, inquit B. Augustinus, *i* qui furtum prohibuit: sed à parte totum significare uoluit. Vnde ēt qui de suo indigenti nō erogat, non minus delinquit, quàm qui habenti aufert. Esurientiū panis est, ait D. Ambr. *k* quem tu detines: nudorū indumentū est, quod tū recludis: miserorum redēptio & absolutio, pecunia quā *l* tu in terra defodis. Tot te ergò scias inuadere bona, quot possis præstare quod uelis. Ciuilibus item institutis *m* tenemur, id alteri pręstare, quod nobis dispendio non sit: ipsi autem summo possit esse compendio.

His quoque assimilantur, qui dolo & fraude cir-

cum-

a l. in duobus. § si quis iurauerit. ff. de iuriurando.

b l. 2. § Damni. de ui bo. rapto. § si in re.

c l. si seruum. § Prætor. de acq. hær.

d Bar. l. Aurelius. § Sticho. de lib. legat.

e l. § damni. et § proc. l. 2.

f l. 4. de dā. infec.

g l. si procurator. rem ratā.

h c. dixit. 14. q. 5.

i c. pænale. ex. Basilius in oratione cōtra auaro.

k c. sicut hi. distin. 47.

l l. 4. ff. ad l. Iul. de pecu.

m l. 2. § Varus. ff. de aqua. plu. arcend.

cumueniunt: rapere enim & hi intelliguntur: quia (ut inquit Augustinus) qui effudit *a* sanguinem, & qui fraudem facit, necessariò fratres sunt. Quo numero cēsendi sunt, qui *b* fœneratitiò lucro animas suas miserè affligunt, atque infamant: eousq; vsurarum dulcedini addicti (sic enim molli & suaui nomine *c* appellant) ut postpositis euangelii documentis, quæ iubent, *d* mutuò dare nil inde sperare, ab homine ethnico, & qui Christum Saluatorem nostrum non agnouerit, ac ne somniauit quidem, hac in re se indignè uinci patiantur. Nam, vt notum est, M. Cato, *e* is (inquam) qui Sciciliā ære alieno penè obrutam fœnore liberauit, quærenti cuidam quid esset fœnerari. Quid, inquit, hominem occidere? Subdens, maiores legibus posuisse, ut fur dupli condemnaretur: fœnerator quadrupli, quem raptori D. quoque Augustinus *f* comparauit.

At inquiūt filii *g* huius mūdi in sua generatione filiis lucis longè prudētiores (ut ait Dn̄s N.) se por rectū quid placide accipere, nec nisi à spōte soluente usuras accipere. Sic Dyonisius ille, ob simile facinus hodie infamis, dum uictorias, quasi è manibus porrigentium simulachrorum sustulit (laudatissimum enim *h* institutum priscorum erat faciē templi, atque tabernaculum Domini coronis aureis, & scutulis decorare) ignominia obiecta frustrà se purgare tentauit. Tritum est in iure *i* ciuili, neminem necessitate coactum, liberalitatem suam exercere: ne in longum oratio deferatur.

Scissum,

a c. 2. 14. q. 5. Ecclesiast. 34.

b Bald. l. improbum. C. de infam. Abb. c. inter dilectos. de excess. plat. Iason con. 153 clem. 1. de vsu.

c l. ait Prætor. §. si quis in fraudem. ff. Quæ in fraud. cred.

d c. consuluit: de vsur. Luca 9. Hier. 25. c.

e lib. 1. de re rust. c. 1. Aristot. lib. 1. c. 7. Polis. c. Cicero li. 2. offic.

f c. Quid dicā. 14. q. 4. cap. si quis. ea.

g Bal. Auth. Sed hodie nulla. C. de epis. & cler. Luc. de Pēna. l. domini. C. de Agric. & censit.

h lib. 1. Machabeorum c. 4. g.

i L. Rem legatam. ff. de adimend. lega.

Scissum, Vel cæsum. Nec fit sine ui. Quòd si lex ratione delicti, scisionem, uel abscisionem membri constituat; non autem frangi uel collidi debet, sed secundum *a* Ciuitatis morem abscindi. Alioquin latæ sententiæ formæ *b* standum erit. Serra autem secare, mortisq; genere, ipsam mortem superare, plus est *c* quàm barbaricum. Vnde puer ille Vedii Pollionis, qui chrystallinum ruperat, cœnante apud Dominum tum Cæsare Augusto, cum atroci sententia furentis domini murenis damnaretur, quas in piscina deliciarum causa alebat, ad Cæsaris pedes prostratus, non mortis ueniam supplex petiit: sed mortis genus inauditum ne esca piscium fieret, ab ipso misericommutari rogauit: Quod utique factum est, quia preterquã, quòd seruum libertate statim donari præceperat, atque etiam uasa Chrystallina frangi, piscinam curauerit oblimari. Ne quandoque posthac Domini seueritas in immanitatem ferinam delata, dominii sui iura excedat: quod etiã ciuilibus constitutionibus abunde prospectum est. Si manus amputationem, atque etiam capitis, iudex eadem sententia pronunciauerit infligendã, supplicium *d* a manu inchoandũ, ordo *e* uerborum ciuilisque ratio suadent. Nam præterquàm quòd prius à leuiori uel imbecilliori sumendum *f* est supplicium, ne lictor demortui iugulum frustra appetat, ut est in prouerbio, *g* hæc interpretatio ferenda est. Vsusque huius inclytissimæ Ciuitatis Venetæ, hoc idem seruat, qua ad exemplum, *h* pœna quotidie facinorosis seuerissima indicitur

a l. Item apud Labeonem. §. 2. ff. de iniurijs.
b Glo. l. Acta. ff. de re iud. Io. Anna. cõs. 18.
c Arg. l. 1. C. de emendat. seruorum.
d Bar. l. Omnes. C. de dilator.
e l. Quoties. d. vsufr.
f l. Vnius. de quæstionib.
g l. in sententijs § ult. ff. de re iud. l. si pæna. ff. de pænis. l. Vnitei sa. C. ubi causæ fiscales.
d. l. 1. de emẽdatio. seruorum. C. l. 1. de his qui sunt sui.
h c. 1. de Maledicis. l. si quis forte. ff. de pænis.

dicitur; secundum quod dicitur, pœnam unius me tum esse multorum.

Ferunt, *a* Caracallam Imperatorem militi, cui Papinianum Iurisconsultum nobilissimum manda uerat trucidandum, quòd securi percusserat, dixisse: *Gladio iussum meum exequi oportuit*. Innuens, neque securi, neq; telo, fuste, laqueo *b* quovè alio genere supplicii uitam ei adimendam, qui gladii pœnę dãnaretur: Securi ueteres Romanos usos, Consulares fasces testes sunt, qui eousque securi alligabantur, donec Valerius Publicola è fascibus securem sustulit: atque ut T. Liuius refert, eosdē populo in concionem prodiens submiserat. Quod quidem Fab. Quintilianus confirmat lib. 3. Institutionum. Orat. Gladii exercitium insigne fuisse Imperii non paucis *c* iuris authoritatibus comprobatur: cuius significationem multiplicem *d* plenius Iason insequitur.

Cassellius consultus à mercatore, quemadmodū cum socio nauem diuideret. Respondit, Nauem si diuides, nec tu, nec socius habebitis, quòd separatione partium, id utiq; *e* est diuidere, statim ipsius rei *f* dissolutio sequeretur, sicut suo loco infra *g* dicemus. Scissuram Bartholus *h* opinatur percussionem esse, quæ illæsam superficiem conseruat: Tamen Iurisconsultus, à scisso tumorem *i* distinxit: qui utrunque *Rupti* uerbo contineri ait. Cicatrix, ut addam, ea est, *k* quę vulnere sanato superficie inhęret.

Abscissos cum lex *l* sacris initiari uetet, mutilatos, truncatos, debilitatos, mancos, atque id genus

a Aelius Spartia. in Caracalla.

b l. aut damnū § 2. de pœnis.

Hierem. 15.

c l. Solent. de off. procons.

d l. Imperium de iurisd. om. iu.

e c. Afferte. de præsumpt.

f l. Qui hominem. §. area. de solut. l. furtim. ff. arbor. fur. cæs.

g l. Mulieris. § res.

h l. Prætor. §. rem atrociorē. de iniuriis.

i l. si seruus seruum. §. inquit lex. ff. ad l. Aquil.

k 2. q. 1. c. Accusatus Bald. l. si quis. in metallū. C. de pœnis.

l c. 3. de corp. uitiatis.

nus

genus alios quatenus accipiemus, ex Bartholo, *a* aliisque deprehendere licebit.

VI raptum. Notandū in primis post verbū generale hic speciale subiici: quod quidem in iure nouum non est. Nam, & Prętor olim *b* edicebat, *Quod ui, metusvè causa gestum est*. Postea detracta est *vis* mentio. Sic in edicto *c* ædilium, causa dubitationis tollendæ, bis κατὰ τοῦ αὐτοῦ dixisse, ferunt. Et in rubrica de ui & vi armata, *uis*, verbum repetitur, vt species à genere distinguatur. Nam, ut ille ait, *d* ea quæ notabiliter fiunt, nisi specialiter notentur, uidentur quasi neglecta. & alibi: *e* E re putauit Prætor specialiter aduersus publicanos edictum proponere, licet antea de furtis, damnis, ui raptis edixisset. Et cōtra, *f* post quædam specialiter enumerata, solet clausula generalis subiici, quæ oīa complectatur.

Vim hic intellige, quæ *g* voluntati contrariam operationem demonstrat. In dubio, si Præses uel prætor pronunciauerit *h* *Vim fecisti*, de ui priuata intelligitur.

Accipitur *uis* *i* quandoque pro effectu. Quòd si testator legatariis *vim fieri vetat*: his uerbis uidetur data facultas propria authoritate rem accipiendi, & ita Bald. *k* Romanus, *l* atq; Alexander *m* sentiunt.

Qui autem uerbis puellam seduxerit, uulgò *n* receptum est, ut rapuisse uideatur. Castrensis propriè ꝓcedere *o* negat. Proinde qui uerbis sacratā virginem seduxit, non contineri lege putat, qua vestalem rapiens capite plecti iubetur. Quamuis

L Con-

a l. 1. § is autem. ff. ut quid. in fl. Albas c. Illorum. de senten. excom.
b l. 1. Quod met. cā.
c l. . de edil. edict.
d l. item apud labeonem. §. ait Prætor. ff. de iniuriis.
e l. 1. ff. de publicanis.
f l. si seruus. §. inquit. ff. ad l. Aquiliam.
g l. 1. Quod met. cau. l. 2. §. Doli. ff. de ui bo. rapt.
h l. si præses. ff. de pœnis.
i l. 1. ff. ue sta tu lib.
k l. 1. C. com. de leg. lectu. 1.
l Auth. similiter. C. ad l. Falcid.
m l. Nemo. de legat. 1.
n 36. q. 1. ult. c. lex. 27. q. 2.
o l. 4. Ne quis eum qui.

a l. si quis nõ. dicã. C. de epis. & cler.

b l. Item apud Labeonem. §. ab laxisse. ff. de iniurijs.

c Bart. verb. Quod r. s. o. de insula. quid sit frequenter.

d §. 1. de iure nat.

e c. sicut trib. cũ seqq. de pæ. dist. 2.

Constitutio Iouiniani, eum qui scœlus affectat, reum capitis facit. Ait enim, *a* Si quis non dicam *rapere*, sed *attentare* iungendi causa matrimonii sacratissimas Virgines ausus fuerit, capitali pęna feriatur. *Attentat*, *b* qui appellat, uel affectatur, quia fortè frequenter *c* uirginem sequitur. Assidua enim frequentia præbet nonnullam infamiam. Qui oculo impudico uirginem aspexerit, uix est ut uerbis Constitutionis comprehendatur. Maximè, quod primæ illæ notiones, & quasi igniculi *d* naturales, in potestate nostra *e* non sunt. Vnde, ad omnem oculorum tollendam lasciuiam, Democrates Philosophus sibi oculos eruisse dicitur, quòd ut ait Poeta.

Ἐκ τῦ ὁρᾶν γὰρ γίγνεται ἀνθρώποις ἐρᾶν.
id est, Amor ex uidendo nascitur mortalibus.

Apud Spartanos quoque inoleuit, ut uirgo aperta fronte in publicum prodiret: nupta autem non nisi capite uelato. Rationem affert Charilaus, ὅτι τὰς μὲν κόρας ἄνδρας εὑρεῖν δεῖ, τὰς δὲ γυναῖκας σώζειν τοὺς ἔχοντας. id est, quoniam virgines decet uiros aucupari formæ gratia: mulieres autem quos habent, conuenit tenere, atque seruare.

f l. Cætera. §. Hoc S. C. de leg. 1.

Refert Dynus, quem Alciatus insequitur, si is, qui de domo aliena quid surripuerit, mulctari iubeatur, eum qui fores solas effregerit, legis uerbis esse obnoxium. Et ego consentio, non tantum quòd effringere idem sit quòd rapere: verum etiã, quòd *ædium* appellatione *f* fores continentur.

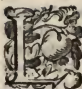
Qui fęminam uulgarem, seu quæstuariam rapuerit libidinis causa, modò cæteris rebus se abstinuerit,

stinuerit, raptus crimine non *a* tenetur. Nam, ut Decius interpres celeberrimus *b* scripserit, hanc si pretium offeratur, iudiciali officio cogendam petenti copiam sui facere: quòd omne *c* officium publicum utilitate, & authoritate dicitur necessarium. Crederem ego, nihilominus (pace tanti uiri eminentissimi) de turpibus officiis legum authores nihil statuisse. Quòd *d* utile ab honestate separatum, atque disiunctum non est. Nec tam prostibula iuris authoritate probari, quàm, ut ille ait, *e* conniuentibus oculis *f* permitti. Quapropter quicquid ipse in contrarium scribens hactenus cōminiscitur, tales personas *g* infames iuris laqueis non astringi, uerius est.

a l. verum. de furt.
b l. inuitus. de regul. iur.
c Gl. l. si liusfam. §. inuitus. de pcur. l. Munerum. §. iudicandi. de muner. uide Bar. l. 1. nu. 25. §. 1. solu. matr.
d §. cum autē. de adoptio. l. Iurisprae cepta. de iust. & iur. l. Nepos. infra.
e l. 3. de manumiss.
f Iason. l. cum Etos. lect. 1. nu. 57.
g c. infamib. de reg. iur. 6. l. Quae adulter. ū. C. de adul.

IDEM LIBRO SEXTO LEX X.

Creditores accipiendos esse constat eos, quibus debetur ex quacunq; actione, vel persecutione, vel iure ciuili (sine vlla exceptionis remotione) vel honorario, vel extraordinario, siue pure, siue in diem, vel sub conditione. Quòd si natura debeatur, non sunt loco creditorum: sed etsi non sit mutua pecunia, sed contractus, creditores accipiuntur.

a l. si cũ. ff. qui & à quib.

b l. 1. de cõst. pec.

c l. Ext t. ff. Quod met. ca.

d Ioã. Faber. Arc. §. 1. de actio.

e l. Actionum. ff. de actio.

f d. §. 1. de actio.

g l. itẽ ueniũt. §. pridie. ff. de petit. hæred. in fi.

h l. si so tut. ff. de manu. test. Glo. & l. 2 §. merito. ne quid in loc. publ.

i l. Gallu. §. ille casus, de li be. & posthu.

k l. pe. de dã. infect.

l l. pe. de i. fl. et in. l. Donari. ff. de regu. iur. glo.

m c. inter dile cto. de fi de in strn.

LEX Aelia Sentia, *a* seruum fraudandorũm creditorum causa uetat manumittere. Creditores hic admonemur intelligendos, quibus *b* ex quacunque causa debetur, siue rem nostram restitui nobis desideramus; siuè quid dari fieri ve contendimus. Siquidem rem nostram *c* nobis deberi constat. atque inde, debitorem appellari, qui actione rei uindicationis conuenitur: licet alii *d* contrà. Nam cum actionis nomen generale *e* se habeat ad realem & personalem, tanquam eius species palam est, de utraq; propriè dici. Et quanquam quotidie ingerunt, eum qui rei uindicationis actione conuenitur, nullo iure teneri; prout uerba Imperialia lib. 4. Institutionum *f* concipiuntur; tamen nihil planè efficiunt. Quoniam ut sermo fiat reciprocus, *g* necesse est, in negatione id intelligamus negatum, quod prius in affirmatione positum est. At, in priori parte ait, Aut cum eo agimus qui ex consensu obligatur: Ergo cum subiicit, *Vel agimus cum eo qui nullo iure tenetur*, consequens est, ut ius, pro consensu propter analogiam non ineleganter interpretemur. Secundum quam significationem in iure *h* quandoque accipitur. sicut etiã *nullo iure*, pro neutro iure apud Gallum Aquiliũ *i* intelligunt. Neratiusque libro sexto membranarum: Superior *k* pars ædificii, quæ *nulli* coniunctã est. Aliàs, nomen iuris uariè sumi *l* nemo est qui nesciat.

Plane uerba solemnia in petitione rei suæ, *m* in iure Põtificio ita se habent, *Rẽ meã mihi restitui peto.*

Iure

Iure Ciuili, *a Peto pronunciari, eam rem ad me pertinere.*

Quacunque, Sermo hic generalis *b* ad quācunque actionem refertur, modò ſit efficax, neque exceptione elidatur. Continet directam, utilem; ſed & an certi, uel incerti agatur, nihil intereſt. Qui autem bonis ceſſerit, *c* tantiſper liberatur, donec ad pinguiorem fortunam peruenerit: nec debitoris nomen àmittit. Vnde utiliter *d* ei, quod debet, a creditore relinquitur: ſibi enim ſemper ſoluendo eſt, vt Iuriſconſultus ait,

Perſecutione, Verbo autem perſequutionis, ſignificatur *e* extraordinarii iuris executio; quo iure fideicommiſſa *f* petuntur, reſtitutiones, *g* ſalaria, *h* & quæ nomine actionis latiori continentur. Accipitur in ſacris literis uerbum hoc promiſcuè, tam in bonā, quàm malam partem: quòd boni *i* perſequuntur malos, & mali bonos. Perſequuntur boni interdum bonos, quibus neceſſarium ſuffragium *k* non ſuppeditant. Quia ſcriptum eſt, *l* qui uos ſpernit, & me ſpernit, qui uos miſi. Tùm maximè ſi tales ſint, *m* qui indigere erubeſcunt. Eſt hercle, ut ait Boetius, infortunii genus longè miſerrimum, fuiſſe fęlicisſimum. Quod omnes ferunt; ſapientesq́ę, uel me tacente in primis conſiderāt.

Ciuili, Ciuiles actiones *n* intellige, quę ex legibus, Senatuſconſultis, Plebiſcitis, reſponſis prudentum deſcendunt, eaque potius, *o* quàm naturalis intelligitur. Quapropter, ſolutio

a l. ex diuerſo, de rei vindic. Bar. l. minor. §. ſe. ...ff. de e...ctio.
b l. 1. de cōſt. pe...
c § vlt. de act. l. 4. §. 6. de ceſſio...
d l. Quærela... ...ff. ... ci... l. ... mor ... 2... § 2. de mor... cauſa do. nā de infra l. 14. § vlt.
e l. pecuniæ. infra.
f l ſi cui. de cō dit. & dem.
g l Quod ſi mi nor. § ... de mi nor.
h l. 1. de var. et extraord. cogni. l. 1. C. de ſuffra g.
i c. Non nos. 23. q. 5. Mat. 20. ... q. 1. cap. aduerſita... cap. nō eſt iniquus ea.
k cap. Paſce. c. Qui cl... 86. diſt. ... 7. q. 1.
l Matth. 25. in fi. ... 7 heſ. 1.
m c. Non ſatis. diſt. 86. Gala. 6. c.
n Glo. §. ſed iſta. Inſti. de actionib.
o l. is cui. §. Flauius. de ſub

solutio in eam causam facta præsumitur, *a* donec aliud apparet. Ciuilis causa quandoque dicitur, quæ aduersatur *b* criminali. Nam quoties rem nostram principaliter persequimur, non uindictam publicam, ciuilem rem agere dicimur. Sed an ecclesiasticam cognitionem contineat uideamus? Quod utique *c* proditum est.

Sine exceptione, Nam actio quę exceptione eliditur, uix *d* nomen actionis meretur. Qui ergo exceptionis ope se tuetur, uerè debitor non est. Adeo, ut huiusmodi debitor si ignorans soluerit, solutũ *e* condicit: alioquin is qui sciens indebitum soluerit, *f* donasse censetur. sicut debitor *g* exceptione tutus, si *quod debet*, creditori legauerit, ut effectum habeat uoluntas testatoris, exceptionem remisisse uidetur. Nec id ratione caret, quia donec exceptio opponatur, propriè *h* debitor dicitur. Iure enim naturali debitor dicitur, quòd ęquitas naturalis suggerit, contractum firmum, ratumque esse, *i* de quo inter partes placitum est. Iure autem ciuili, propter tacitum contractum *k* celebratum in iudicio, nisi aliàs *l* actioni, iuris ciuilis authoritas sine ope hominis refragetur, prout Bartholus *m* distinxit: aliique probant.

Qui debitori suo quod debuit, legat, id legasse dicitur, quod debuit, necdum solutum est: in qua re tamen iudiciali cognitio *n* requiritur.

Perpetua, Nam, ut alibi dixi, temporalis exceptio *o* petitionem differt: perpetua tollit. Certè benignè dicemus, eum qui

a l. cũ filius. §. Hæres. de legat. 2. l. fideiussor. § fideiussor. ff. de fideius. l. stipulatio ista. §. Hi qui de verb. oblig.
b Bar. l. 1. C. Quando ciuilis actio. Ias. consi. 100. 105.
c cle. 1. de offic. delega.
d l. Paul. infra.
e l. Qui hominem. §. ult. de solut. l. si non sortem. §. 3. de condic. indeb.
f l. Cuius per de reg. iur.
g l. si creditor. ff. de legat. 1.
h Decius. l. nõ uidetur cœpisse. l. 1. §. Accusatio. ad S. C. Turpill. l. si iudex. de minor.
i l. 1. de pactis
k l. 3. de peculio. §. idẽ scribit. l. si procuratori. § si ignorãtes. vers. igatur. ff. Mãdati.
l c. 1. de rescript. in 6.
m §. Pactus ne peteret. Idem. l. cum lex. de fideiussorib.
n l. creditor. §. 1. de lib. legat.
o l. 2. ff. de except.

qui exceptione tutus est perpetua, etiam si coegerit creditorem sibi præstare liberationem, tamẽ edicti verbis, *Quod metus causa gestum est*, *a* non contineri. Quia cùm nihil illi absit, edicti ratio cessat, & creditor *b* dicitur qui potest ab inuito exigere. Is cui in diem debetur, licèt ante diem male *c* agere censeatur: tamen creditor est, ut infrà apparebit.

Quòd autem ait, creditorem accipiendum esse, cui debetur, sine ulla exceptione perpetua; quæri potest, si pœna adiecta promiserim *Amplius non petere*, an ex eo stipulatio committatur, quòd petierim, uerum exceptione exclusus nihil fuerim consequutus. Decius *d* pœnam commissam esse putat: quia semper uerum erit *e* petiisse. Bartholus *f* autem probat, si *contrauenire* non *petere* scriptum fuit. Alioquin interesse, an ad eum referatur petitio, cui ex petitione debet acquiri: atque eo casu uerum esse quod Decius scripsit. secus si ad eum, qui ex petitione obligatur. Baldus *g* indistinctè docet, si ad iudicii primordia sermo referatur, nõ requiri litis contestationem, sed quamcunque petitionem sufficere. vnde *h* qui in ius tantum uocat, petere censetur. Propterea, si lex eum re sua carere iubeat, qui intra statuta tempora non petierit, ad præscriptionem impediendam uisum est, *i*. simplicem petitionem sufficerę. Quanquã hęc lex, an in ciuitate libera ferri debeat, etiamnum *k* controuertitur.

Perpetui uerbum, uariis modis in iure capi notum est. Socius enim *l* perpetuò dicitur inire societatem,

a l. item si cũ exceptione §. 1. ff. quod met. cã.

b arg. l. Debitor. infra.

c l. 1. §. vlt. Quando dies vsusf.

d l. Non uidetur petiisse. de reg. iur.

e l. si quis maior. C. de transact.

f l. Amplius. nu. 1. 4. ff. rem ratam.

g l. Ab eo. e. quomodo, & quando iudex.

h l. Quamuis. ff. de in ius uocando.

i Bar. l. 3. ff. de eo per quẽ fact. est.

k Bar. l. Omnes ff. de iu. & iu. n. 24. Petr. Anchar. cons. 256 Abb. c. Nouit. de Iudiciis.

l l. 1. pro socio.

cietatem, licet morte omnia *a* societatis iura dissoluantur. Edicti perpetui ordinem se ẽt secutũ ait legislator, *b* utpotè cuius authoritas ꝑpetua est, *c* ita ut nec tenorem eius expediat innouari. Accursius, perpetuum interpretatur, generale; propterea condignè à recentioribus *d* notatur. Cętera autem quę pertinent ad significationem huius uocis, quòd ab aliis *e* diligentissimè cõscripta sunt, non tam honoris, quàm laboris est, hic repetere. Etsi in eo genere plerique magni nominis Iurisconsulti nimis se oblectant, fereque in alienis quasi latifundiis uersati, uix de suo dimenso nihil, aut parum afferunt. Sed nos ad institutum redeamus.

Honorario, Id est Prætorio, eo quòd *f* qui honores gerunt, id est magistratus authoritatem huic iuri dederũt. Actiones honorariæ *g* appellantur, quæ uel ex edicto descendunt, uel ex eo *h* confirmantur. Plenius tamen nobis iure ciuili quàm Prętorio cauetur, ut apud Vlpianum Aristo *i* refert. Sunt autem in Constitutionibus *k* quidã Magistratus honorarii appellati, qui dignitate præditi nullam tamen habent administrationem. Quibus non temerè quis honorarios tutores *l* comparabit, qui honoris causa, uel dignitatis dantur, aliis nimirum demandata ipsius tutelæ administratione. Etsi, ut Franciscus Hotomanus Iurisconsultus nobilissimus existimat, eos si tutorem suspectum agere negligant, tutelæ malè gestæ actione *m* distineri.

a l. Actiõe. §. morte. ff. pro socio.
b l. 2. de Statu hom.
c l. Quæ sub conditione. de condit. instit.
d Budæus. d. l. 2. de Statu ho.
e Iason. l. 2. C. de iure emphit. Castrẽ. Auth. si quis. C. de sacros. eccl. Tobias Non. Inst. de uerb. obli. §. at si ita. ad glo. perpetuatur. Glo. perpetuũ. c. ex literis. de Constitut. Glo. in consuet. Neapolis. verb. perpetuum. in 6. charta. col. 3.
f §. Prætorũ. De iure na. gẽ. l. obligamur. ff. de actio. gl. si plurium. de noxalibus actio. l. item ueniũt. §. in præ dixerit. de peti. hæredit.
g
h argu. l. lege. infra.
i l. si creditori de leg. 1.
k l. 2. C. ut dignit. ord. seruetur.
l l. Quod si forte. de solut. l. si qui. ff. de ritu nupt.
m l. Iure. ff. de tutel. testamẽt. l. si quis tutor. §. quid ergo. ff. de ritu nup.

Sanè

Sanè tumulum honorarium Suetonius Trãquillus in Claudio, eadem significatione usurpat. Cæterum, inquit, exercitus honorarium ei tumulum excitauit, circa quem deinceps stato die quotannis miles decurreret; Galliarumque ciuitates publicè supplicarent. Quibus uerbis, ait Budæus uir omnibus bonis literis diuinè imbutus, Cænotaphium *a* significari Druso in Germania extructum, cùm tamen corpus eius Romam deuectum esset. & vulgò Repositorium appellatur. Quintus Metellus Numidius *b* Honorem malum, in oratione de Triũpho suo habita protulit. Qui enim magistratui *c* uel seniori *d* cultũ debitum deferre negligit, honorem malum exhibere dicitur. Quapropter Caio Bruto pessimè euenisse author est Plutarchus, *e* qui, quòd Tribuno plebis in foro ambulanti de uia decedere noluisset, à Romanis summo supplicio affectus erat. Vt uerum sit, quod uulgò fertur, sępe malum ipsum in authorem recidisse. Honorque non tam respectu eius dicitur, in quem confertur, q̃ illius, qui honorem confert, ut Aristoteles ait lib. 1. de moribus: secundum quod Poeta scripsit.

a l. si quis. eo animo. ff. de religios.

b Gellius Noct. Atticarum. li. 12. c. 9.

c l. 1. si quis ius dicenti.

d l semper. de iure immunit. l. 1. de albo scrib. eq. liber. l. 1 C. ut dignitat. ordo seruetur.

e in Gracchis

f Gell. d. c. 9.

Οἱ τᾶυτῷ κακὰ τεύχει ἀνὴρ, ἄλλῳ κακὰ τεύχων.

id est, *Ipse sibi malum cudit*

Quisque alij malum cudens.

Platoque Diuinus (vt vocatur) quem Diuus Chrysostomus dialogo insequitur, omnes iniuriam pati, neminẽ facere existimat. Cui illud Socratis suffragatur.

Κάκιον εἶναι τὸ ἀδικεῖν, τοῦ ἀδικεῖσθαι.

id est, *Peius esse iniuriam inferre, quàm accipere.*

Interpres Gellianus Gaza, ut *g* aiunt, aut quisquis alius, non satis scitè, peius iniuriã facere, quàm peccare. Accursius quoque *h* non minori imperitia, interpretatur

g Hiero. Mag. Miscell.

h §. 1. Inst. de iniurijs.

terpretatur, facere iniuriam, pro iniuriam pati. si quidē id, quod ex Proculo *a* refert, de damno, non de iniuria data loquitur, in hęc uerba. Non debet uideri is damnum facere, qui eo lucro quo adhuc utebatur, prohibetur. Honorarium quoque vulgò dicimus, *b* id quod honoris causa aduocatis, medicis, vel professoribus impēditur remunerationis ergò, eò quòd honor fit *c* cui porrigitur.

Laudatur autem honorarium acceptū, si fiat ad laudis augmentum, non ad turpe lucrum, seu ad stipem deformē, ut de sumptibus aduocati Imperator *d* ait.

Extraordinario, Quod à iure Ciuili, vel honoratio causam habet *e* separatam: officiumq; iudicis *f* significat, quoties æquitas subsit, quod interdum *g* actioni subseruit. In quo continetur etiam, si quid Princeps Epistola *h* præceperit. Et generaliter ubicunque Iudex ordine uulgari prætermisso, *i* officium suum exercet. Festus hominē uocat ordinarium, qui litibus assiduè immoratur, eò quòd in ordine stat euntium ad Prætorem. Cui Plautus alludit, dum ait.

Non potuisti adducere homines magis ad hanc rē idoneos.
Nam istorum nullus ne fastu'st, comitiales sunt meri;
Ibi habitant, ibi conspicias, quàm Prætorem sæpius.
Hodie dolliores non sunt, qui lites creant, quàm hi sunt.
Qui si nibil est litium, lites serunt.

Spēs officii extraordinarii effingitur, Veluti *k* cū filiusfa. à patre peregrè profectus, ex uiatico quod studiorum causa parauerat, alicui mutuò dederit. Nā ꝙ diu, *l* aut semper patre absēnte ipse ex sua persona experiri nōpoterit, permittit *m* Prætor, ne iure suo defraudetur, rem creditam utili actione condicere. Quæ

quidem,

a l. Proculus. ff. de damni. infect.
b l. 1. de extraor. cog. l. 5. mādati. l. Aquilius de donat.
c l. Fideicōmiss. §. plerumq; de leg. 3. l. item si uerberatum. de rei uindicat. l. Iulian. si q. is omiss. causa testamenti. Inst. de obl. ex quasi cōtractu. § ul.
d l. Quisquis. C. de postulād. l. 1. §. remouet. ff. eod. vbi Rosfardus.
e l. Nullo. ad l. Corn. de fals.
f Bar. l. 1. de iur. om. iu. Aretinus. § præterea. de actio.
g l. Qui per collusionem. de actio. emp.
h l. si quis sepulchrū §. 1. ff. de religios.
i l. Actio. ff. de neg. gestis.
k l. Cū filiusfa. ff. de reb. cred.
l l. Gaius. ff. solut. matr.
m l. si longius. ff. de iudiciis.

quidem, non tàm ex uerbis legis descendit, quàm ex mente. Hisque accedunt, quæ mero iudicis officio sunt constituta, puta, restitutiones, petitionesq; extraordinariæ, necnon quæ religiosa iudicis disquisitio ne (ut dixi) *a* versantur.

Purè. Omnis *b* enim contractus purè, in diem uel sub conditione concipitur. Vbi purè *c* stipulatio concepta sit, & cedit, & uenit dies quo peti possit. Vbi in diem, cedit, sed non uenit. Sub conditione quod debetur, neque cedit, neque uenit. In dubio, *d* sermo potius purè intelligitur: id est sine diei uel conditionis *e* adiectione; licet interdũ ex natura rei petitio eius dilationem *f* recipiat necessariã. Vnde, si lex concesserit instrumenti paratam executionẽ, ad ea quorum dies nondum uenit, responsum est, *g* referri non oportere. De puris non de incertis, uel dubiosis uerba intelligenda sunt: licet alii contra.

Certè non leuis est inter scribentes controuersia, *h* quid sit purè dictum, aut simpliciter responsum. Finge legem dictam, ut is in causa cadat, qui in iure interrogatus simpliciter non responderit. An is intelligendus sit, qui rogatus an mutuum à Titio acceperit, retulit nihil accepisse: etsi constiterit habuisse, id tum reddidisse, adiecerit. Quod quidem Bartholo, Baldo, cæterisque *i* uisum est. Ego generaliter existimarem, quoties ambiguitas, *k* vel, ut Diodorus cui Crono cognomento est, obscuritas, inculcatio *l* uerborum, aut aliàs omnis *m* circuitus, uel calumniæ suspitio sit remota: toties simpliciter dictum scriptumvè quid uideri. Terentius. Ita apertè ipsam rem modò locutus, nihil circuitione usus es. & alibi. Pergin' scelesta, mecum perplexè *n* loqui? scio, nescio, abiit,

a supra, verb. Perfectione.
b §. Omnis. Insti. de uer. ob.
c l. Cedere. inf.
d l. eũ qui. ff. de ver. obli. Insti. eo. §. quoties.
e l. si post mortem. §. fi. de legat. 1. l. cis cõditionalis. de auth. tutor. Ripa, nu. 6. l. qui Romæ. §. duo. de uerb. oblig. Bar. & alij. l. si cert. pet.
f l. interdũ. ff. de uer. ob. Bar.
g Alex. consi. 91. 100. Aretini §. Curare. n. 14. de actio.
h dd. l. 1. §. si quis ita. de uer. ob.
i d. §. si quis.
k l ita fidei. ff. de iure fisci. l. si fueris. de rebus dub. l. Quoties. de uerb. oblig. glo. l. cum Stichus. de solut.
l Glo. l. lecta. si cer. pe. l. 1. § vl. de doté præleg.
m l. Dominus. ff. de condictio. cã dat. & cle. auditor. de rescrip.
n l. si Titij. ff. de uerb. oblig.

audiui, ego non adfui. Non tu isthæc mihi dictura aperta es quicquid est? Et quotidie dicimus, quoties quis à proposito cadit, nec ad interrogata responsionem aptat, ea quæ dicit, nihil *a* ad Rhombū pertinere. Refert quoque Atteius Capito lib. de officio Senatorio, Catonem, ut rogationem Cæsaris eluderet, qui de ea re patrum sententias rogasset, quæ parum Reip. necessaria uisa erat, fabulosa uerborum ambage diem exemisse: Donec ferè a Cæsare tum Consule deprehendi iussus, in carcerem demandaretur, nisi intercedente Senatu gratiam impetrasset. Prudenter, itaque Atheniensium Areopagitæ dicturis in concione, per præconem omnem procemii apparatum interdicebant, ut Lucianus in Anacharsi, & Fabius Quintilianus perhibent. Procemium enim, audiendi cupidinem Plato appellauit. Quòd, ut ille ait, oratio, quàm quanta res sit, longior *b* esse non debet. Veritatemque in uerborum simplicitate latere, quæ vtique legibus *c* est amica, philosophus lib. 7. moralium author est. Propterea facile adducor, simpliciter, pure, atque distincte loquutum, qui rem gestam conspicuè, ac ut aiunt. *d* sine plica proposuit.

Quod si quis fortè magni interesse arbitrabitur, an sermo incipiat ex ambiguo, an finiatur; eò quòd ritè dictum, gestumvè inutili adiectione non uitiatur, prout Baldus, *e* atque etiam Castrensis *f* aiunt, nihil impedio. Nam ut Iulius Paulus *g* scripsit, aliud est dicere. *Heres fundum dato: si fundum non dederit, centū dato*, Aliud, *si fundum non dederit, centum dato*. Quòd in priori legato fundus purè relinquitur: in secundo verò non nisi sub conditione. Quanquam hæc atque similia, prudentissimus iudex ex personarum necnon

rerum

a Glo. auth. si. cet. C. de nat. lib.

b Arg. l. 2. § pe. C. de uel. iure enucl.

c §. cæterū. le legit. ag. succes.

d Glo. simpliciter. l. e. sæpe. de verb. signific. Bar consi. 115.

e l. De ætate. §. nihil. ff. de i terr. actio.

f d. §. si quis simpliciter.

g l. si penum. quando dies legati.

rerum qualitate plenius arbitrabitur. Sæpissimè *a* constitutum est, ut non tam quid dicatur, quàm quo animo proferatur, inspiciamus.

Non omittam, *Parum locum* ab Vlpiano *b* definiri, qui neque sacer, neque sanctus, neque religiosus est, sed ab oĩbus huiuscemodi nominib. uacare uidet̃.

Diem, Cui autem in diem debetur, adeo creditor est, ut solutum ante diem, ab eo condici *c* non poterit: ante diem creditori tamen inuito soluere *d* nemo potest. Dies solutioni adiectus, si sit incertus, *e* conditioni assimulatur. Proinde si testator Titio fundum dari iusserit. *Cum pubes erit*, vel *cum annorum erit quatuordecim*: Caius existimat *f* his uerbis conditionem inesse. Iauolenus contra: qui diem pubertatis in se temporis demonstrationem habere *g* putat, in cuius quoque sententiam iuerim, ꝙ apud Pomponium relatum *h* est, his uerbis, *Si annorum quatuordecim factus erit*, per conditionem tempus inesse. Vtrobique tamen eandem esse conditionem.

Ante diem, quod nobis debetur, uerè nostrum nõ est, nec *i* iure ante repudiatur, excepto quòd si quis contenderit, ut aduenien te die ius sibi integrum saluumque maneat, ei enim ut notum est *k* iudicis implorato officio maturè succurretur.

Conditione, Proprie conditio *l* non est, quæ actum non suspendit. Qui itaque scripsit, *Si Rex Parthorum viuat, se daturum*, licet eius notitiam effugiat, an iam uiuat, tamen cum in rerum natura *m* certum sit, an uiuat, conditionis nomen non meretur: non magis *n* quàm si quis dixe-

a l. si ciue. ff. de legib. l. 1. C. si quis Imperatori male. l. 1. famosi. ff. ad l. Iul. ma.
b l. 2. §. Prætor. ff. de relig.
c l. in diem. ff. de condict. indeb.
d Bar. l. item liberatur. quib. ratione pig. ff. Qui. mod. pig. Bar. l. Qui Romæ. ff. de uerb. oblig.
e l. Dies. ff. de cond. & dem.
f l. si quis lege. de cõd. et dem.
g l. 2 ... de cond. & demõ.
h l. si ... Quando dies legati.
i l. si ita scriptũ. de legatis. 2. §. si sub conditio. Bar. l. si potest. ff. de acqu. hær. l. qui superstitis eo.
k l. in lege. ad l. Aquil. l. 4. C. ut in possess. legat. Ripa. l. 2. nu. 34. 35. ff. solu. matr. Afflic. Deci. l. c8. Bar. l. Dedi tibi. de cond. causa dat. Rom. singul. c45.

l Bar. l. 1. ff. de cõd. et dem.
m l. Sed et si. de iudicijs. Inst. de uerb. ob. §. conditiones.
n Bar. l. quibu §. ult. de cond. & dem.

rit fundum Seianum se Titio legare, *sub hac conditione, ut se alat*, quia uerba enunciatiua *a* ob aliud, atque aliud relata, nihil operantur, prout frequentius proditum est.

In sponsalibus cõtrahẽdis hæc verba probata erãt *b* *Conditione tua non utar*: id est, placitis conuentis renũcio, quo sensu, uerbo conditionis Cicero quoque utitur. Et Vlpianus: *c* plerumque *conditiones* interpositis personis expediuntur. Hinc *conditionales d* appellati, qui has conditiones in tabulas referunt. Bonis cõditionibus uendi, aut distrahi, quod καλλῶ ὠνέεσθαι Herodotus *e* appellat, Francis. Hotomanus inter peritos legum nostræ ætatis eruditissimus interpretatur *f* iusto pretio *g* uendi. Accursius autem, ad omnẽ causam refert onerosam, quæ mancipii uenditioni imponitur, ueluti si quis seruum *h* distrahat, ne manumittatur: uel ancillam, ut prostituatur, quia is in edictum commisisse uidetur. Neç displicet; quia, generaliter uerbis *i* Constitutionis cauetur, ne fraus legi fiat. Author est Aelius Spartianus, Hadrianum prohibuisse, ne mancipia lenonibus uendantur, sine causæ cognitione, quod etiã diuinis præceptis prohibetur. Et uerum est, nullum *k* redhibitioni locũ fore: quod etiã ibidẽ Theophilus innuit. Exemplo eorum, *l* quę à fisco distrahuntur: quia cum in fidem ac tutelã Principis se receperunt, ii qui *m* ad sacrã eius statuam cõfugerunt, uix est, ut priuati iuris causa quacunque *n* non uideantur exempti.

Qui ad Episcopale culmen est promouendus, statutum est *o* principaliter & præcipuè inter alia, quæ religioni episcopi conueniunt, ut iuret, dæmonem non per *conditionem*, sed per arbitrium, malum esse.

Con-

a Cyn. l. Non epistolis. C. de prob. § fi. Inst. de adopt.
b l. 2. de repudijs.
c l. ul. de spon.
d l. pen. C. qui potior. in pig.
e lib. 1.
f §. ult. de iis qui sunt sui, vel al. iur. Instit. lib. 1.
g l. si quis sepulch. ff. de rel.
h l. Statuliber. de statulib. l. Imperator. qui sine manu. l. 1. §. quod autem. de off. pf. urb. l. Sed etsi hac. §. prostituta. ff. de i ius uoc.
i d. §. ult. de ijs qui sunt sui. Auth. de leno.
k l. 1. § ul. de quæstionib. l. si posiul. fuerit. §. ratio. de adult.
l l. 1. §. illud sciendum. de edil. ædic.
m l. de ijs qui sunt sui uel alie. & c. de ijs qui ad statuas. 17 q. 4. per to. c. metuentes. cũ seqq.
n l. fi. de custod. reorum. Bart. Auth. ut omnes iudices. §. arripit.
o 23. dist. c. qui episcopus.

Conditionem, inquit Glossator, accipe, pro creatione seu naturali eius statu, atque habitu; cum uerũ sit, Deum ipsum *a* optimum maximum totius boni authorem esse, osorem autem omnis mali, atque ultorem sęuerissimum. Quanquam *b* proprium hominis sit peccare, ut ait D. Ambrosius *c* idque *conditionis* sit humanæ: supplicare correctionis, culpam incidere naturæ est, diluere uirtutis. vbi conditionem accipimus pro habitu carnali, quo omnes induti procliues, atq; faciles ad uitium nascimur: Hinc illud, si dixerimus peccatum nõ habemus, ueritas in nobis non est, cum similibus. Sed hæc Theologis potius relinquamus.

Natura, Veluti ex *d* nudo pacto, uel si is debeat, *e* qui iure Ciuili non obligatur: vel aliàs exceptione *f* se legitima tueatur: quia impropriè *g* debitor appellatur. Cui consequens est, si domino seruus debeat. Nam si *quod debet*, cum libertate seruo suo dominus legauerit, ut *h* effectum habeat uoluntas, de naturali debito sermo exaudiendus erit, quòd factum potius, quàm ius *k* uideatur demonstrasse. At si seruus ex ratione dominica debitori soluerit, cui tam ex naturali, quàm Ciuili causa dominus obligatur, propius est, *l* ut de Ciuili tanquam causa grauiori solutio *m* facta intelligatur, licet de hac re quoque superius diximus. Creditor tamen, si pignus distraxerit, quib. casibus licet, in quã *n* causam uelit, reputabit: ne alioquin *o* sibi officium suum esset damnosum. Quibus etiam beneficii accepti causa naturaliter tenemur, ii *p* quidem creditores non sunt, licet ad remunerandum etiam pleniori manu (ut Hesiodus inquit) quodam iuris uinculo naturali

a c. Vasis. 2. q. 4.
b Gl. perseuerauerit. Auth. cessante. C. quo & quando iudex. infra. l. 13 §. ult.
c c. ille Rem de pæn. dist. 3.
d l. 1. de pactis c. 3. de pactis. extra.
e l. Serui. ff. de act. & oblig.
f Ro. consi. 57
g Ro. consi. 67.
h l. si quando. de leg. 2. l. nec negare. ff. Quæ adm. test. aper.
i l. Quit. §. Domino. ff. de cond. & dem.
k l. Nõ solum. l. nec seruus. de peculi. infr. l. Mulieris. §. item verb. eue ris.
l l. si is cui. §. Flauius. de solutio. l. fideiussor magistratus. de fideiussor.
m l. in his. de solutio. l. 1. l. si quid. eo.
n l. Paulus. ff. de solut.
o l. si seruus. § Quod verò. ff. de furt.
p d. l. Debitores. infra.

turali *a* astringimur, non utique ciuili: quòd is qui donat, *b* non ea mente id agit, ut beneficii sibi debitorem acquirat, uerùm, ut liberalitatis suæ múnificẽtiam exerceat: cuius uoluntas in primis *c* spectanda est. Hoc hercle fatendum est, candidi, atque ingenui esse animi, agnoscere, per quem profeceris. Vsque adeo, ut Macedones, quod utique iure Ciuili quodammodo *d* probatur, actionem ingrati concedebãt. Extatque Martialis iucundissimi ad compotorẽ suum illiberalem, qui uices non rependit, carmen lepidissimum, his uerbis conscriptum.

Alterius siccas pocula, nemo tua:
Aut tu redde vices, aut desine uelle uocari.
Dedecus est semper sumere, nilq́ dare.

Qui certè in eũ quid cõtulerit, à quo beneficio fit affectus, in dubio *e* pensandi animo dicemus erogasse, *f* nec ullo modo posse reuocari. A qua tamen præsumptione receditur, causa aliqua in contrarium suadente. Inde est, *g* quòd si iussu filię mater, quæ dotem numerauerit, sibi reddi stipuletur, non ob hoc ei, sed filiæ acquirit. Reipublicæ enim interest, dotatas *h* esse mulieres, ut maritos quęrant. Quibus quoque accedit, si nuptura *i* filiosa. dotem socero ita promiserit, *Quod filius tuus mihi debet, id doti erit.* in dubio, omne id significatur, quod filius debet: nec tantùm peculiotenus pater hoc casu tenetur. Naturæ uocabulũ multipliciter *k* capi in iure frustra est admonere.

Quod Paulus *l* Iurisconsultus scripsit, quosdam iudices fieri lege impediri, ut sunt qui Senatu amouentur: alios natura, ut surdus, mutus, & perpetuò furiosus. Vbi primùm naturam, naturalem morbum Accursium interpretari animaduertissem, tantisper ani-

mum

a l. Sed si hac. §. consuluit. de pet. haer. c. sunt ser. 23 q. 3.
b l. 1. de donatio.
c l. Non oĩs. ff. si cer. pe.
d l. 3. C. de lib. & eorum lib. Glo. liberti. §. 2. de capit. dimin.
Luc. 14.
e l. si uero re- munerandi §. inde Papinia. mandati.
f Bal. l. si cum mihi. de dolo. Ias. consi. 1. li. num. 21. uide Alex. l. si donatione. C. de collat.
g §. idemque. §. si cui. eo.
h l. 1. sol. mat.
i l. Nuptura. ff. de iure dot.
k Aret §. singulorum. de rerum diuis. Gl. c. ius naturale. distin. 1. Bart. l. 2. de pact.
l l. Cum Prætor. ff. de iudiciis.

mum meum detinuit Sabini illius nobilissimi senten tia; qui *a* morbum definit, corporis esse habitum cō tra naturam, qui usum eius ad id facit deteriorem, cuius causa natura nobis eius corporis sanitatem dedit. Verùm quòd succurrebat, infirmitatem per quā dam cóneomitantiam, ac ut Chrysippus *κάτα παρακολουθησιν*, naturam insequi humanam, atque ei inhærere, eius interpretationem defendi posse existimaui. Licet hac de re, atque aliis quandoque latius, ubi locus dabitur dicendi oportunior.

a l. 1. § sciendum. ff. de ædil. edict.

CAIVS LIBRO PRIMO AD EDICTVM PROVINC.

L. X X I.

CReditorum appellatione, non tantū hi accipiuntur, qui pecuniā credidere, sed oēs quibus ex qualibet causa debetur.

NON solùm hi qui ex persona sua contraxerunt, creditores appellantur, uerùm etiam *b* quibus ex quacunque causa debetur. Quis enim dubitat, si meum debitorem tibi iusserim *c* pecuniam numerare, quin te mihi teneri: licet re uera pecuniam meā nullam acceperis. Quia uidetur pecuniā mihi data, & a me ad te profecta. Qua ratione fideiussor, *d* qui ipse, licet a me nihil acceperit, tamen, quòd pro alio intercessit, atque cauit, loco debitoris cē sendus erit. Sed etsi quid mihi per seruum ex causa stipulationis

b l. si pater. ff. Quæ in fraud. cred. Bar. l. stipulatio ista. §. si stipuler. ff. de uerb. obl.
c l. singularia. ff. si cert. pet. l. 1. §. si iussrim. de acq. possess.
d l. Et magis. ff. de solut.

debeatur, pari modo loco creditoris sum; eò quòd statim nostrum efficitur, quicquid serui nostri acquirunt: ita *a* ut nec momento temporis in persona serui obligatio subsistat. Adeo ut, licet in stipulatione seruus expresserit, id quod in obligationẽ deducitur, *sibi* dari oportere: *b* adhuc idem dicemus. Neque nouum uidetur, ut alius contrahat, alteri autem ius obligationis acquiratur; inter liberas personas enim sępissime *c* solet euenire, nomen alterius in instrumẽto conscribi, emolumentum uerò eius quod gestũ est, in alium transferri. Veluti, si Sempronio se legare testator scripserit, *quod Titius illi debet*: vel *pro Titio*. Quia nemo ignorat, *d* quamuis, & Titius, & hæres testatoris Sempronio obligentur, *e* tamen ipsius legati petitionem Titio *f* competere. Proinde in quem testatoris uoluntas dirigitur *g* quàm maximè spectandum erit.

Creditor autẽ creditoris mei, meus quidem *h* creditor propriè nõ est, sicut nec socii mei *i* socius meus est: Ideo a me inuito quod debeo, exigere nequit, nisi priuilegio aliquo *k* speciali sit munitus. Nec aliter ipse liberor ab obligatione creditoris, si eo inuito, uel ignorante creditore eius soluerim, *l* quàm si in rem suam solutio facta fuerit: uel aliàs *m* res meæ creditori suo sint obnoxiæ.

Planè, si mihi iudiciali authoritate, creditor eius mihi denunciauerit, ne illi quod debeo soluam, moræ *n* causa me omnino liberatum iri, constat.

Cui actionem cedimus, is utilitatis *o* causa, prout receptum est, *p* creditor propriè intelligitur. Hinc est, quòd si lex manus iniectionem creditori permiserit, eum quoque significari proditum *q* est, cui cessio

a l. placet. de acquir. hæred. Insti. per quas personas.
b l. 1. l. fiuè. ff. de stip. seruorum.
c l. Multũ. C. si quis alteri. l. si pactum. de probat.
d l. si seruus legatus. §. Qui margarita. de legat. 1.
e l. fideic. §. interdũ. de leg. 3
f l. 3 §. ult. de lib. legat.
g l. cũ pater. §. Donationis. de leg. 2.
h l. pen. C. de nouat.
i l. Consilij. de regul. iur. Decius.
k l. 2. 3. C. quãdo fiscus.
l l. inuito. C. de solutio.
m Aret. §. 1. Quib; mo. toll. obliga.
n Bar. l. ult. de lege commiss.
o l. Postquàm. C. de hær. inst.
p dd. l. 1. de reb. credit.
q Bar. Alex. l. si fic. §. ult. de leg. 1.

ſio fit: maximè, ſi tam actio, *a* quàm obligatio ſit translata.

Ne autem actionis ceſſæ ignorantiam debitor prætendat, conſultius fecerit ceſsionarius, *b* ſi id teſtatò denunciauerit: nomenque ceſſum perlegat: ſolutionemque tum demum faciendam interdicat. Econtra, qui nomen ceſsit, poſtea ſi id redemerit, niſi id quoque debitori ſignificet, *c* aduerſus eum, qui ignarus ceſsionario ſoluerit, nullum iuris auxilium ſperabit.

Hi qui, Hęc verba contrahentium perſonas *d* afficiunt; Deque ui pronominis alii *e* plenisſimè: & nos alibi *f* retulimus.

Pecuniam credidere, Ad numeratione hic ſermo uulgò *g* refertur: quàmuis uerbis quoque credere *h* dicimur. Atque in principio demonſtrauimus, Iuriſconſultum hic non tam circa rem, quæ in obligatione deducitur, quàm perſonas contrahentiũ uerſari: ad hibita nimirũ diſtinctione qua a ſuperiori, hęc lex decernitur, ne contra Principale *i* oraculum, bis idem repetatur: Quod quidem *k* ferendum non eſt.

Cauſa, Atque adeo ex delicto, ut Accurſius ſubiungit. Alciatus autem, qui uidetur ferè nobis aſſentire, de quaſi contractu exaudit. Cauſam rei afficit *l* quicquid ex re, uel propter rem debetur. Propterea omne uel etiam quod extrinſecus obuenit, *m* veluti vſura, quæ ex mora debetur, rei cauſam attingit. Vnde, qui in omnem cauſam rei fideiubet, *n* de uſura quoque uidetur egiſſe. Et cauſam a caſu *o* deductam autumant.

Si lex *in cauſis dãni*, probationes iuratorias admiſerit, plenius intelligitur, quàm ſi de damno ſimplici-

a l. ſi eius. ad S.C. Trebell. Bald. l. 1. C. de actio. & ob.

b Bar. l. Qui ĩ alterius. de regu. iu. idẽ. l. Nomẽ. C. Quæ res pig. & in l. ait Prator. § ſi quis particeps. Quæ in fraud. credit.

c l. ſi fideiuſſor. §. ſi cum debitor. ff. mandati.

d l. Iubemus. C. de erogat. mil. ann.

e Bar. Iaſ. Caſtr. l. Cunctos. C. de ſum. Tri. Gl. §. ult. l. Hæredes. ff. fam. ercisc.

f ſupra l. 1.

g l. pecuniæ. infra.

h l. 2. de reb. cred.

i l. 2. § 1. C. de ue. iure enucl.

k l. ſi quando. ff. de legat. 1.

l l. cũ fundus. ff. de reb. cred. l. ex empto. §. 1. de act. emp.

m l. vſura. inf.

n l. Quæro. §. 1. ff. locati.

o c. Forus. de uerb. ſignific.

ter, uel causa damni retulisset, Bartholus *a* author est. Qui autem dicit se causam alicui delegare, tam de possessione, quàm proprietate *b* loquutus uidetur. Causæque cognitionem omnem litis decisionem significare: *c* imo etiam pęnæ executionē Speculator *d* ait. Maximè si uerbis id sit expressum: etsi inter *e* scribentes hic passus conspicuus non sit.

Accipitur *Causa* nomen, quandoque pro hæreditate. Veluti, *f* cum dicimus, patris & filii unum esse testamentum duarum causarum. Cum Prætor iubeat, noxam *in eadem causa* exhibere, *g* hoc uult, ne in ullo ius actoris fiat deterius. Fit utique deterius, *h* si ex seruo liberum reus fecerit, quia cum Prætores libertatibus faueant, aliter de hominibus liberis: aliter de seruis, *i* supplicium sumitur. Sed etsi capite minutus sit, vel quo priuilegio subnixus, vix est, *k* vt in eadem causa sisti uideatur.

In causa ius esse positum, respondit Iurisconsultus, *l* quoties id quod positum est in controuersia, facti quàm iuris potius quæstionem recipit. Cui Ser. Scæuola *m* in primis Iurisconsultorum abnuit respōdere: quod non tām ex scripto, *n* quàm iudiciali cognitione hæc res dependeret.

Debetur, Directò, uel indirectò. Hinc apud iuris interpretes inoleuit, *o* Creditoris, quàm Crediti uerbum latiùs eminere. Quòd is cui ex delicto debetur creditor fit: & per consequens inuito, atque ignorāti debetur: cōtra iuris regulam, quæ *p* dicit, quòd in inuitum, & repugnantem beneficium non confertur. At credere dicimur, *q* cuicunque rei assentimur alienam fidem sequuti, mox

a l. soleat. de aliment. leg.
b Gl. in distin Elè. de seq. possess. c. 1.
c l. De qua. ff. de re iud. Alc.
d De in lite ac leg. §. sequitur.
e Bar. l. a diuo ff. de re iud.
f l. 2. §. prius. ff. de substitu. Instit. tit. en. de pupill. substit. §. igitur.
g l. 1. si ex noxal. l. si quis. ff si quis cautio.
h l. 3. de alie. iud. mut. caus.
i l. in seruorū. ff. de penis.
k l. Cum quis. de solut. l. pen. si ex noxal. cā agat. l. Quæ an tem. ff. si quis cautio.
l l. si ex plagis. ff. ad l. Aquil. § in Cliuo.
m Duarenus. §. Augerius. de verb. oblig.
n l. Volūtatis. C. de fideicom.
o l. 1. de reb. cred.
p l. in inuitū. ff. de reg. iur.
q d. l. 1. de rebus cred.

ex eo contractu quid recepturi. Ipse existimo, creditum, & debitum pari passu ambulare, quòd secundum alios, *a* correlatiuorum lex prima sit, *b* ut uno posito, alterum statim positum intelligatur. Sicut econtra, unius dissolutio alterum perimat. Vnde, qua ratione lex debitum constituit, ubi consensus delinquentis ad contrahendum adhibitus non est: eadem etiam consensus *c* creditoris interuenisse fingitur, cui lex suffragatur, quia hoc uult. Atque hoc est quod ait, *loco creditoris esse*: & *haberi d pro creditore*. Cum id potius authoritate prudentum usuque loquendi, quàm rei ueritate inductum sit: uti ex Bartholo, *e* aliisque facile deprehenditur, etsi multa multi *f* de hac re disseruerunt. Franciscus Hotomanus Iurisconsultus excellentissimus, credere tùm nos propriè existimat, quoties idem in specie reddi oportet, veluti in contractu *g* pignoris, commodati, uel depositi. Alioquin, in creditum ire, propius est ut *h* uideamur: si modo in genere non in specie res functionem accipiat. Sed nobis ista nunc sufficiunt.

a Vide Alex. l.1.de reb.cre.

b l.vlt.de acceptil. c. licet ex quadam.de testibus.glo.gradus.

c §.fuerat.instit.de actio.l.cũ offẽdimus.§.ult.de fide.iuss.tut.

d Gl. l. Merces.infra. Bar. l.si is.qui.ff.de usucap.

e infra.l.prox.

f d.l.1.de reb.cred.

g l.2.§.3.de reb.credit.

h l.in nauem.ff.depositi.

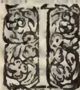
VLPIANVS LIBRO VI. AD EDICTVM.

L E X XII.

Si cui ex empto, vel ex locato, vel ex alio ullo debetur contractu, sed etsi ex

delicto

delicto debeatur, mihi uidetur posse creditoris loco accipi. Quòd si ex populari causa, ante litis contestationem, rectè dicitur creditoris loco non esse.

IS, ut diximus, Creditor appellatur, cui debetur, uel ex delicto. Hoc ipso enim quòd quis delinquit, pœnæ se delicti subdere *a* censetur. Propterea beatus Iob. Verebar omnia opera mea, sciens quòd non parceres delinquenti. & Poeta:

a l. Imperator. ff. de iure fisci. l. quæsitum. ff. qui & á quib. Auth. ut nouæ constitut. §. pe.

Consilia b si quis destinarit improba,
Hunc necesse est præmium ferre c improbum.

b Glo. ult. cap. Quo iure. dist. 8. l. 1. de iust. & iure.

c c. Qui peccat 23. q. 4. versi. nam si hoc.

Vnde Socrates in Gorgia Platonis sermocinatur, quammaximè ei conuenire, qui delinquit, vt scęlere commisso, statim ad Prætorem, aut magistratum se ipse deferat, pœnam expetiturus; expetitam fortiter perferre. Fuit quoque id Atheniensibus usitatum, nó prius in quemquam pœnam statuere, quàm reus pœnam suam ipse æstimasset, nisi fraus esset capitalis, de qua notio haberetur. Hinc seruus comicus ab herili filio, quem consiliis improbis in fraudem nuptiarum coniecerit, interrogatus, ecquid meritus esset? Crucem, continuò respondit. Nec alia de re Socratem Philosoph. ad cicutam Areopagitæ condemnarunt, ut est apud Historicos, quàm quòd de genere pœnę rogatus qua affici oporteret: non pœna, sed premio, amplisimisq́, honoribus decorandum: atque adeo, dignum se æstimabat, qui publicè in Prytannio aleretur: qui honos apud Græcos maximus habebatur.

Teren. in And.

Cicero de orat. lib. 1.

Certè

Certè, iure ciuili *a* hoc quoque comprobatum est, ut, nisi quis de crimine impacto iudicio suo sit conuictus, pœnam capitalem non sustineat; Quo quidem agnito & confesso, nisi Principalis *b* indulgentia remiserit, posteà, quamuis de innocentia eius constiterit, tamen sententia executioni mandatur. Atq; ita contra quendam acrius familiari sermone leges Patriæ meæ ea de causa calumniantem, ex ueterum institutis defendi. Tanta siquidem est authoritas rei iudicatæ, ut *c* cum pro ueritate habeatur quod iudex statuerit, *d* retractari non possit: semperque ei standum erit.

Delicto, Siuè *e* ex consensu partium pœna ipsa proficiscatur, siuè hæc eadem ex authoritate iuris descendat, quia creditor dicitur. Commissum per negligentiam interpres Pontificius *f* peccatum potius, quàm delictum appellat: Nostri autem ex perfido, atque infideli nasci, delicto *g* attribuunt. Nec alia de causa Gentem Hebraicā pœnis legalibus esse immunem, quàm quòd primordio *h* ueritatis nitatur. Commerciumque nobiscum in ciuitate Pagani, cæterique fidei improbatę habent, ut mores christianos edocti, *i* ad mentis sanitatē quandoque reducti, animæ suæ saluti maturè consulant. Quorum quidem conuersionem, dum optamus, interea habitu, *k* atque uestitu peculiari, ad exemplum fęminarū, quæ *l* sunt famosæ, legumq; laqueis propter uilitatē uitæ solutæ, *m* a cęteris ubiq; distinguntur: indeque quotidie euenire, quod Vlpianus, atque Paulus Iurisconsultus Alex. Imperatori significabant: plurimum rixarum fore, ꝙ faciles homines essent ad iniurias excogitandas. Quia & is habitum seruis specialem,

a l. Qui sententiam. C. de pœnis.

b l. 1. ff. de quæstio. in fi.

c l. Ingenuū. ff. de sta. hom. l. Herēnius. ff. de euict.

d l. Iudex. de re iud.

e l. At ubi. de pet. hæred. glo.

f Glo. c. si peccatum. de pœni. di. 1. uide Aristot. li. 5. Eth c. 7.

g Bar. l. apud Iulianū. aliàs. §. l. sed si re. ff. de legat. 1.

h l. cū filius fa. §. Hæres. de legat. 1.

i c. Ifideles. 23. q. 4.

k c. in nonnullis. de Iudæis. c. constituit. 27. q. 4.

l l. Mimæ. de Episc. aud. C.

m l. Quæ adulteriū. C. ad l. Iuliā de adult.

ciale, sicut oībus in dignitate constitutis, præscribere aīo suo destinauerit, nisi ab iis cōsultus, disparitatē uestiū, animorū quoq; disparitatē allaturā aīaduertisset. Quod dixi, ratione delicti appellari creditorem; ad omne id extenditur, quod propter delictum accidit, quia propius est, ut id quoque debitum dicatur, *a* ueluti quod per litis inficiationem, liti accrescit, quia debitum dicitur.

Popularis, Ea popularis actio uocatur, *b* quæ suum ius populi tuetur. *Populi* nomen tàm Senatores, *c* quàm cæteros ciues continet. Populumque decem *d* homines in dubio cōstituere uisum est, sicut tres collegium. Et Baldus refert, *e* ubicunque maiestas populi minuitur, actionem popularē dari. Fereq; actiones oēs, quæ loco interdictorum successerunt, *f* his uerbis significantur.

Contestatio, Ante litis cōtestationem *g* cuique ius agendi competit. Qui prius agit, si rem pecuniariam persequatur, cæteros excludit. Si plures concurrant, *h* cæteris paribus, is est præferendus in quem Iudex consenserit. Lis tùm dicitur contestari, *i* cùm iudex causam suscipit, atque audire incipit. Ab eo tempore *k* in hæredē actiones transferūtur. Ex hoc respōso inoleuit, *l* si pecuniariam pœnam lex irroget delinquenti, actori pœnę persequutionem competere, nisi *m* aliud legis uerbis cautum fuerit. Verbum *Contestari* plurium personarum causam *n* complectitur, quæ simul concurrunt: Sicuti uerbum, Conuentio, *o* conuitium, *p* coniuratio, *q* consensus, concilium, *r* atque alia deinceps uocabula, quibus *Con*, particella præponitur. Et propterea contestari litem dicimur, licet

a l. Contra. C. ad l. Aqu. Gl.
b l. 1. de popu. act.
c Glos. & ibi doct. §. ius scripti, de iure nat. gent. Inno. c. sedes. de rescrip.
d Bar. l. 4. §. 1. ff. de ui bo. rapto. Gl. c. 1. de elect.
e l. si quis id quod. de iurisd. om. iud.
f Gl. Rub. de popul. act. Guido pap. q. 549.
g d. l. 1. de pop. act. et gl. d. rub. l. 1. 2. et l. fin. est. ff. de liberali causa.
i Auth. offeratur. C. de lit. cōtestat.
k dd. l. 1. C. ne ex delicto defunct. l. oēs. de act. l. 2. §. Emācipatus. de bo. coll.
l Ale. l. si quis id quod. de iurisd. om. iud.
m l. 2. l. pe. de in ius uocan.
n l. Qui testō §. uls. de testamentis. glo.
o l. 2. de pact.
p l. item apud labeo. §. conuitium. de iniuriis.
q 24. q. 1. c. pudenda.
r dist. 15. c. 1

licet *a* aduersarius exceptione sua utatur. Contestari etiam & is videtur, qui petitioni aduersarii consentit, atq; confitetur; *b* si modò id animo contestandi fecerit. Qui dixerit se negare in libello concepta, ita uti scripta sunt, uel alio modo: puta, quia saluum, atque integrum ius sibi fore profitetur, idem efficit, & hoc quoque Bartholus *c* probat.

Minus soluit, qui tardius soluit: nam & tempore minus soluitur.

ET meritò: quia dies *d* solutionis sicut summa, pars est ipsius stipulationis. Nec minus *e* tempore, quàm quantitate totum soluitur. Vnde intra Calendas iussus soluere, duo præstare debet: scilicet pecuniam, eamque intra calendas; quippe si alterum fecerit, *f* minus fecisse dicitur. Sicut enim plus soluit, *g* qui ante diem pretium annumerat: ita qui post diem affert, minus afferre intelligitur. Quapropter, si tibi rem meam uendidero, nisi melior conditio afferatur: etsi de pretio nihil adiiciatur, solutio tamen paratior *h* afferatur, conditio adimpletur.

An autem econtrà, minus soluisse uidetur, qui inuito creditore maturè soluendo diem solutionis præuenerit? Neque utique tardius soluit, qui præsentem pecuniam dinumerat. Quamquam palam est, *i* quòd si intuitu creditoris dies laxior sit præfinita, *k* uix est, ut in eius necem præpropera solutio *l* sit admittenda. Creditorum tamen *m* priuilegia, non tam ex tempore, quàm causa considerátur: quòd in his debiti moles

a Bar. d. l. 1. C. de li. contest.
b Bar. d. l. si domus. §. in pecunia. de legat. 1.
c Bar. l. si moram. nu. 4. de eo quod certo loco.
d l. 1. §. 2. de edendo.
e c. in ciuitate. de usuris. l. soluendo. infr. l. solidum. de solutio.
f l. Celsus. ff. de arbitr.
g §. fideiussores. de fideiuss. Inst. § plus. de actio.
h l. 4. §. fi. ff. de in diem ad dict. l. 2. Qui satisd. cog.
i Bar. l. Qui Romæ. §. 1. ff. de uerb. obl.
k l. Lucius. §. testator. de leg. 2. l. si ita relictũ. §. Pegasus. de leg. 2.
l Decius. l. cũ tempus. de reg. iur.
m l. priuilegia. ff. de priuilegijs credit.

les *a* plerunque potius, quàm personarum numerus sit inspicienda. Qui si eiusdem tituli fuerint, concurrunt, licet diuersitates tẽporis in his quoq; fuerint, *b* vt Iulius Paulus scripsit.

Soluit, Verbum soluit, est ambiguũ, ꝙ solutũ dici possit, id *c* quod debitori liberationem parat. Qua inspectione, qui tardius soluit, nõ tã soluere quàm soluere uelle *d* Bar. aliiq; putant. At si facta numeratio creditori, liberationem pręstet debitori, eò ꝙ *e* amplius peti non poterit: tùm licet tẽporis ratione minus *f* sit solutum, tamen quòd obligationis nexu sit absolutus, eo ipso fortè quòd creditor *g* de suo iure nihil protestetur, iure soluisse intelligimus. Sibi enim creditor *h* imputet, qui silentio ius suũ amiserit, *i* ꝙ etiã in publicis apochis palã est, quia tribus *k* posterioribus cõmunitus, ab omni pręcedẽtis temporis grauamine uidetur liberatus: ni, ut dixi, id scædula sua quis clare prius protestetur.

Tempore, Conuento, uel legitimo. *l* Hinc est, ꝙ si vsus fructus *m* alicui relinquatur, & hæres in damnum legatarii diem legati distulerit, id omne *n* refundet. Quoties dies sit de substãtia negotii, *o* eius ratio in primis habẽda est: adeo ut qui alio tpe fecerit, *p* diuersum fecisse ĩtelligitur.

Accipitur *tempus*, interdũ pro die, & ecõtrà. Qui tribus uicibus, uel temporibus solutionem facere, promittit, conuenisse uidetur, ut annua, bima, *q* trima die solutio fiat: modò aliud non appareat. Inde illud Prophetę *r* Danielis. Regnabit Antichristus per tempus, & tempora dimidiumq; temporis. Pro subiecta *s* causa itaque hæc res interpretationem accipit.

Decidi potest argumento huius responsi, id de quo

plerunque

a l. Maiorẽ. ff. de pactis.
b d. l. priuilegia.
c §. 1. Quibus mod. toll. obli. l. solutionẽ. de solutio.
d Bart. hic.
e l. Non põt uideri. infra.
f l. 4. deposi. C.
g l. si debitor. §. 2. ff. Quibus modis pig. sol.
h Bar. l. si post moram. de eo quod cert. loc. l. si rem. §. oĩs. de pig. act.
i l. si. §. itẽ si p̃ dixerit. Naut. caupon.
k l. Quicunq; C. de Apoch. publ. l. 1. C. de iudic.
l l. si debitori. de iudiciis.
m l. si vsusfr. de usufruct.
n l. si quis rogatus. de fideic. lib.
o Bar. l. 1. de iis qui not. infa. l. libellorũ. de accusat.
p Bar. l. denũciasse. §. quid tamen. ff. ad l. Iul. de adult.
q Bar. l. 3. ff. de an. legat.
r Gl. l. usura. C. de usuris.
s c. Oĩ tẽpore. de consec. dist. 4. glo.

plerunq; controuertitur. Municipes ciuitatis cęteris sin gulis ex contractu debitis, certā in publicum pensionē deferendam statuerunt. Emptor autem pretii soluen di diem à uenditore laxiorem consequutus est: an ob id minus publico pendetur, dubitatur. Quod uerius est, *a* quia minus soluit, qui in diem solutionē destina rit. Nam et post diem, si uenditor rem uenditā emptori restituat, ut communiter *b* probatum est, minus cen setur restituisse. Quod Martialis carmen his uerbis cō scriptum innuit. Sextertia, si statim dedisses, cùm dixti mihi, sume, tolle, dono: deberem tibi, Pæte, pro ducen tis. At nunc, cū dederis diu moratus post septem, Pæte, vel nouem calendas, uis dicam tibi ueriora, ueris? Sextertia, Pæte, perdidisti.

a Bar. l. in lege Falcidia nō habetur. ff. ad l. Falcid.

b Gl. Bar. l. Iulianus. §. si fi u Ēlib. ii. §. seq. de actio. emph. Alex. consi. 28 lib. 1.

Iam pridem etiam, eum qui differt mercenario suo mercedē statutis tēporibus numerare, sacræ literæ dā narūt: perinde ac si minus soluisset: quia, ut inquit lex Diuina, *c* ex ea animam suā sustētat pauper. Cuius fa cti improbitatē, qui scire cupit, ex *d* Tobia, atq; aliis scripturæ locis facile erit perdiscere. Reprobatq; Di uus Chrysostomus Doctor sanctissimus dispensatorē rei Dominicæ tardum, atq; frigidū, qui eleemosynam in diem tempusq; egētis extremum nimia curiositate ductus, faciendam reiicit, quia talis non tam secun dum scientiam, quàm zelum, qui cum præmit regitur. Ne scrutetur, inquit, an dignus sit, qui recipiatur & fo ueatur, quòd non ex uita eius, sed ex uoluntate tua, mi sericordia tua, mercedem retributurus sit Deus Opt. Max. quia omnino, ut alibi dicemus, hilarem, *f* id est, paratum datorem Deo placere cōstat. Sed de his satis superque.

c Deut. c 17.

d c. 4. Tobia. c. 3. Malach. c. 4. Iacob.

e c. Quiescamus. dist. 42.

f Glo. c. 1. de donatio.

IDEM LIBRO SEPTIMO AD EDICTVM, LEX XIII.

MVlieris appellatione, etiam virgo viri potens continetur.

MVLIEREM à mollitie, seu inconstantia *a* mentis dictam Varro, cæterique Latini tradiderunt: Fœminam, a fœminibus, quibus corporis partibus cæteris animantibus præstare dicitur. Validissima forma quæque in fœminis præcipua est, ut ex Homero accepimus.

Refertur hoc nomen, ad omnem omnino *b* sexum fœmininũ: exceptis his casibus, quibus comodè aptari non potest. Veluti, *c* in causis intercessionum mulierum, ac etiam quibus minores, *d* eò quòd propter ætatem consensum non habeant legitimum, ne obligantur quidem: propterea, *e* nec illę S. C. Velleiani auxilio indigent. Qua ratione, pœna indicta mulieribus, quæ *f* se propriis seruis immiscẽt, eas non tenet, quæ *g* uiripotentes non sunt. Si quidem uerba constitutionis cũ effectu *h* sunt capienda. Quæ tamen doli sunt capaces, *i* uel pubertati proximę, *k* pœna extraordinaria tenentur. Hodie cum seruis hoc ipso libertas collata uidetur; quòd in eorum matrimonium *l* consentimus, ab illius Constitutionis rigòre *m* receditur. nec sobole illegitima Respublica infamatur, aut familiæ dignitas *n* deturpatur. Quandoquę *Mulieris* nomen accipitur recisius: uidelicet, pro

a Gl. c. forus. de uerb. signi. *b* l. Argumẽto §. muliebri. ff. de aur. legat. *c* l. 1. ff. ad S. C. Velleia. Glo. ult. l. ĩ eo quòd ff. de reg. iur. *d* § nunc admonendi. quib. alie. licet. Glo. ult. ff. de nonatio. l. 1. *e* l. ĩ ca. sæ. 2. § 1. de minoribus *f* C. Mulier, quæ se prop. seruo. c. Episcopus 12. q. 2. *g* l. pen. Quando dies legati. *h* l. 1. Quod quisque iuris. Faber. §. si aduersus. de nup. nu. 1. *i* l. excipiũ. ad Sylla. l. Apud §. si quis. de doli excep. *k* l. si quis. §. qui nõdum. de pœn. l. si Fluprũ. de iniur. *l* de cõiug. ser. ex 1. Auth. Ad hæc. de lat. liber. toll. *m* Aret. §. 1. nu. 1. de nup. *n* l. 2. §. ult. C. de indict. uid. tol. l. 1. ff. de uẽtre inspiciend.

pro vxore. Scęuola, *a Sempronię mulieri centum aureos quos mutuò acceperit, testator iussit ab hæredibus reddi.* Ex Gręcis fontibus hic sermo deducitur, prout doctissimi *b* retulerunt. quòd, ut Augustinus ait, lib. 2. emẽdationum, *c* τῆς γυναικὸς nomine, quandoque fœmina uxor designatur. Nec Scæuola, ut mihi uidetur dissentit, qui de muliere generaliter loquutus est, quod uerbum (ut supra quoque commemorauimus) tam ex uocis origine, quàm usu peritorum omnem fœmininum sexum complectitur. Atque adeo, ut *d* si ab eo relinquatur, qui legibus non prohibetur, etiam eam contineri non dubito, quæ non tam re, *e* quàm dignitate ab uxore differt: licet uerè ea uxor non sit. Præterquam, quòd apud Scæuolam uerba relata, cùm sint ab ipso testatore obiter emissa, obligationem, ut dicere *f* consueuimus, non inducunt, uel necessitatem imponunt.

Quapropter sententiæ nostræ nihil officit, quod ex Platone afferunt, *g* τὴν γυνὴν quasi γονὴν appellari, idest generationem: Quòd hæc nominis allusio, non solum maturæ ætatis *h* fœminã, sed etiam utrunque sexum, uel etiam uirilem continet: in quo æquè generãdi uiget facultas uel eo plus. Nam etsi *i* utrunq; corpus natura edidit, ut suis uicibus maneat immortale; tamen, ut Auerroes ait, atq; etiam Aristoteles (dissentientib. licet Gal. atq; Auicen.) fœmina circa munus liberorũ genituræ nihil dispensat. Quòd cũ homini potissimũ hæc potestas sit attributa, non mirũ, si τῆς γυναικὸς, noĩe uel hoc uerbũ, *mulier* inspecta græca illa ratione latius producatur. Imò, ad animalia bruta & rationis expertia, hoc uerbum ab Vlpiano refertur. Si quis, inquit, *k* asinum meum coegerit, ut in

a l. Lucius Titius. §. Sempronię. de leg. 3.
b Franc. Hoto.
c lib. 2. c. 1. emendat.
d Bar. l. Idem. ff. de cond. ob turpem causam
e l. Item. §. parui. de leg. 3.
f Gl. 1. in fi. l. 1. C. Quand. non petẽt. partes.
g Io. Brechæius.
h in arg. §. in his uerbis. glo. æstimari. Inst. ad l. Aquiliã.
i l. lege 12. tab. C. de legit. hæred.
k l. si quis uxori. ff. de furtis §. si quis.

equas suas τῆς γονῆς duntaxat χαρὶν admisisset, id est, sobolis causa: furti non tenetur. Quamuis ipse nō negauerim, secundum quod hic dicitur, mulieris nomen significantius, atque (ut dicam) per quandam præeminentiam, de ea sola fœmina intelligi, quæ muneri pariundi iam sit idonea: eò ꝙ præcipuū munus sit *a* mulierum, illisq; peroptatū, filios procreare: procreatos *b* alere atque fouere. unde Apostolus: Mulier autē per filiorum generationem saluabitur. c. 2. ad Tymoth.

Quibus igitur inspectis, atque cognitis, mulieris nomen ad vxorem referri propter hanc solā Scæuolæ sententiam, quam vnicam, atque pręcipuam esse aiunt ad hoc probandum, ipse plane (aliorum iudicio integro seruato,) non consentio.

Quæro ipse præterea, quid si Titio & descendentib. suis masculis & fœminis immunitas sit cōcessa? fœmina quatenus intelligetur, uideamus. Et quidem, uix est, *c* ut ad eam referatur, quæ iam in domū mariti sit deducta, quòd lex de immunitate generis familiæque lata sit. Ea enim familiam *d* mutasse dicitur: cognomineque gentilitio exuto, tanquam Hectoris Andromacha, vt hodiè ubique obseruatur, mariti sui nomen induit. Priscisq; Romanis idem obserua tum ex Plutarcho patet, dum quærit, qua religione ducti pronuba, aut parochus sponsam ad sponsum domum deducētes, solemnia, atque fausta hæc uerba ei imponebāt, ὅπου συ Καῖος, ἐγω Καια. id est, ubi tu Caius, ego Caia. Atque generaliter uerū est, circa priuilegia quę ius commune impediunt, significationi uerborū *e* frænum iniiciendum. Sin autem in testō dotis causa, mulieribus ciuibus certam pecuniæ quantitatem, qs reliquerit, uiduas significari Cardinalis, *f* Iason, *g* &

a l. Quæritur. ff. de ædil. edic. c. pudor. 32. q. 2.

b l. 2. §. ult. C. de inst. uid. tollen. c. Nasci. dist. 56.

c Bar. l. Quoties. C. de priui leg. scolari.

d l. Quicunq; C. de re milit. lib. 12. l. fœminæ. ff. de senatorib.

e Inno. c. cum dilecti. de don. l. si quandó. C. de inoff. testō.

f Consil. 69. 165.

g l. Diuortio. §. Quod in anno. ff. solu. mat. Bald. proœ. decret.

& ante eos Baldus, negant. De primis non secundis hic sermo *a* accipitur. Sunt autem uiduæ, inquit Cardinalis Alex. *b* non simpliciter nuptæ, sed secundò nuptæ. Etsi nuptię post mortem testatoris quæcunque primę *c* appellantur. Ego potius hanc rationem probo, quod cùm primę nuptiæ posterioribus *d* longè sunt digniores, ut ait D. *e* Hyero. atque etiam *f* Ambrosius. *Quæ nubit toties, non nubit, adultera lege est*, ut canit Martialis: deque iis intellexisse testatorem est uerisimilius. Præterquam quòd, cùm in uiduis calor naturalis *g* deferuescat, uirginitas maiori periculo subiaceat: huic in primis *h* occurrere honestū erit. Neque hęc nostra interpretatio coniugia desiderat numerose, sed terminis suis legitimis est contenta.

Si pater filiæ suę dotis causa legauerit, an nondum uiripotens petere possit legatum, usus loquendi *i* inspicitur. Etsi indistinctè, legitimam filiis debitam nullam diem, uel conditionem admittere, constitutio Imperialis *k* lata de ea re plenius attestatur.

Virgo viripotens,

Ea namque, uerbo *mulieris* propriè significatur: Alciatus. Promiscuè tamen usurpari, suprà commemorauimus. Atque etiam in sacris scripturis virgines passim mulieres appellari Diuus August. *l* notat. Vulgò tamen, mulieris appellatio, de corrupta intelligitur. Cicero in Verrem. *m* Sanxit in posterum, qui post eos censores census esset, ne quis hæredem virginem, nevè mulierem faceret: de lege Voconia loquens. Census, (ut obiter dicam) appellabatur, qui multam pecuniam, & ultra centum millia nūmū in possessionib. habebat. Quib. enim multæ essent pecuniæ, multi census æstimabantur. Idem Cicero (ut ait

a l. Bones. §. hoc sermone. ff.
b Rolan a Valle. consi. 68. n. 23. lib. 4.
c vide notat. per Bart. l. si ita. 43. de legat. 2.
d c. Hac rōne. 32. q. 1. Abb. c. uxoratus. de conuers. cōiug. Aut. quomodo oport. episcop. Cephal. consil. 500. pag. 261 uol.
e 31. q. 1. c. quomodo.
f li. de officiis.
g c. Viduæ. 27. q. 1. gloss. uerb. usæ sunt.
h l. palam. gloss. ff. de rit. nupt. & l. qui liberos. l. Orationes. de ritu nup. gl. sufficiat.
i Bar. cōs. 200
k l. Quoniam in priorib. C. de inoff. test. Bar. l. Qui negatio nem. §. pupillo. ff. de admi. tut. Genes. 2. d.
l c. Marito. 32 q. 2. Numeri 30. 31.
m Actio. 3. in Ver.

ait Fab. [a] Quintilianus) cùm ei obiiceretur, quòd Sexagenarius virginem vxorem duxisset Popiliam, respondit, *Cras mulier erit*. Proculusque Imperator monstrum libidinis, vt Plinius, atque Fla. Vopiscus narrant, Mætiano innotuit, centum se virgines Sarmatas cœpisse: omnes intra dies 15. mulieres reddidisse.

Virginem itaque intellige viripotentem, quæ licet uiro sit idonea, uirum tamen nondum cognouit, atq; mulieri aduersatur: secundum quod Vlpianus libro 28. ad Sabinum. Si ego, inquit, [b] me uirginem emere putassem cum esset mulier, emptio non ualebit. Atque de hac uirginitatis appellatione ueneranda, intelligitur oraculum [c] Diuinum, atque etiam Imperiale, dum ait: sicut nuptiæ terram, ita paradisum uirginitas implet. Ea autem sponsa, quę [d] annuli datione sola subarratur, licet in thalamum sponsi traducatur, si cingulum illibatum tamen seruauerit uirginale, [e] virginis adhuc nomine castissimo gaudebit: etsi authoritate Imperiali consanguineus defuncti ab ea [f] iubetur abstinere.

Si qua ui compressa, animum incorruptam seruauerit, propius est, [g] ut Virginis nomen mereatur. Vestiri tamen propter religionis reuerentiam uisum est [h] prohibere: imminens enim periculũ consensus hoc [i] piè suadet.

Apud M. Varronẽ scriptum extat, [k] Illyricã, gentẽ eam fœminãuirginẽ appellare solitã, quæ toties uirũ experta, fidem nemini obstrinxit. At Romana illa uerecũdia antiqua, castitasq; uenerãda, & factis & dictis uirginitatẽ commẽdat. Hinc uirgo illa Plautina, virgo sum, nõdũ didici uerba nupta proferre, Quæ prætextata uerba quidam [l] appellant: licet de ea re nondũ

inter

a li.6.c.4.

b l. Alioquin. ff. de contrah. empt.

c c. nuptiæ. 32. q. 1. Aut. de lenonibus.

d c. fœminæ. 30. q. 5.

e ff. de ritu nu pt. l. denique.

f l. Licet. C. de incestuos. nup.

g c. propositio. 32. q. 5. c. de pudicitia. c. illæ. ea.

h 15. q. 1. c. ul.

i arg. c. 2. de homic. l. si mulier. ff. Quod met. cã. §. ult.

k M. Varro, de re Rustica.

l Pet. Crinit. lib. 20. c. 6. de honesta discip. Budæus. anno. ff. prioribus.

inter peritos constiterit. Socrates etiam non nisi *a* capite uelato, carmen erubuit proferre impudicum. Sacræ autem iussiones, etiam oculum *b* continentem requirunt; quia scriptum *c* est, qui uiderit mulierem ad cōcupiscendū, iam mœchatus est in corde suo.

Viripotens, Id est, quæ *d* nubilis, & uiro iam sit adulta. Propriè *e* namque nubere non dicitur, quæ uirum pati non potest; vnde à uiro uiripotentem *f* dictam obtinet.

Sed, quid si nō statim à uiro, *g* sed à uiribus nomen deductū cōiectemur? quod ipsum temerè defendi posse non arbitror; eò quod ætas hæc pubescens, atque florida, in primis ad liberorum procreationem uigens plurimum præstat. Atque à uiribus, Iouem apud Plautum *h* uiripotentem propterea dici conspicuum est, quod acrem inter Deos potentiæ, id numen possidere dicitur. Cui, Venus cæterique Deorum, quod non sunt comparandi, ab *i* eodē, multipotentes potius, quàm uiri potētes appellantur. Sin autem hæc nominis allusio fortè displicuerit, (in eo enim quod maiores tradiderunt, lubet tantisper immorari) quid si ab ipsa Vi, & violentia, quæ festucaria apud Gellium uocatur, nomen tractum dicemus? quod quotidie sexui uirginali quædam licita uis, & uiolentia infertur. Suggerit namque illud *k* potissimum Ver. Flacci iuris pontificii antiqui, peritissimi uerbum lepidissimum, si hoc quid ad rem nostram confert. Is quidem, ex ueteribus religiosum fuisse prodidit, nuptias uirginales feriis contrahere, ne uis fieret diebus faustis, atque solennibus. Mulieres autem uiduas ducere nulla religio uetabat, quòd nouas fossas feriis facere nō liceret; ueteres autem purgare lex nulla prohibebat. Hinc non

a Gell. li. 19. c. 9. Att. noct.
b c. Nec solo 32. q. 5. 23. di. c. His igitur. Gl. l. quod ait. ff. ad l. Iuliā. de adul. Iob. c. 31.
c c. Qui uiderit. c. non mœchaberis. 32. q. 5. c. sicut enim. etc.
d §. 1. Instit. de nuptiis.
e l. pr. ff. Quando dies legat. ced.
f Gl. c. ult. de frigid. & malefic.
g c. 3. Genes.
h in Persa.
i Plau. in Casina.
k Macrob. Saturnal. l. c. 15.

sine mysterio fossam profundam, Salamon mulierem in prouerbiis nuncupat: & græcus sermo, qui *βαθύζω νοῦς* appellat, suffragatur; Virgiliusque, atq; etiã Plautus eodem significatu uerbum hoc passim usurpant. Sed omnia ad unum recensere ex decore legali, atque etiam uirginali necesse non est. *a*

Verbum hoc, *Potens*, Vlpianus *b* more Græcorũ, quod in primis Dom. Augustinus notat, significatione profert actiua, Hoc modo: Si quis compensare *potens* soluerit, condicere poterit.

Planè apud priscos, tam Græcos, quàm Latinos, circa pubertatis tempus uariatum est. Xenophon *c* cuius sententiam sequũtur Cassiani, necnon Constitutiones *d* Imperatoriç, annum pubertatis 12. definiebãt. Proculiani autem annum 14. cui pubescendi tẽpus quadriennium Hesiodus adiunxit, quod olim *e* plenam pubertatem appellabant. Quintumque deinde annũ matrimonio legitimo his uerbis destinauit: *ἡ γὰρ γυνὴ τέτορ' ἡβῴοι πέμπτῳ, γὰρ γάμοιτο.* id est foemina annos quatuor pubescat, quinto nubat. Terentius etiam Comicus florem ętatis 15. annum constituit. Plato *f* 20. annum *ἀκμὴν τὸν χρόνον* appellat. Anteriores Romani, *g* non ex annorum numero, sed ex pube, *h* id est, lanugine, quam Græci uocant *ἴουλον*, coniugii tempus diiudicarunt. Perducebant *i* enim parentes liberos suos ex ueteri instituto ad templum, Fortunę uirili sacrum, ad 16. lapidem propè oppidũ Cynthianum ad Vallem Aegeriç: eos sacerdotis seu (ut *k* Scæuola) *ἱερόφιλακι*, quod munus totum hodie *l* est matronarum, exhibebant. Qui ut Blondus ait, *m* corporib. pubetenus denudatis, inter alia morbo an uitio laborabant, pronunciabant. Quod etiam

Plato

Plautus i Cassina.

a Vide Vale. Max. li. 2. c. 1. de nuptiis. li. 6 c. 3.

b l. si ambo. ff. de compẽsatio.

c li. 11. Aeconomicõn.

d §. 1. Inst. de nup. Gl. c. annis bus. c. 2. de desponsatio. impuber. l. ult. C. quando tut. uel cur. esse desi.

e l. Arrogato. de adopt. Theophilus. § minorem. eo. titu. Pau. li. 3. sentẽt. tit. de test.

f li. 2. de legib.

g §. 1. Instit. Quib. mod. tutel. finitur.

g c. puberes. de despons. impub.

i Strabo.

k l. Annua. de ann. legat.

l c. fraternitatis. c. litera uestræ. de frigid. & malefic. Gl. c. pe. de probat.

m Blond. li. 1. de Roma Triũphant.

Plato li. 11. de legibus his uerbis ꝓbat: Aetatis ait, ad nuptias maturitatem, uel econtra, iudex nudos omnino mares, nudas quoque ad pubem usque fœminas cōspiciens iudicet: & quæ sequuntur. At Imperator noster Iustinianus, castitatis *a* cultor religiosissimus, nō ex aspectu corporis, quod etiam in fœminis posteriores *b* abhorrebant; nec utique ex effigie, quod quidem esset Hæbreorum *c* temeritatem, uel Caldæorū superstitionem imitari: uerum ex annorum cursu legitimo, *d* tempus pubertatis definiuit. Atque quod piè, atque pudicè in fœminis antea prudentes nostri statuerunt, hoc ad masculos optima ratione produxit, lata de ea re Constitutione sanctissima, *e* cuius uerba hic inscribere longum esset.

Non omittā quod de Franc. Accursio *f* ferunt. is. n. in eo legis præscripta nō ad unguem obseruans, paulo curiosius quàm res deposcebat, is, inquam, discipulos suos edocturus, quam rem tùm publicè in auditorio agebat, camisciotenus se nudum exhibebat, & in cathedra quomodo dococtores bonorū, bonis *g* suis cedere solent, instituebat.

Ius autem pontificium, posthabita *h* ratione oculorum uisusque, ex effectu, ueritatem rei deprehendit, quia si is de cuius matrimonio quæritur, uirili muneri satisfecerit, pro *i* matrimonio pronunciandum decreuit. Explosa nimirum, ueterum scrupulositate, aut potius *k* superstitione, qui dierum, mensium, annorumque dimensiones, aut numeros intuētes, curiosius insequūtur. Sed hoc, ut uideo, *l* aliis quibusdam recentiorum omnino non placet. Qui ex professo propter ueterem iuris regulam, quæ dicit, *m* Nuptias nō concubitus, sed consensus *n* facit: perinde ac statim

a §. ult. Auth. de lenonib. Gl. uirginitatis. c. pen. de probat.
b d §. 1. Quib. modis tutel. finitur;
c Bar. l. de æta te. ff. de minoribus.
d §. 1. de nuptijs. d. §. 1. quib. mod. tut. finitur.
e l. ult. C. quando tut. uel cur.
f Bar. l. ult. ff. de cessio. bon.
g Gl. §. ult. cū ibi not. de act. instit.
h c. His igit ur. 23. dist. c. nec solo. 33. q. 5. Genes. c. 9. Gl. pudicos. prœ. Decret.
i dd. c. puberes de sponsalib.
k Galat. 4. & gl. l. Cretionū. C. de hæred. repud.
l Apostill. ad d. c. Puberes.
m l. Nuptias. ff. de regu. iur.
n c. Nō. n. sola 32. q. 1.

uiciſſent, Hoſtienſem, & Præpoſitum condemnant, iiſque, ſi placet, quaſi læſæ maieſtatis reis diem dicũt, eò quòd, etiam inter eos qui iam adhuc infantes contraxerint, modò ad liberos procreandos idonei ſint, pfectum matrimoniũ contractum defendunt. At ipſe reſpondeo, cùm *a* qui pręter ætatem corporis habitu uiget, atque uegetat, quòd *b* malitia ætatem ſuppleat, eundem quoque præter ætatem animo, *c* atque conſilio ſapere eſſe veriſimilius: multoſque pcocis ingenii fuiſſe, & ueterũ ſuffragatur hiſtoria, & ut ego accipi, apud Gregoriũ de puero culpæ, & peccati reo, exẽplum extat ſingulare. Philoſophorũq; Princeps Ariſtoteles de corpore ſpecioſo, ad animi virtutes non ſemel argumentum traducit. Atque etiam legiſlatores, *d* ab externa oris figura, intrinſecam animi cauſam, atque qualitatem diiudicant. Quæ utique interpretatio, ut interpretum opiniones non modo defendit uerum etiam confirmat *e* ita mæchiæ ſordem, infamiæ probrum eleuat *f* pietatemq; fouet. Quod quoque nobis rectius *g* uidetur.

a Abb. c. puberes de deſp. & ſp. *b* c. de illis 2. de deſponſ. ip. *c* ar. l. de etate, et quæ ibi Bar. de minorib. *d* l. Non ſunt liberi. de ſtatu hom. gl. cõcubinus. c. nec ſola. 27. q. 1. l. 3 de teſtib. l. de minore in fin. de quæſtio. Bar. l. 1. in princ. de iuriſ. om. iud. Aret. §. Pannum. n. 6. Inſt. de rerum diuiſio. *e* Aret. §. 1. de emp. nu. 3. verſi. & iſtum dicit fore ueritatem. *f* Gl. ſ fraudẽ. c. ult. de frig. & malefi. l. ſi uxor. §. ſi minor. ad l. Iuliam, de adult. *g* Hoſt. c. 2. de cognat. ſpir.

Res abeſſe uidentur, ut Sabinus ait, & Pœdius probat, etiam hæ: quarum corpus manet forma mutata, & ideo ſi corruptæ redditæ ſunt, uel transfiguratæ, uideri abeſſe: quoniam plus eſt in manus pretio quàm in re.

REI forma naturali mutata, quam Physici potissimum *a* inuestigant, consequens est, ipsius rei nomen protinus interire. Quis uerò dubitat, ea parte separata *b* ob quam præcipuè hominis nomen attribuitur, hominis appellationem statim desinere? Quæ profectò, ut Plato ait, si oculis cerneretur, mirabiles amores excitaret: quod propriè homo dicitur ea sola pars, quæ rationis particeps est. Hinc dicimus, *c* eum qui Stichum seruum nobis dare promiserit, mortuum dando nihil proficere: quòd is, qui mortuus est, in obligatione non est; atque adeo, *d* nec in rerum natura censendus sit. Debitor autem creditori tale debet mancipium exhibere cui naturalis cōditio libertatis conferri possit, & infert Cumanus propterea, qui annuos capones Domino honoris causa tenetur conferre, uiuos non mortuos præstare debet. Cui quoq; adfine est, *f* si Iudex Titium iusserit ex urbe discedere, ita ut nunquam in eā reuertatur, non fieri dici quò minus *g* iam defunctus sepulchris auitis donetur: si modò aliàs delicti atrocitas *h* memoriam demortui non extinguat, aut supplicium irrogatum defuncti manes *i* non afficiat. Aliud enim homo, *k* aliud cadauer hominis censetur. Aliud item arbor, aliud lignum, quod arbore succisa, *l* tùm maximè appellatur. Proinde nouū non est, quod Bartholus scripsit, *m* si lex municipii certā æstimationem exigendā præscribat, singulorum capitum animaliū, quæ actor in ciuitatem perduxerit, nequaquam contineri bouē mactatum iam in macello dispartiendum, si aliud usus locivè consuetudo non induxerit. Nam, si uerbis propriis uti uelimus, (id utique in statutis præcipuè

a li.8. Phisic.

b c. resuscitatur. de pæn. di stin. 1.

c Bar. l. si Stichus. de verb. obl. l. cum seruus. ff. de cōd. causa dat.

d §. ult. infra. e l. Qui decem. §. ult. de solut.

f l. Relegatorū § Const. ff. de inter. & releg.

g Bal. l. vniuersi. l. 2. C. ubi cā fiscalis.

h § per contrarium. inst. de hæred. quæ ab int.

i c. is qui. de sent. ex cō. 6. gl. non potest. c. quorundā. dis. 23. l. 2. C. si reus, uel accusat. Item l. c. Responso. de sent. ex cō.

k l. 1. de cadauer. punit.

l L. 3. arb. fur. cæsar. l. ligni. de legat. 3. C. de pascu. pub.

m Bar. l. cū de lanionis. §. Sabinus. de fundo instruct.

puè *a* desideratur) quod anima caret, hominis, uel animalis appellationem non admittit, prout à nobis suprà probatum est.

Quòd si de forma, uel facie rei extrinseca fiat controuersia, habet hæc res causam longè difficiliorem. Verbi gratia, ex auro meo scyphum, ex melle meo mulsum, uel ex lana mea uestimentum fecerit. Quia non otiosè quæri solet, an materia specificationi cedat; uel econtra an species materiæ. Et Sabiniani *b* retulerunt, dominum, qui fuit, adhuc materię permanere. Proculiani contrà: formæque rem cedere existimauerunt. Imperator aũt Iustinianus rerũ æquissimus moderator, distinctionis fœdere nodũ soluit Gordianũ. Nam, *c* si ad prima sua initia res reduci possit, tum Sabinianorum sententiam tãquam ueriorem probat; eo quòd nulla species sine re, *d* vel materia effingi possit. Alioquin Proculianorum opinionem, præualere uisum est. Siquidem res commutata, alia ab ea, quę fuit, statim esse intelligitur, & quodammodo, quod antea nullius fuit, incipit esse occupantis, prout etiam Nerua *e* Iurisconsultus sentit.

Ex hoc inferunt scribentes, *f* statutum puniens frumentum, è Regione exportantem, non esse intelligẽdum, de eo qui farinam traduxerit: quòd frumentũ aliud sit a farina, sicut res, quæ formæ suæ commutatione, nomen quoque permutasse dicitur: licet Bartholus *g* aliiq; eum insequuti, rationem legis potissimum inuestigantes, aliter pronunciant. quorum assertio nobis placet, quòd *h* uerisimile sit statuentes, si interrogarentur de farina referre uoluisse; atque ita ẽt Aretinus concludit. Alia tamen rõ est, in uino legato, nã licet uini, atq; aceti eadẽ utriusq; propè sit

a l. 3. §. Hæc uerba. de neg. gest.

b § Cũ ex aliena. de rerum diuision.

c l. Quæsitũ. §. illud fortasse. de legat. 3.

d l. Adeo. § cũ quis. de rerum diuis.

e d. §. cũ quis.

f Alberic. de Rosat. 2. parte statut.

g Bar. d. §. illud. et l. si cui. de leg. 3.

h l. Tale pactum. §. ult. cũ gloss. ff. de pactis.

ουσία

οὐσία, vt loquuntur *a* Iurisperiti: tamen acetum non contineri puto, nisi id testator *b* uoluit: uel euidens ratio subsit. Sed de hac re, atque aliis similibus, multa *c* passim referuntur apud scribentes, nec nostrã breuem, & præcisam interpretationem agnoscunt.

Mutata. Sanè, si res eadem cẽseatur, cuius nomen atque species *d* adhuc permanet, quod quidem sæpius diximus: Agathamq; *e* ancillã propterea legatam dicemus, quæ Agathæ priori substituitur, uel surrogatur; ac demum Posthumũ hæredem rectè institutum, *f* qui ascitus sit in locum posthumi demortui; ita ex diuerso, faciè, causavè rei commutata, aliam atq; aliam esse necesse est dicamus. Formam *g* namque rei nomen tribuere propè, axioma decantat vulgatissimum: qua quidem perempta, rem ipsam uideri sublatam palam est. An hoc sit perpetuũm, videamus, 1 Finge rem legatam, testatorem in aliam speciem transtulisse: fortè quòd ex poculo massam, uel econtra, ex massa poculum fieri curauerit: Imo forte vsum rei duntaxat in aliam causam seu usum elegantiorem transtulerit, quia legatos uniones uiuus uestimento adiecerit, aliis quoque additis. Item 2 ex Coco seruo, textorem reddidit? Respondi, 1 prout suprà responsum est. Etsi, quod 2 pertinet ad sequentem causam, licet serui ministerio cõmutato, idem mancipium intelligatur: tamen, si de officio in officium fiat transitio: uel de officio in artificium, aut econtrà, differentiam alii, *h* non uulgarem constituunt.

Res quoque nostra quandoque pretiosior reddita, tamen abesse intelligitur: quia, ut ferunt, beneficiũ, *i* in inuitum non confertur. Nam præterquàm, quod

qui

a l. in uend[i]tionibus. de contrah. emp.

b l. si quis. §. 1 ff. de uino leg.

c Bald. l. 2. C. de peric. et cõ. idem l. 1. de erog. ann. milit.

d l. proponebatur. ff. de iudiciis. C. de codicill. l. si idem.

e l. filiæ. §. Attia vxor. de cõditio. & dem.

f l. Placet. ff. de lib. & posth.

g l. Iulianus. § sed etsi. ff. ad exhibend.

h Bar. l. Seruum filij. de legat. 2. & d. §. illud.

i l. in inuitum. ff. de reg. iur.

qui ex puero uel seruo meo eunuchum fecerit, *a* pœna capitali tenetur, accedit quòd mihi etiam Aquiliæ leg. *b* actione obligatur. Quinimò interdum, nec Domino prædiorum, quorum usum habeo, *c* in meum dispendium facere meliora permissum est.

Qui autem *d* fundo seruitutem, uel religionem *e* iniecerit, rem depretiare uidetur: quia & hoc atque aliis modis, quos ad unum recensere superstitionis esset, res abesse dicitur.

Corrupta, Quod uerbum generale, *f* ad ea quoque refertur, quæ Prætor edicto suo de seruo corrupto complectitur, siue *g* id animi, siue corporis uitium sit. Et uerum est, rem depretiatam peti posse, quoties *h* id bona fides desiderat. Veluti, si equum, uel mulum conductum domino deterioratum conductor *i* reddiderit. Vel si uirginē emptam uenditor tradiderit deuirginatum, ut Pauli uerbo utar; *k* nisi opinione *l* falsus, pro uirgine mulierem uendiderit. Idem, si uinum inspurcauerit (sic enim legislator *m* loquitur,) uel ante traditionem, venditum mancipium, ut statim intercidat, *n* uenenauerit. Sed etsi testamentum deleuerit, tabulas deraserit, lancem, uel scyphum collidat; quia hæc quoq; singula corrupti verbo contineri nemo ambigit.

Manus pretio, Id est, ut Accursius ait, opera seu artificio. Manu sati fructus; *o* ii intelliguntur, qui naturales nō sunt, verum opera & cultura assidua nobis proueniūt. Vlpianus libro 3. ad edictum, *p* *pretium operæ*; in-

quid

a l. 4. ad l. Cornel. de falsi. l. 1. C. de eunuchis.
b l. si seruus. §. etsi puerum. ad l. Aquiliam.
c l. fi. de usu, & habitatio. l. Mæuius. §. in fundo. ff. de leg. 2.
d l. Etiā. ff. de solut. l. Huiusmodi. §. hæres. de leg. 1.
e l. filius fa. de in rē uers. Inst. de rerū diuis. §. Religios.
f l. 1. l. si quis seruum. ubi gl. de ser. corrup.
g l. Cum autē. §. 1. de ædil. edic. l. Aediles §. 3. eo.
h l. 3. §. reddita. ubi Bar. ff. commodati.
i l. Qui īsulā. §. Qui mulas. ff. locati.
k l. ult. de off. Præsidis.
l Faber. §. sunt et aliæ. de nup.
m l. si seruus. §. inquit. ff. ad l. Aquil.
n Gell. li. 6. c. 14. Noct. Atticarum.
o l. Cum manu sati. l. Qui fundum §. pen. de contrah. empt. l. prima. §. fossa. de aqua plu.
p l. Cum duob. ff. pro socio.

quit, artis est uelamentum; quia exemplo eius quod *a* in partiariis effingitur, fructus percepti operam artéq; refundunt. T. Liuius: Nec opera sine emolumento, nec emolumentum seruis sine impensa opera est. Et *b* Pontifex Innocentius per manus Episcopi, opera eius sacra significauit, secundum quod *c* scriptum est: Manus meæ distillauerũt myrrham. & Hierem. Leuemus corda nostra cum manibus ad Deum. i. bonis operibus tanquam alis, ieiunando scilicet, & eleemosynas erogando. Operetur, inquit, bonum erga omnes, *d* maximè circa domesticos fidei, *e* quòd (ut D. Ambrosius ait) *f* Grandis est culpa sua, si se sciente fidelis egeat: præsertim qui egere erubescit. Nam & Gregorius, Marianum Episcopum reprehendit, *g* quòd lectionibus & orationibus assiduis ferueret, manu autẽ frigeret: quia manum largam, pro causa, *h* loco, & tempore habere debet, aliorum *i* necessitatibus succurrendo, quorum inopiam suam existimare debet, Hoc nisi agat, (ut subdit uir diuinus) in uacuum tenet nomen Episcopi: quod quoq; Diuus Chrisostomus *k* inuit. Sed eorum instituta sacratissima, quanta religionis obseruantia, tua in primis Amplitudo custodierit, Princeps Pręsulq; religiosissime, omnes norunt, ut potè ad cuius dextram sanctissimam, qui sunt infortũnii repentinis casibus obruti, tanquam *l* ad Regem Dauid, de quo in sacris *m* literis, salutis causa quotidie confugiunt. Et sanè, quod ad meipsum attinet, tacere nequeo, quominus apertè fateor, me tantum nomini tuo Illustrissimo debere, ut post Deum immortalem, in his Vrbis, seu potius Orbis temporibus contagiosissimis, uitã meã ei acceptam ferã. Nam, cùm immanissima lue undique grassante omnia essent usque

a l. si paciscen da. C. de pact.

b c. 1. de sacra Vnctione.

c Cant. 5. b. Hierem. 3.

d c. Non satis. 86. dist.

e Galat. 6. c.

f ibidem, d. c. Non satis.

g c. fratrem. eadem dist. 86.

h d. c. Non satis. & Gl. modica. l. sed etsi suscepit. de Iudiciis. Gl. ult. in sum. 39. dist.

i c. in nomine. dist in. 73. Leo Pontifex Sermo, 5. de collectis. c. 15. Deutero. b. Matth. 8. Sap. 6. Ro. 2

k c. Alligant autem onera. 26. q. 7.

l c. omnis qui. 7. q. 1.

m 1. Regum. c. 22. a.

adeò affecta, ut in Ciuitate Orbis terrarum liberrima cuiquam libero liberè uix spirandi facultas esset reliqua, tamen tanta tua in me extitit singularis benignitas, atq; incredibilis stirpis naturalis bonitas, quæ nō solùm ad otium honestissimum, & literarium salutem mihi conseruauerit, uerum etiam ad ipsius otii mei rationem publicè reddendā, animum mihi hoc tempore in primis addidit. Neque adeò hæc scribo, quòd non multi boni, atque optimi uiri quos plurimos habet hæc Ciuitas florentissima, nobis quotidie fauent, aliqui etiam tùm nobis re ipsa profuerunt, quorum humanitati gratias habeo: uerum, quòd nemo promptior, nemo *a* alacriori uultu, ubi causa tam honesta subest, impendit, in eo profectò apud omnes in primis tua elucet Patriarchalis, & planè regalis animus. dignus non solùm qui ab hominibus superstes coletur & ametur, uerum qui in cęlis post uitam, quam cupio diuturnam, cum Diuis in Regiminis partem sanctissimam cooptetur. Vetus est dictum, atque etiam a nostris receptum, bis dare qui cito dat: secundum quod Poeta, *Gratia quæ tarda est, ingrata est, gratia nanque Cum fieri properat, gratia grata magis.*

a Glo. 1 d. donu. Luc. 1 .. f. Eccles. 15 b.

Deque tua celsitudine intelligentes, ubique aiunt, Beatam eam esse ciuitatem, ut Plato scripsit, in qua, qui imperant sunt philosophi, aut Imperatores philosophantur: existimantes, hanc Rēp. Inclytissimam nihil habere sanctius, nihil religiosius, quàm geniū tuū, tanquam tutelare numen, quo uiuo, charitas, quæ penè ubique deferuescit, *b* ad Dei optimi gloriam hominumq; salutem tuiq; memoriam fælicissimam conseruatur. Sed ne uerborum aucupiis sapiētissimi Principis gratiam uidear uelle promereri, unde digressa

b Mat. 23. b

est

est oratio tandem aliquando reuertatur.

Accipitur *Manus* uerbum, pro Poteſtate & Imperio Magiſtratus, patris, uel domini, Hinc *a* Pomponius: *Initio Ciuitatis omnia Manu a Regibus gubernabantur.* Quo imperio, alma hæc Reſpublica Veneta utitur, ut interpres *b* noſter ait, quem M. Mantua Benauidius Iureconſultus Illuſtrisſimus, Comes, Dominus ac Præceptor meus obſeruandisſimus, olim in Auditorio ſuo florentisſimo Patauino legens, ſolitus eſt referre. Atque ad hoc, illud Ouidii,

Heu, neſcis, longas Regibus eſſe manus?

Pasſimque apud *c* claſsicos authores *Dare manus*, pro ſe ſubmittere alterius poteſtati, ut conſuetum eſt uictis, ſe uictori offerre, licet id *d* indiſtincte iure ciuili non probatur neque permittitur. Hinc a manu, id eſt poteſtate, deducitur *manumisſio*, quæ tàm ad filios *e* quàm ſeruos refertur idque propriè, origine uocis maximè repetita, ut & alii *f* perhibent.

Longam manum, aliàs pro circuitu *g* & indirectè vſurpat legislator. Cui opponit *breuis manus*, quæ *h* recta uia atque per compendium datum ſignificat.

In ſacris Conſtitutionibus, *manus impoſitio* dicitur, quæcunque in hominem oratio, *i* ab eo qui ſacra facit, oblata. Appellatur etiam *manus k mortua*, apud interpretes, quod nos ueteri uocabulo, *iniectionem manus* nuncupamus. Cuius apud noſtros Iuriſconſultos *l* frequens fit mentio, excepto, quòd ſi quis maluerit ſuccesſionem appellare, ad imitationem *m* iuris patronatus circa bona ipſius liberti, per me licebit: eo quod Colonus, ſi ſine liberis deceſſerit, *n* ſtatim in bonis ſuis dominus manum iniiciens ſibi retinet.

a l.2. §. 1. de orig. iuris.
b Accurſ. l. creditor. ff. ſi cert. pet. Bar. l. Rerum. ff. Rerum amot.
c Cicero pro Mure. Horat. in Epod.
d Bar. l. 1. §. volẽti. ff. de iniurijs. adde. D. Guid. Pãcirol. conſ. 153. nu. 13. 14.
e l. 2. de off. p consul.
f Aldobrandinus. §. pterea. Inſt. Quib. modis pat. poteſt.
g l. pecuniam. ff. de ſolutio.
h l. licet. de iure dot. l. ult. C. de emancipat. liber.
i c. manus. 1. q. 1. de ſacrament. non reit. c. ult.
k Hoſt. in ſumma. de nat. ex libero uentre. Ioan. Fab. §. 1. quib. mod. patr. po. ſol.
l l. pe. de ſeru. exp. l. cauſam. §. puellam. de manumiſſ.
m Inſt. de ſucceſſ. libert.
n Guido Pap. q. 361.

Manum uerò conserere, non nisi corã Prætore contendentes solebant. eiusque formulam priscam Aulus *a* Gellius quàm qđ hic referri debet, plenius annotauit.

Sed quid si edictũ grauiter in eũ animaduertat, qui in ecclesia, uel in foro, *Manus cuiquã m intulerit*, an eũ, qui dentibus lancinauerit, præscripti uerbis contineri dicemus? palam enim est, & hunc *b* uim commisisse. Filii *c* hominum dentes eorum arma, & sagi: Græcique sermonis ratio προσφέρειν τὰς χεῖρας, tantundem infert. Atque ita ex facto consultus Bartholus *d* respondit.

Certè cum de abscisione manus, reo infligenda, iudiciale oraculum fuerit promulgatum, licet naturali ministerio, ut Plato ait, manum utramque fungi, ipse quoque crediderim: Tamen quòd ex Philosophantium scholis, id est receptum, *e* ut motus ipsius principium a dextris potissimum proficiscatur, non abs re tanquam de pœna mitiori, *f* læuam manum esse mutilandam pronunciandum *g* erit, & ita Bartholus, atque Castrensis *h* prodiderunt. Quibus addendũ erit, quòd si is cui pœna indicta sit, scæua *i* sit, tum non naturam, sed ipsum euentum, sicut *k* aliis causis iuris plerisque inspiciemus.

Quòd si expresse dextram iudex nominauerit, & læuam tantum habeat condemnatus, extraordinaria pœnã afficiendum esse Barthol. *l* existimauit. Sin autẽ arida sit ea manus, quæ mutilanda sit, dubitationi locus uidetur, etsi uerum est, aridam manum corporis membrum esse, sed sine sanguine: sicut fides sine operibus, quæ uerè fides est, ut author quoq; Diuus est *m* Augustinus.

a li. 20. c. 9. noct. Attic.

b l. 1. Quod ui met. cau. gest.

c c. non putaui c. periculo è de pœn. dist. 1.

d Consi. 106. in nouis.

e Bar. tractat. de a. mis, & insig.

f l. in pœnis. de reg. iur. d. in interpretatione. de pœnis.

g Glo. articuli §. li. Auth. ut nul. iu licet.

h Auth. Sed nouo. de ser. fug.

i l. Qui clauũ. de ædil. edic.

k l. 1. § Bestias de postulando.

l l. Hos accusa. r. § omnibus. de accusat.

m c. sicut urgeri. 1. q. 1.

§. De-

Desinere autem abesse res tunc uidetur, cùm sic redit in potestatem, ne amittere possessionem possimus ob hoc quòd furto pridem subtracta est.

INTERPRETATVR Iurisćõsultus, quando res in potestatem domini uidetur rediisse. Reuersa, *a* inquit, tùm res censetur, quãdo possessio nostra ob hoc quòd nobis aberat, deterior facta non sit. Nec sufficit non corruptam reddi, si aliàs *b* ius rei sit diminutùm, uel *c* à nobis res auferri possit. Quod euenit, cùm ui retineamus, aut *d* ex causa uiolẽta pœnes nos esse incœperit, quorũ hic quoque Alciatus meminit. In his autem casibus quòd ad rem restituendam *e* obligamur, adhuc res abesse fingitur.

At, quid si ex causa commodati, uel pignoris, res nostra apud nos esse cœperit, an adhuc reuersa intelligitur? Planè, nisi nostram esse nouerimus, uix est *f* ut reuersa uideatur.

Amittere, Quod verò nobis inuitis auferri possit, propriè *g* nostrum non est. Male enim quod possidetur, vt Diuus Augustinus ait, *h* de usuris loquens: id totum alienum dicitur. Vetus namque iuris regula est, *i* nõ uideri cœpisse, quod quis restituere necesse habet; ita ut non temere uidebor hanc possessionem caducam aut *k* festucariam appellare: uel própius & ridiculosius asininam, ut & Accursius *l* nominat.

Possessio, Posidet, qui per alium habet: idcirco, si ad tutorẽ, uel curatorẽ *m* pupilli

a l. Sequitur § Quod l. amĩt. ff. de usucapio.
b Bart. l. 1. § Qui autem. ae ui & ui arma.
c l. non quocunque de lega. 1.
d l. si quis. §. Sed hæc. de p̃scrip. 30. Ann. l. 2. de condict. tritticar. in fi. l. vitiosa. C. de acquir. possess.
e c. Sæpe. de restitut. spol. ibi Ripa nu. 90, Iason. l. non dubium. C. de legib. ibi. Ripa. l. 1. nu. 22. Quorũ. legatorum.
f l. Qui fundũ. §. furtiua. ff. pro emptore.
g l. Rẽ in bonis. de acq. rer. dom. l non uidetur. de acq. poss.
h c. Quid dicã. 14. q. 3.
i l. non potest uideri. de reg. iur.
k § sicut. de nõ. & mut. uel per mutand.
l Gl. l. Rẽ alienam. de cõtrah. emp. Rol. a Valle consil. 8. nu. 2. [illegible]. 4.
m l. 1 sequitur. § tunc. §. si pupilli. l. interdũ. furt. §. ulti. de furtis. l. 1. de acq. poss.

pupilli res reuertatur, abesse desinit, licet id pupillus nescierit. Vsufructuarius quia *a* non possidet, nec vtiq; possidere desinit. Is enim fructus *b* non nisi perceptos, id est, *c* a solo separatos possidet. Cui & illud Bartholi astipulatur, *d* Ait lex: Capitali pęna plectatur, *qui rem alienam surripit*. Conductor de fructibus fundi furtim succisis, iudicio capitali reum non aget, quòd donec fundo cohæreant, *e* fructus sui non intelliguntur. Res *f* quandoque in potestatem dicitur rediisse, cuius exhibendæ facultas subest. nomenque Potestatis multiplex esse, *g* suo loco apparebit.

Desinere,

Habet hoc uerbum, *Desinere*, in se causam perpetuam: *h* Qui filii penitus è sacris parentum eximuntur, in potestate sua esse desinere dicuntur. Quapropter uerba Senat. Cōsulti, *si ex liberis quis in Ciuitate esse desierit*, interpretatur Pomponius *i* eum significari, qui in ciuitate perpetuò esse desierit, non utique si ab hostibus captus fuerit, *k* cuius reditio adhuc est in pendenti. Quia hoc casu, non tam finitur patria potestas, *l* quàm cessat. Quandoque id quod *m* non dum incœpit, desinere tamen dicitur, sed hoc impropriè: quia priuatio habitum præsupponit *n* vt uulgò dicimus. Et Aulus Gellius, *o* nō insubtiliter negat probro affici, qui interrogatus, an furtum facere desierit, simpliciter inficiatur: quòd præcisè non sequitur, eum qui furtū facere non desierit furtum perpetrare: captionemq;, ut dixi, hoc argumento uersari, planè negat. Verbum *sinere*, idem significat quod permittere. Si *p* in lege locationis expressum fuerit, ne redemptor syluam cędere t, cingeret, uteret, nevè quem cedere, urere *sineret*.

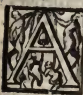
a l. sciendum. ff. qui satisd. cogā. l. 1. §. Quod ait Prætor. ff. Quod legatorū.
b §. is uerò. de rerum diuis.
c l. si eius. ff. de rei vindic.
d Bar. l. si fur. ff. de usufr.
e l. fructus pendentes. de rei vindic.
f l. Quoties. §. Prætor. l. si seruus. §. 1. de nox. act.
g l. Potestatis. infra.
h l. Patre furioso. de iis qui sui sui. l. Stichus. de ma. estō.
i l. 1. de assig. libert.
k l. in quæstione. gl. rata. C. de sent. pass.
l l. Qui homi nem. §. area. de solut.
m l. 3. Quemadmodū vsufr. amit. l. Titio vsufr. ff. de cōd. & dem.
n l. Decē. ubi Bart. de uerbo. l. manumissio. de statu homi.
o lib. 16. c. 2. Noct. Attic.
p l. in lege. ff. locati.

Non

Non hoc solum colonus præstare debet, ne ipse quid eorum committat; sed curare debet, *a* ne quis cædat: sic etiam libro septimo digestorum Alfenus retulit.

Furto, Idem si nõ furto, sed ui res possideatur, lege enim Iulia, & Plautia *b* usucapi ea res prohibetur. Sed etsi quo alio modo possidere lex *c* uetet, quia usucapio non procedet: nisi in causam pristinã ea res redierit. Sed etsi ex contractu *d* fiat redhibitio, tum reuersa intelligitur, distinctione habita de qua suprà, an rem nostrã esse sciuerimus, alioquin abesse *e* magis est.

Abest & ea res, quæ in rebus humanis non est.

ABESSE dicitur, *f* atque (ut aiunt) *g* propriè, cum qui fatis concessit. Ego autem, ut uerè quis abesse dicatur, prius ut sit *h* necesse esse existimarem. Qui enim iam humanis rebus sunt sublati, ii *i* nec esse intelliguntur. Arguté itaq; Gymnosophistæ, ab Alexandro (ut *k* ferunt) mortem comminati, ni quæsitis uerè respondissent: dum rogasset, an essent plures uiui, quàm defuncti, de uiuis duntaxat retulerũt; quòd *l* mortui, qui esse desierunt, propriè iã non sunt, sicut Atticus apud Ciceronem disceptans, probat. Vnde Plautinus ille, *m* Omen ego, inquit, pro nihilo esse duco, quod fuit, tanquam quando animam efflauit. Quid eum quæras qui fuit? Lycurgus tamen, Rex Spartorum in Cretam migraturus, populum

a l. facere non oportere. infra. l. ult. de reb. cred.

b §. Quod aũt. de usucap. Inst.

c l. pen. ad l. Iuliam pecul. l. cũ lex. ff. de usucapio.

d l. Põponius. ff. de acq. poss. §. 2.

e l. Qui fundũ. ff. ult. pro emptor.

f Glo. c. susceptã. de resc. rip. in 6.

g Io. Brechæius hic.

h l. Quidam referunt. ff. de codicillis.

i l. si decesserit ff. Qui satisd. cog. Eccl. 6. B.

k Plutarch. in Alexandro.

l c. Conuertimini. §. Hinc et. de pœn. dist. 1.

m in Persa.

pulum religione sacramenti obstrinxit, ne leges datas contemnerent, donec in patriam rediisset, atque quò omnis absit calumniȩ suspicio, post mortem cineres in mare spargi, uiuus præceperat: perinde, ac nisi penitus cadauer exinaniret, subesse uideretur.

Quòd autem ex authoritate Pontificis Bonifacii *a* contendunt, qui contrarias partes tuentur, nihil officit. Nam, licet his uerbis absfuturus, quis causam remque omnẽ suam alicui delegauerit, *Quoties abesse contigerit*, mortis causa quoque contineatur. id eo fit, quòd qui in uno casu sibi prospexerit, uerisimile est etiam in alio casu *b* licet non expresserit, præsertim eadẽ ratione militante, consulere uoluisse. Prȩterquã, quòd uerbum hoc, *Censetur*, in contextu positum, fictionem, non ueritatem inducit. Quibus quoque accedit, ꝙ *c* ab hostibus capti, cum sint loco mortuorũ, non uidentur abesse: secùs si *d* à latronibus detineantur, ꝗ nihilominus liberi manẽt, nec serui efficiũtur.

Corpore autem præsens, si tamen quod actum est, non intelligit, utpotè *e* somno grauatus, uel ualetudine prȩpeditus, *f* aut alio mõ, absentis loco est. Terentiusque Comicus sub persona amatoris, amicã ambientis, his uerbis alludit in Eunucho: Cum isto mili te præsens, absens ut fies: idest, corpore quidem præsens ut sis, cæterum animo aliena.

Quod si quis diu *g* non cõpareat, is utique ei assimulatur, qui uita cessit. In utero autem adhuc existens, *h* quoties de eius commodo agit, pro nato intelligitur. Fugitiuus, *i* qui consilium fugiendi retinet, uerbo absentis intelligitur: emptorique uenditorem quasi euictionis nomine teneri, uerius est. Quo argumento, nec ciuis censetur, *k* qui ab Vrbe discedendi ani-

a c. si delegatus. de offic. delegati.
b l. Titius. §. 1 de lib. et posth. Glo. d. l. Tale pactum. de pactis. d. l. l. Gallus.
c l. seruitutem de reg. iuris.
d l. nihil. ff. de capti. l. absentẽ. infra.
e l. Diem. § coram. de arbitr. l. Cörsin. infra.
f l. furioso ff. de re ind. l. quidam. eo.
g Bald. et si certat. §. si unius, ff. ad S.C. Sillaian. Bertrim Decis. 88.
h l. 1. de uẽtre inspi. itẽ l. l. qui in utero. de sta. tu homi.
i l. Iulianus. §. item qui furẽ. ff. de act. empt. Gl. abesse. l. 1. C. de ædil. acti. l. 2. ff. a l l. Fa.
k l. posthumi. ff. de capt. & postli. l. ex facto: §. uerũ Italicarum. de hæred. inst. arg. l. ante pe. de mil. testo. Cras. l. 1. nu. 76. de leg. a. 1.

mum retinet, licet is in ciuitate adhuc nobiſcum ege rit. Quamquam obſcurum non eſt, *a* cauſam dominii fugam minime commutare: quòd *b* loci mancipium nec eſſe deſinit, unde aufugerit: ne *c* ſit in eius poteſtate nos poſſeſsione priuare. Quæ utique religioſa ſunt, *d* atque Deo Opt. Max. cõſecrata, rebus quoque humanis cẽſentur ablata: quòd è commercio hominum ſunt omnino exempta. Hinc paſsim mortui appellantur, *e* qui monaſticę, atque ſolitariæ uitæ inſtituta profitentur: ſi quidem humanis negotiis penitus *f* arcentur: frumentationes, agriculturam, *g* uenundationes, atque id alia exercere, quibus diuinis officiis ſeducantur, prohibentur. Secularia namq; negotia non ſolùm periuriis mẽdatiisq; *h* uiã parant, ſed etiam animum religioſi *i*, quietũ perturbant, atque diuertunt. Scriptum enim eſt, *k* quoniam nõ cognoui negotiationes, introibo in potentias Domini.

Rebus humanis, Qui *l* mortuus eſt, rebus humanis abeſſe dicitur: aliàs *m* ingreſſus uiám uniuerſę carnis. Interdum, e medio *n* ſublatus: quòd inter cœlum & infernum, tota *o* hæc uita noſtra ſit cõſtituta. i. inter bonos & malos. Et uulgò, humanum dicimus, *p* quod eſt a diuinis ſeparatum. Omnia (inquit *q* Imperator) in memoria habere, & in nullo penitus peccare, diuinitatis potius eſt, quàm mortalitatis. i. humanitatis. li-

a l. rem quæ. ff. de acq. poſſ.
b l. Huiuſcemodi. §. lega. ũ. de leg. 1.
c l. Pomponius. § 1. de lega. 1.
d §. Religioſa. de re. ũ diuiſ. Inſt. l. filiusfa. de ĩ rem uerſo.
e c. Placuit. 1. 2. 16. q. 1. c. ſi ſeruus. glo. triẽnium. diſt. 54.
f Ne clerici uel monachi. extra. & 2. Tymoth. c. 2. c. quoniã. diſt. 10. c. conſequens. di. 88.
g arg: l. Milites qui. C. de re milit. l. Milites agrũ. ff. eo. c. nõ oportet. de conſecrat. diſt. 5. Abb. c. ſicut. 2. de homic. c. ſi quis in clero. 7. q. 1.
Iſa. 8.
h diſt. 88. per tot.
Eccle. 26.
Hier. 48. 59. 2.

i c. Generaliter 16. q 1. c. ſuggeſtum. de Decimis:
k Pſal. 70. cap. 7. diſt. 38.
l l. penul. Quæ ſentent. reſcind.
m l. ſi ſubdelegato. de off. deleg. 6.
n l. licet. eo.
o c. Hæc autem. 2 3. quæſt. quarta.
p c. ſemel. de reg. iur. in 6. Ariſtoteles lib 7. Ethicorum. c. 1:
q l. 2. C. de veter. iure nucle. §. ſi quid autem. §. Sed quia diuinæ.

cet *a* Frontoni, id uerbum uidetur uberius. Inde *b* humanum peccare, diabolicum perseuerare, *c* angelicum emendare. Quoties in iure dictum sit, inter sententias controuersas locum fore humaniori; hoc uult, non tam in ea re uerborum proprietati inhærendũ esse, quàm interpretationi *d* prudentum. Quod ipsum Varro lib. primo rerum humanarum his uerbis confirmat. Praxiteles (inquit) qui artificium egregium, nemini est paulum modò humaniori ignotus, &c. Humaniori, inquit, non ita ut uulgò dicitur, facili & tractabili, & beneuolo. Tametsi rudis literarum sit (hoc enim cum sententia nequaquam conuenit) sed eruditiori doctiorique qui Praxitelem quis fuerit, & ex libris, & ex historia cognouerit. Hactenus Aulus *e* Gellius lib. 13. Noctium Atticarum; perinde ac, non nisi æquitatis trutina, quæ in animis sapientum, atq; doctorum uersatur res temperamentum acciperet. Atq; ita beneuolentiæ nomen apud Modestinũ ipse exaudio. *f* In tempus capiẽdæ hæreditatis, institui hæredem posse, benignitatis est. An id tamen generaliter in iure obtinet, non est huius loci definire. Hoc hercle constat, uerba hæc, Beneuolentiæ est, honestius est, benignius est, humanius est, atque huius farinæ reliqua, dispositionem *g* inducere.

a Gell. lib. 13 c. 27.
b Glo. perseuerauerit. l. Consentaneum. C. quomodo, & quand. iudex.
c c. ignosci. distin. 8.
d l. uerbis. inf.
e c. 25. lib. 13
f l. in tempus. ff. de hæredib. instit.
g l. 4. de in ius uocãdo. l. si fuerit munic. pro. de legat. 3.

PAVLVS LIBRO OCTAVO AD EDICTVM, LEX XIIII.

Labeo & Sabinus existimant, si uestimẽtum scissum reddatur; uel res corrupta reddita sit, veluti scyphi collisi, aut tabula,

bula,rasa pictura, uideri rē abesse: quoniā earum rerum pretium nō in substantia, sed in arte positum est.

LABEONIS atque Sabini uerbis hic admonemur, verbum, *scissum, corruptum*, atque *rasum*, *abesse* uerbo contineri: quorum si quid euenerit, abesse res intelligitur. Excepto, *a* quòd si quis rem suam sciens deterioratam acceperit, quod etiam suprà diximus, postea experiendo nihil efficit. Sibi enim imputabit, *b* quòd cum rem depretiatam acceperit, nihil nunciauerit: cui ut uoluit, satisfactum uidetur, ut ille *c* ait. Hocq; in uniuersum procedere, si id quod abest, iure actionis peti poterit, alioqui contra: & ita alii *d* retulerunt.

Corruptum, Quod quibus modis contingit, satis a nobis alibi declaratur. Nam, *e* & usum rei deprauatum, *f corrupti* uocabulo contineri propius est. Quamobrem, seriam, amphoram, dolium purum commodatum, mucidum qui reddiderit, ipsius rei petitione conueniri poterit. hoc ipso *g* enim quòd infusum corrumpit, salubritatem bonitatemq; perdiderit, abesse meritò censetur. Syncerum est nisi uas, quodcunque infundis accesit, ut canit Lyricus. Idē si *h* aqua īfusa depositarius uinū domino restituat, quód Plautus uocat infuscatū (hæc utiq; lectio germana est) nam adhuc actione depositi, ut rem restituat conueniendus erit. Nec mouet, quòd aqua potissimum marina iniecta, ut Græcis placet, uinum fiat pretiosius. *i* Nam si id domino inuito fiat, *k* palam est, prout supra *l* respondi, fieri deterius, quia

a Bar. l. Quis sibi. ff. de solutio. §. qui Stichū. *b* l. 1. §. ult. ff. quod falso tut. l. 3. ff. de fideiuss. *c* l. si rē. §. omnis. de pig. act. *d* Bar. l. exhibitionis. C. ad exhibendum. *e* l. 2. §. Deinde. ff. Ne quid ī loco pub. l. 1. de uia pub. *f* d. l. . §. idē Neratius. uers. idem ait, si odore. *g* l. in rebus. §. ult. ff. cōmodati c. inter hæc. de pœn. di. 3. Glo. uase. *h* l. si seruus. §. inquit lex. ad l. Aquil. l. 1. de extraord. crim. *i* Collum. lib. 12. c. 25. de re rust. *k* l. ult. de usu, & habit. *l* l. prox. sup. §. Res abesse. uerb. mutata.

id dominus non uult: præterquã, qđ nõ eque id apud oẽs gentes probatur. Isaias: Caupones tui miscent aquã uino tanq̃ zizania tritico malũ bono immiscen do. Lora utique, quam secundam lotionem *a* uini familiæ ædium dominus pararat, religioni priscorũ Romanorum minime conueniebat: qui non nisi Calpar, quod uinum purum appellant, non dilutũ, Ioui libari consueuerũt. Vinum victus initium: Merum verò animi integritatem, mentemq; simplicem doli omnis expertem denotabat. Quæ sacrificia, Calendis Martiis 12. celebrata, Vinalia nominabãtur, ut Festus ait. Antistiusq; Labeo Iuris author nobilissimus, Commentariorũ lib. 10. conscripto ad ius Pontificium idem perhibet. Quod si quis fortè dixerit, *b* Imperiali quodam oraculo, non solum permitti: uerũ etiã verbis conceptis ordinari, frumentum uetustate cariosum atque corruptum, nouo immixto temperandum nihil impedit: quia causam hæc res in se habet præcipuam, atque singularẽ, quòd ne ciuitas caritate annonæ, *c* uel frumenti laboraret, specialiter hoc *d* esse inductum respondi: quod quidem in re penitus aliena cõmittere *e* ubi ratio legis cessat, hominis plane esse curiosi nemo ambigit.

a Varro de re rustica. lib. 1. c. 54.

b l. 1. C de condit. pub. horre.

c Bar. l. 1. C. ut nemini lice. in emp. specie. l. Annonã. ff. de extraor. cri.

d l. mulier. ff. de accusatio.

e §. cũ in aliena. de rerũ diuis. Gl. pruden ter. c. in mandatis. 43. diff.

Rasum, Quo verbo eum contineri dicimus, *f* qui pecus lanigerum detonsum domino domum remittit. Nec non qui tabulas instrumenti deleuerit, propalauerit, induxeritvè: cùm intersit nostra, *g* hominum captionibus causam remvè familiarem nõ diuulgari. Corrupisse uersus suos lecto rem malè peritũ, nescio quis Poeta cõqueſtus est: qua ĩdignatione percitus se lateres eius, (erat utiq; lector opifex laterarius) cõfringere dicebat. Et Flaccus Poe.

f l. sequitur. § lana. de usucap. l. Quicunq; de fals. gle.

g l. 2. C. Quę. it quib. 4. par. ver. quid enim tam durum.

In-

Indoctum doctumq; fugat recitator acerbus. Scriptū est, Polemonem eousq; morosum, atq; insuauē oratorem abhorruisse, ut potius quàm orationē eius nauseabūdus perferret, liti iuriq; suo cedere malebat. In sacris aūt mysteriis referendis, quib. *a* mens dicentis potissimū uersatur, benignius *b* proceditur: ꝙ, ut est illud Senecę dictū grauitatis plenū, ægrotus nō tā quærit medicū eloquētē, quàm curare scientem, nec tā dicentē, quā orantē Dominus noster intuetur. Et D. Aug. Malo vt me reprehendant Grāmatici, quàm nō intelligāt populi. Quamquā quouis *c* tertio uerbo Priscianū cœdere, cùm uel pueris, atque nouitiis id cōmisisi pędotriba uix in pergula docens solet indulgere, in uetera no, & iam emerito, uel (ut eorū uerbo utar) viro columnario causasq; *d* in foro agenti ferendū nō est. Multò minus ī his qui legē domini omni eruditione instruūt id *e* enim probrosum est. Si enim Romani neminē nisi qui latiū Latineq; loq sciuerit, ut Cicero *f* innuit, in ciuitatē admiserint: Si (inquā) Imperator Claudius Græciæ Principē ex albo iudicū deleuit, ꝙ ignarus esset Latinæ loquelę; nō ne multò magis indignū Præfectura Latia existimasset, qui non solum bonis literis instructus non est, sed nec cū literatis cōmercium, vel cōsuetudinē cōtrahere ex sua putat ēe dignitate? Cui ego decreta Pontificia propono, *g* quib. doctis multa sunt iure concessa, indoctis penitus *h* abnegata; secundum quod scriptū est, Labia Sacerdotis custodiūt sciētiam, & legem requiram ex ore eius, quia Angelus Domini exercituum est. Et *i* alibi, uos repellistis scientiā; & ego repellā uos, ne sacerdotio fungamini mihi. Quibus tamen, tāquam in alieno *k* regno uersatus diu-

a 1.q.1.c. Marchio.
b c. Sedulo. di. 38. c. Quāuis. 1. Regū. c. 1. c. nō mediocriter de conse. di. 5.
c c. 3. ea. dis. 38.
d l. 2. de orig. iur. § Seruius. c. 2. per tuas. de rescrip.
e c. si iuxta. distin. 38.
f Pro Archia Poeta.
g c. Illiteratos. dist. 36. . . uilissimus. 1. q. 1. c. ult. de ætate, & qualit. ord.
h c. De multa. de præbend. in fi. l. 1. C. de anno. ciuilib. dis. 49. c. ul. c. licet 8. q. 1. argu. . vl. dist. 37. Card. Alex.
i c. Sacerdotib. 11. q. 1. c. 2. dist. 36. Malachiæ. 11.

l. 1. de inst. & in. uersi. secundum quam sacerdotes appellat.
k c. Oēs. di 38
l C. de com. & mercatorib. c. ex merito. 6. q. 1. 6. q 3. c. 1.

diutius nõ insistã. Hoc hercle uolo, & cupio, optimis, bonis, atque sapientibus, omnia *a* dona optima conferri, ut qui uirtute, uitæ, doctrinæq; meritis, cæteris longe præstant, hi utique colentur, amentur: cæteri autem ad studia honestissima, honestis *b* modis excitẽtur. secundum quod suffragatur illud Propheticũ: *c* Qui docti fuerint, quasi splendor firmamenti. Et qui ad Iustitiam erudiunt multos, quasi stellæ in perpetuas æternitates, ut ait Honorius. c. ult. de magistr.

a c. A l[illegible]res. de temp. ordi. ubi gl. ul. [illegible] 13. uf. 118.

b §. ult. inst. proœm.

c Daniel. 21 a Mat. 5 e. Sal. [illegible] auth. ... habita. C. ne filius pro patre.

Item, si dominus rem quæ sibi furto aberat ignorans emerit, rectè dicitur res abesse, etsi postea id ita esse scierit; quia res ei abesse uidetur, cui prætium abest.

d l. suos. de legat. 3. l. bonorũ infr.

QVOD verò de Domino dicit, id etiam ad bonæ fidei *d* possessorẽ producitur: quia in bonis eius res esse dicitur.

Ignorans, Ignorat, *e* quamuis inuestigando curiosiùs poterit edoceri. Curiositas enim damnatur; inde quod scit quis, interdum dissimulare debet, ne uideatur curiosus: etsi uulgò curiosus is dicitur, *f* qui præter causæ necessitatem scire desiderat, quem Græci περίεργον appellant. Plautus, *g*

e l. Doli. de nouatio. Gl. z. c. consituti. de purgat. canon. l. si id quod. ff. Quod falso tutore.

f c. 1. de renũc. lib. 6. gl. & Dominic.

g in Sticho.

Sed curiosi sunt hic complures mali
Alienas res qui curant studio maximo,
Quibus ipsis nulla est res, quam procurent, sua. &c.
Item, eodem.
Nam curiosus nemo est, qnin sit maleuolus. h

h in Aulul. et Truculento Ca[...]

& pasfim, apud eundem: atque etiam Horatius. *i* scio

i lib. 1. Satyr. 3. li. 2. Sa. 3.

lum

lum, atque curiosum, serpentem uocat Epidaurium; de quo etiam interpretes, *a* iuris, quos hic excutere alienum est.

At quid si rem meã mãdato eius, qui bona fide possidet, inscius alteri uendiderim? Consentire eum dicendum non est: quòd uetus regula iuris est, *b* non cõsentire qui errat. Propterea, nec dominium *c* trãslatum uidetur. Dominus aũt, insciens rem suam quã uẽdiderit, nõ poterit uindicare, sed mãdati *d* actione experietur. Si is qui nescierit rem meam esse, eam mihi uendiderit, *e* usque ad pretii æstimationem conueniri poterit: eo *f* quòd rei meæ nulla emptio est. Res quoque abesse dicitur, quam donaturus mihi inscio rem esse meam, *g* alteri meo iussu donaueris. Quòd si ex causa hæreditaria ad me res mea peruenerit, quia hæreditatem comparauerim; propius est, *h* quòd in causa vniuersitatis bonorum, quæ res mihi sola debeatur ignorauerim, uideri abesse. Alioquin, scire causam bonorum, quæ ad nos debentur, sufficit interdum *i* crassiori Mineruа, acut Vlpianus ait, παχυμερέστερον. Legis Aquiliæ actione dominus, ex delicto mancipii, vt conueniatur, non sufficit scire, nisi etiam prohibendi facultatem habeat, ne noxam faciat: alioquin *k* si non prohibeat cum potuit, legis actioni quoque ipse obnoxius erit. In reuocatione eorum quæ in fraudem creditorum sunt alienata, exigitur, ut scientiam habeat emptor, *l* quæ fraudis participationi sit coniuncta: secus si ex causa gratuita res sit translata, quia tum fraudari creditorẽ sufficit, ut ibi subiungit legislator.

Quod attinet ad scientiam iuris, quæ neminem excusat, ut ignorantiam prætendat, *m* scit qui scire debet,

a Alciat. Rub. C. de Curios. & ibi glo.
b l. si per errorem. de iurisd. omn. iud.
c l. etsi consensu. de cõtrahẽd. emp.
d l. seruũ Titii. ff. mandati.
e l. seruũ meũ. de condict. indebiti.
f l. suæ rei. ff. de cõtrah. emp.
g l. etsi consensu. de contrah. empt.
h Arg. l. si quis fundũ. de acq. poss.
i l. Quam Tuberonis. ff. de peculio.
k l. scientiam. ff. ad l. Aquil. l. in delictis. ff. de nox. act.
l l. Ait Praetor. §. Qd ait. ff. Quæ ĩ fraud. cred. l. qui aũt. §. hoc autẽ. eo. §. Similiq; modo. eo. Qui autem.
m Regula. ff. de iur. & facti. ig.

bet,

bet; *a* ficut in plerisq; aliis cafibus iuris, qui facti cau fam attingunt; i. fi alios interrogando inftrui pofsit.

Pontifex, ab eo qui ad facros ordines promouẽdus eft, fcientiam defiderat; *b* non ut tranfitoriè, fed fcru tabiliter legem nofcat. Quanquam hæc omnia *c* mo dicè capienda funt. Sufficitque argumento eorũ, quæ Vlpianus refert, *d* mediocris fcientia, fecundũ quod alii eius ordinis fcire folent: Quod quoque æquitatẽ habet: & Innocentius *e* fcripfit. quia fcientia ipfa (de qua Apoftolus) *f* nimis eminens animam inflat: charitas autem ædificat.

Emerit, De facto. Si quidem contractus om nes, qui ex confenfu *g* proficifcun tur, plurimum facti *h* habent. Alciatus itaq; infert, fi teftator legauerit omnia, excepto eo quod à Sempro nio emit, ea quæ *i* empta funt non iure, uideri excepta. Quod ipfe probo, tùm maximè, fi *k* quod iure emptũ fit non reperiatur, quoniam expedit, uoluntatem te ftatoris effectum habere. Alioquin, magis hæc facti & uoluntatis quæftio eft.

Sed finge teftatorem hæredẽ grauaffe, ut Titio mi litiam emeret, an fufficit facto emiffe, ut pretium à Ti tio exigat, uidendum erit. Puto teftantium *l* uolun tates plenius interpretandas: ideo emptionis *m* pre tium ab ipfo hærede quoque refundi oportere. Sin autem locare iudex reum præceperit, non tamen prę cife aftringitur locationi ftare, fi conductori damnũ re ferre paratus fit, ficut Bar. Bald. Angelus, atq; Caftren fis *n* affirmant. Vnde cum emptio & locatio eifdem iuris regulis *o* confiftant, in contractu emptionis idẽ ius militare uidetur. Quamquam ego hac in re *p* pla ne fubfifto, quia rei uenditæ dominium non aliter in

a l. Quod te. ff. fi cert. pet. l. qui cũ alio. de regul. iuris.
b c. Cũs. di. 38
c c. cũ nobis. de electio.
d l. fi uendũ. §. illud. l. fi quis uenditoris ff. de edil. edict.
e c. Nifi pridem. §. pro defectu. de renunc.
f c. 1. Corin. 8.
g l. ex hoc iure de iuft. & iu.
h l. Confilio. ff. de curat. furiof.
i l. illud etiam glo. conductor. 1. 3. q. 2.
k l. fi quando. ff. de legat. 1.
l l. in teftis. ff. de reg. iur.
m l. His uerbis § Allumno. de leg. 3.
n fi fideiuffor § ult. de leg. 1.
o l. 2. ff. locati.
p l. ex empto. ff. de act. emp.

ptorem transfunditur, quàm si ea res sua sit, qui *a* vendiderit.

Postea scierit, Adeo ut si in alterum trãstulerit priusq̃ rem suam esse sciuerit, *b* idem dicemus. Expedit tamen, quàm primum nouerit, *c* animum testatò declaret, ne alioquin tacito consensu uideatur sibi satisfactum.

Verbum *Postea*, plenius accipitur, interdum modi cum *c* interuallum temporis significat: interdũ uberius. Aliquando otiosè ponitur; puta *d* cum testator scripserit Stichus liber esto: & *Posteaquam liber erit*, Hæres esto. Nam ut Labeo, Neratius, atque Aristo putãt, detracto uerbo medio, *Postea*, libertas & hæreditas ei simul competunt, atque ita in dubio generaliter accipitur. Quapropter si testis retulit, Titium institutum: *postea* Sempronium, nullo interueniente (ut aliis *d* uidetur) Sempronius hæres censetur institutus.

Precium, Quia precium *e* rei loco succedit: idque in causis uniuersalibus indistinctè procedit, ut *f* omnes aiunt. Pretii nomine omne quodcunq; continetur: puta, *g* si quid eo intuitu donaui, quod aliàs dare nolui, quia pretij censetur. Quanquam nisi numeratio intercedat, secus Proculiani existimant. Quorum opinionem Accursius, *h* atque etiam Iason sequitur.

Quod diximus pretium loco rei succedere: intelligendum tamen, si pretium certum ex re hæreditaria reficiatur, nõ hæreditarias sed uiriles partes efficere, *i* ut proditum est. Proinde, qui non æqualiter in testamento hæredes scripti fuerint, cautius fecerint si hũc casum memoriæ commendabunt.

Si eius rei pretium tibi numerauerim, quæ deperdi-

S ta,

a l. Rẽ alienã. de cõtrah. emp.

b Ias. Dec. l. 2. §. creditum. de reb. credit.

c l. si filiusfa. 1. ff. ad S. C. Macedo. c. ult. de coniug. ser.

d l. Ab hostib. §. Sed quod. simpliciter. ff. Ex quib. causis maior.

e l. Quoties. de hæredib. inst. §. si quis ita.

f Bar. l. Fructus. nu. 10. ff. soluto matr. Geminia. c. 1. §. 1. de rest. spol.

g l. Imperator. ff. de leg. 2.

h dd. l. Mater. C. de rei uind. Alciat. hic.

i l. fundi. de cõtrah. empt. l. si quis mandato. ff. de nego. gest.

k l. 2. de iure emphit. C.

l l. Codicillis. §. Qui insulã. de legat. 1. Vide Com. cõclus. fol. 62. nu. 24.

alioquin, nec magnopere ad præsentem casum hæc fictio pertinet. *Amittere* pro dimittere. Terentius in Phormione: Ego in eum infœlix incidi locum, ut neq; eius sit mihi amittēdi, nec retinēdi copia. Et alibi sæpius. Nunc amitte quæso hunc. Verbumq; *amittendi* latè patere, authoritatibus iuris multis *a* probatur, ut passim in titulo de acquirenda, uel amittenda hæreditate, uel possessione. Quamuis amittere, uel omittere, *b* utrum legamus, nihil impedio.

VPIANVS LIBRO DECIMO AD EDICTVM, L. XV.

BOna ciuitatis abusiuè publica dicta sunt: sola enim ea publica sunt, quæ populi Romani sunt.

EST autem ciuitas legitima populi collectio, eisdem legibus seu institutis subiecta, atque formata, ut ex philosophis deprehēditur. Etsi, ut Bal. ait, *c* ad ciuitatis nomē Episcopalis sedes requirit. Ciuitatis autem bona, quibus curator *d* præest, quæ in formam patrimonii sunt redacta, a publici appellatione causam habent alienam. Fere quē quòd utilitatem *e* afferunt, sicuti prædia, pascua publica, *f* mancipia necnon uectigalia, Ciuitatis bona appellantur. Quæ uerò ciuitatis ornatum, uel decore attingunt, *g* ueluti, quæ sunt in ludos, *h* spectacula, epulationes, diuisiones, atque uiscerationes *i* desti-

a l. Prætor. 4. §. amissa. ff. de ui bo. rapt.
b ff. si quis omissa caus. testa.
Cicero de somno Scipionis.
Fab. Quint. li. 5. c. 11. Instit.
Marcell. Epis. 5. ad D. Augustinum.
c l. ex hoc iure ff. de iust. & iure. Decius. l. Ciuitas. ff. si certũ pet.
d l. 2. §. Grani ff. de admi. rerum ad ciuit. pertinent. l. prohibere. § plane ff. Quod ui aut clam.
e l. Bonorum. 49. infr.
f l. Sed si hac §. qui manumittitur. ff. de in ius uoc. l. in tantũ. de rerũ diuis.
g l. Ciuitati. ff. de leg. 1. l. legatũ. ff. de admi. rerum ad ciuit. perti.
h l. C. de spectaculis. C. de expēs. ludorum.
i l. ãnte pe. de annui. legat.

nata: quòd cuique ex populo se solent exhibere, ideo quasi populica publici nomine fruũtur. sicuti alia pleraque in publicos usus constituta: Veluti Pons Sublicius, *a* forum, Basilicam, campus Martius, Theatrũ, Balnea, portus, atque his similia.

Quæ verò de bonis ciuitatis diximus, sunt quoq; de ipsius ecclesiæ *b* bonis exaudienda: quòd iisdem priuilegiis in plerisq; iuris casibus nituntur. Quapropter, quæ sunt (ut uocant) de ipsius Ecclesiæ mensa, cum in eius dominio sunt constituta, eius dos, atque etiã *c* patrimonium appellantur: nec nisi causa *d* cognita in alium transferũtur. Cætera quidem, quæ sacris inseruiunt, atque sacris usibus consecrantur; puta, urceoli, mensa, thuribula, patellæ, uestimenta, publici instar sunt, nomenq; publicum merentur. Vnde in alimẽta pauperum, edificationem templi Domini, necnõ in redemptionem captiuorũ sacris constitutionibus alienare permissum est. Absurdum *e* namq; existimauit Diuus Imperator Iustinianus, quibuscunq; uasis animas hominum, uasa Christi non præponere: q habet Ecclesia aurum, gemmas, ornamenta, ut ait sanctissimus Episcopus *f* Ambrosius, non ut seruet, sed ut necessitatibus indigentium erogetur. Est utique gloria *g* maxima eius qui religioni pest, pauperũ causis, & languentiũ miseriis prouidere. (vt ait *h* Doctor sanctiss. Hieronymus) & rectè. Nam si, ut inquit, *i* simus loco Apostolorum, non solùm sermonem eorum imitemur, sed etiam conuersationẽ, non solum orationem audire suadentis, fructuosum sit, sed etiam facta mirari agentis, gloriosum.

Accursius hic verbum, Ciuitatis, intelligit, de ea quę ab

a l. se l Celsus. ff. de contrah. emp.

b l. ut inter. C. de sacros. eccl.

c c. ut super. de reb. eccl. alie.

d c. Nemo ecclesiã. de consecr. di 5. 1. c. 3. de uita & bones. cleric. glo.

e c. Nulli. de rebus ecclef. glo. alienare. ubi dd. l. Iubemus nulli. §. scientes. C. de sacros. ecclef. vbi Bart. Alber.

f l. Sancimus. C. de sacros. ecclef. c. ipsa pietat. 23. q. 4.

g c. Aurũ. 12. q. 2.

h c. Gloria. c. & hoc. 16. q. 7. Parabol. 13. 19. Eccl. 3.

i 16 q. 1. c. ul. c. 1. 2. dis. 82.

k c. Ecclesiæ, 35 dist.

ab vrbe Roma sit aliena, quæ (cum loco *a* priuatorum cæteræ ciuitates habeantur) publici nomē difficulter obtinet. Id enim nominis Romæ maximè tribuitur: quòd *b* sit caput mundi, communisque *c* patria, postquàm Antoninus Imperator, omnes qui sub Imperio essent Romano, ciuitate donauit. Etsi orbem *d* non Vrbem legi recentiores doctissimi voluerunt. Ipse tamen pro vrbe, Orbem apud Eutropium animaduerto. Orbem, inquit, Romanum circuit: multa ædificauit. Cæsarque Claudius Britannos in vrbe vidit togatos, Quorū Præsidē Virium Lupū quodam suo respōso Vlpianus *e* commemorat. Atque idē Eutropius author est, L. Septimium Seuerū Imperatorem, defunctū Eboraci apud nostros Britannos, quæ quidam ciuitas hodie populo præpotens, atq; mercatura celebris, sede Archiepiscopali dignissimè illustratur. Vnde, ad Ceciliam Pr. 3. Nonas Maii emissa fuit sacra *f* eius Constitutio, Faustino & Rufo consulibus, quæ inter Imperiales irradiat sanctiones.

a infra. l. seq.

b §. ult. Inst. de satisd.

c l. Roma. ff. ad munic. Dec. c. meminimus. n. 16. de appellatio. Fel. c. fi. nu. 25. de foro. competenti.

d l. In orbe. ff. de stat. homi.

e l. 2. de vulg. & pupil. subst.

f l. 1. C. de rei vindicatio.

CAIVS LIB. TERTIO, AD EDICTVM,

LEX XVI.

CVm qui uectigal populi Romani conductum habet, publicanum appellamus: nam publici appellatio in compluribus causis ad populum Rom. respicit: Ciuitates enim loco priuatorum habentur.

Qui

Vi publico: id est, *a* uectigali fruuntur, nomine generali Publicani appellãtur: siuè opus aliquod faciendum Reipublicæ conduxerint: siuè ad alendum, uel uestiendum, uel cuiusuis negotiationis munus obituri. Cuius apud T. Liuiũ *b* singulare genus extat documenti. Siuè deniq; salinas, cretifodinas, uel metalla conduxerint, uocantur *c* nomine Publicani. Qui autem Principes Publicani sunt, nomine *d* speciali Mancipes appellantur, quibus *e* id lucri omne quod ex commissi causa obuenerit, debetur: excepto, quòd hi qui *f* certa immunitatis indulgentia & Principis priuilegio gaudent, præstationibus uectigalium non sunt obnoxii. Nec aliàs in necẽ Publicani, ministri uel familiæ collusio *g* ab onere soluendi portorii reum excusat. Quam quidem præstandi necessitatem, si quis fraude arteve effugiat, nihil in Deum Opt. Max. hominemvè deliquisse Bartholus *h* tradidit.

Qui autem insolitum uectigal viatori indixerit, licet non protinus id exegerit, Ambitus *i* lege tenetur: postquam uerò exegerit, legis Iuliæ pœna astringitur. Ciuitatem eam tamen, quæ supremam habet potestatem, onera Reip. necessaria rebus in ciuitatem illatis ubique, uel peregrinantibus imponere posse, rationi uidetur consentaneum. Quod autem saluti omnium generaliter destinatur, id probrosum *k* esse, nemo dixerit, & Abbas retulit. Si quidem, necessitate temporum, necnon locorum, etiam clericis, atq; priuilegiatis grauamina imponũtur, ut Martinus Laudensis *l* author est. Eo enim casu, ut Ripa *m* scripsit, cogi possunt Principi suo subditi, pecuniam concredere

a l. Miles. ff. ex quib. cauf. maior. l. Quanta. §. si. de publica.
b lib. 23. ad finem.
c l. sed & hi. ff. de publica.
d l. Qui si trãsfer. ff. locati.
e l. Omnib. C. de uectigalib. ubi glo.
f l. si publicanus. de public. l. licitatio. ad finẽ. eo. l. uniuersi. C. de uectig.
g arg. l. Imperatores. ff. de pactis.
h Bar. l. Vectigalia. de vectigal.
i l. vl. ad l. Iul. de ui pub. l. 1. ff. ad l. Iul. de ambit. glo.
k c. innouamus. ac. ensi. l. Omnes. C. de anno. & tribut.
l Lancill. Cons. ad. lib. 1. c. 1. §. 4. de pstãt. Imper. titu. de collect.
m Ripa l. 1. n. 118. ff. solut. matrim.

dere; ueluti ad arcendam uim hostilem, quæ populo imminet.

Sunt utique Ciuitati vectigalia adeò necessaria, *a* ut sine his facile societas omnis Ciuitatis dissoluitur, secundum et quod scriptum est de Nerone Imperatore, qui cum decreuisset uectigalia, è medio tollere; sententiam posteà temerariam, prudenter commutauit, quòd percepisset facile iis sublatis, Rempublicã statim pessundari. Neq; Pótificis Sexti *b* Calisti aliud infert constitutio, cui confidentius alii qui diuersum sentiunt, innituntur, quàm ut religiosorum uota, studiaque, & propensæ in Deum uoluntates, vectigalium oneribus insolitis & non consuetis, nullo modo impediantur.

Ferunt Historici, tantum auri post uictoriam habitam apud Macedones, Aemilium Paulũ Aerario Pop. Romani intulisse, ut per multos annos a solutione uectigalium, populus esset immunis.

Vectigal, Nomen uectigalis obtinet, tàm quod ex prædiis, uel re, uel mercibus penditur, quàm quod ex causa ædificii in publico solo erecti debeatur; licet speciali *e* nomine, solarium id dicatur: quàm *d* quod militibus impenditur, & tributũ uocamus. Sunt, inquit *e* Paulus, agri Ciuitatum alii uectigales, alii non uectigales. Vocantur autem uectigales, qui ea lege in perpetuum locantur, ut tàm diu pro his uectigal pendatur, quàmdiu neque ipsis, qui conduxerint, neq; hi qui in locum eorum successerint, auferri eos liceat, &c.

Plane rerum inuectarum pensio à quo uectigal *f* nuncupatur, pro rerum qualitate, alia atque alia constituitur. Inuectarum & euectarum octaua *g* portio

a l. Omnium. C. de uectigal.

b c. si quis Romipetas. 24. q. 3.

c l. 2. § si quis neminẽ. nequid in loco pub. l. eum seruus. § Hæres cogitur. de leg. 1. l. ult. de censib.

d l. Ager infr.

e l. 1. si ager uectigal. Alc. lib. 3. c. 10. disp[unct].

f Gl. rubr. C. de uectigalib.

g l. Ex præstatione. C. de uectig.

redẽptori seu publicano debebatur. Prædiorum autẽ pars *a* uigesima: Ex larido quasi longè arido, sic nomen deducunt, etiam uicesima: sicuti quoque de uino. Frumenti quinquagesima, Metallorũ, *b* decima.

Conductum habet, Habet, *c* inquam, conductum manceps, qui ex sua persona Reip. obligatur. Nã qui ab eo causam habet, licet iure eius utatur, uerè *d* manceps non est, sed socii uel familiæ instar *e* habetur. Cuius factum, ut supra diximus, nihil *f* uel promouet, uel impedit, quominus Publicanus ius suum portorii exigat. exemplo *g* usufructuarii, in cuius persona ius ipsum utẽdi fruendi constituitur. Quod itaq; ministri seu collectarii eius a debitore publico exigere non possunt, quia soluendo esse desiit, sibi *h* non reipublicæ erit dispendio.

Sicẽdum est, verbũ *factum habet*, *i* *Conductum habet*, referri interdum ad quemcunq; qui rei de qua agatur incumbit: quòd quibus casibus personam id afficit quod gestum est, cum sit personale, *k* ad successorem non porrigitur. Alioquin, si non tàm in personam sermo concipiatur, quàm in rem, generalius *l* accipitur.

Ex his uerbis intelligitur, si prædia Dominus ita uẽdiderit, ut emptori eorum pensiones cedant, de his uideri actum, non quæ conductori, sed sibi *m* debentur, eò quòd uerba directò in dubio *n* capiuntur, idq; in repræsenti uerisimilius est. *o*

Priuatorum loco, Nã impropriè aliæ ciuitates Reipublicæ nomen obtinẽt, quæ quidem, tanquam ex arboris trunco ramusculi, *p* membra sunt Reipublicæ Romanæ: idq; innuit Iurisconsultus, qui Senatusc̃õsulti verba

a l. Medios. C. de susceptorib. lib. 10.
b l. Cuncti. C. de metallis.
c l. si quis sine C. de uectigal.
d l. 1. C. Quib. muner. excus.
e l. 1. ff. de pub. fruend.
f l. Licitatio §. earum. de public.
g l. Necessario. §. fi. de peric. & cõmod. rei uend.
h l. Ciuitati. ff. de neg. gest.
i l. 1. §. ult. de fl. minib. l. aut. §. ult. Quod ui aut clam.
k l. si in lege. §. si colonus. locati.
l l. 1. §. supra. ff. de iis qui deiec.
m l. si mercedem. §. 1. de act. empt.
n l. Qui liberis. §. hac uerba. ff. de uulg. & pup. subst.
o l. Qui tabernas. de cõtrah. emp.
Bar. l. cũ reipub. C. qui pot. in pignor.
p c. Clerici. de verb. signifi. §. ult. Inst. de satisdationibus.

verba concepta in fisci causa, ad ciuitatem extendit; *a* quam priuatorum, ait causam obtinere.

Habentur, Id est, uidentur: non per modū fictionis, *b sed etiam propriè*, ueluti apud Iustinianum: *c* Et non ineleganter in duas species ius ciuile distributum *uidetur*. Item paulò post fluxisse *uidetur*.

a l. itē ueniūt. §. ais S.C. glo. ff. de petit. hær. vide Ias. l. Rescriptū. ī prin. col. fi. de pact. Dec. l. in ambiguis. nu. 2. de reg. iur.

b l. si quis pro Emptore. de vsucap. Bar. nu. 5.36.

c § Et non ineleganter. de iure nat. gent. & ciuil.

PAVLVS LIB. NONO LEX XVIII.

MVnus tribus modis dicitur: uno donum, & inde munera dici, dari mittivè altero onus, quod cum remittitur, vacationem militiæ munerisque præstat: inde immunitatem appellari: tertiò officium, vndè munera militaria, & quosdam milites munifices uocari: Igitur municipes dici, quòd munera ciuilia capiant.

TRIBVS ergo modis, muneris appellatio desumitur. Quandoq; pro Dono: *d* siue ex cā, siue spontè quid collatū *e* fuerit. Propriè tamē, donū appellàmus qđ ex liberalitate cuiusque proficiscitur nullo iure cogente: alioquin speciali nomine munus dicitur. Donum uerò si cui, quando, & quantum, & pro personæ conditione *f* conferatur, dignitatem continet. Atque hoc est, quod laudem in se habere plerun-

d l. inter donum infra.

e l. 1. de donatio.

f c Quiescemus ubi glo. di. 42. c. vlteranea. 12 q. 3. glo. ult. c. Donare. 85. di. c. fratri. ea.

mento,& ii, qui munia *a* Reipub. non tam persona-rum meritis inducti, quàm suffragatorum cohorte impulsi, indignis conferunt, comprehenduntur.

Xenium enim potius poculenta munera significat, quod hospitibus antiqui solebant, potissimum Græci exhibere, a quibus uocabulum traducitur. Id enim (ut beatus Hieronymus ait) *b* nõ magnoperè cocorum arte, & impendiis indigebat, sed rebus minutis, pullis, ouis, atq; similibus consistebat, vt Vitruuius *c* author est. Proconsulq; hæc etiam accipere poterat, modò ad muneris *d* qualitatem non accederent.

Dari, mittive, Veluti *e* nuptialia, natalitia, Saturnalia, atque strenua, quæ calendis Ianuariis fœlici augurio quotidie dantur: Quorum, ut quibusdam placet, in constitutionib. *f* Imperialib. fit cõmemoratio, q́ Principali Maiestati quotannis missitantur. Sunt etiam Saturnalia a uiris *g* debita: & cętera quæ a matronis, ut Plautus ait, Calendis Martiis percantatrici, collectrici, ariolę, Auruspicæ conferuntur: quibus si nihil mittas, flagitium est. Dicimus etiam munus edere, *h* cum qui populo quid spectaculi, munusuè gladiatorium, aut uenatorium honoris causa exhibet: etsi Accursius huius rei ignarus, alibi *i* aliter interpretatur.

Onus, Id est, grauamen: *k* in dubio de personali non patrimoniali intelligimus: & de ordinario non extraordinario, si sit immunitas *l* concessa. Generaliterq; de eo, quod nec lege, nec Senatusconsulto, uel constitutione *m* iniungitur.

Sanè quod diximus donationem interdum onus esse, quia damnum, uel dispendiũ afferat donatario *n* intellige & quoties in inuitũ *o* quid confertur. Inuito

to

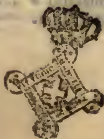
a l.1.l. eadem. ff.gl.ad l.Iul.repet.c. Moyses. 8.q.1.l. fin.C. ad l. Iul. repetũd. Abb. c.1. 2. ne prælat. vices suas.
b c. neque tales. de consecr. dist. 5.
c li.5.c.10. de architectur.
d l. solẽt: de off. Procons. l.3. ff. de pec. legat.
e l. Tutor secundum. §. ult. de adm. tut.
f l.1.C. de noti oblat.
g l. sed si uir. §. si uir. de Donat. inter uir. & vxor.
h l. publius. de condit. & dem. C. de gladiatorib. C. de spectaculis. l.1.2.
i d.l. Publi.
k l. Munera. §. magistris . . e muner.
l Alex. l. si ex toto. de lega. 1.
m l.1. de Vacatio. public. muner.
n d. Ant. Multo magis. C. de sacros. eccl.
o Barth. l. Nequis. C. de decurio.

to enim beneficium non conferri uetus regula iuris est.

Vacationem militiæ, Vel quia emeritis stipêdiis, & aliis modis, & propè missionem a côplectitur: quæ quotuplex sit, huius loci non est, ut commemorem. Atque hæc hactenus.

a l. furti. ff. de iis qui no. infa. §. Missio.

F I N I S.

Cav. G. DI GIACOMO
Restauro del [illegible] Antico
PESC RA
H

